Державне
видавництво
образотворчого
мистецтва
і музичної
літератури
УРСР

МИКОЛА
КОЗЛОВСЬКИЙ

В об'єктиві Японія

Записки фотокореспондента

Державне видавництво
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА І МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ УРСР
КИЇВ 1962

32 И
К 59

Літературна обробка
П. Г. ЗАМАНСЬКОГО

М. Козловський двічі побував в Японії — 1957 та 1960 рр., відвідав найбільші адміністративні й промислові міста цієї острівної держави, найвизначніші куточки її. На сторінках цієї книги автор не лише ділиться своїми враженнями й почуттями, але й передає їх у фотознімках, які становлять більшу частину видання.

Понад двісті чорно-білих та кольорових фото відображають промислові центри Японії і її архітектурні пам'ятки, сільське господарство й рибальство країни, боротьбу трудящих за свободу й мир, побут робітників і селян, розваги дорослих і життя дітей.

Хоч книга не містить вичерпної розповіді про Японію, проте цікавий літературний і фоторепортаж створюють дуже яскраве уявлення про неї.

ПЕРЕДМОВА

Для більшості читачів книги, що лежить зараз перед вами, її автор — Микола Федорович Козловський — давній і добрий знайомий. Його ім'я відоме багатьом, хоча воно й не належить літераторові або публіцисту. Зате ви зустрічали і ще не раз зустрінете підпис «М. Козловський» під фотознімками в журналі «Огонёк» і в інших ілюстрованих виданнях. Тематика цих знімків напрочуд різноманітна, персонажі зовсім не схожі один на одного, але в усіх знімках неодмінно є дещо спільне — висока професіональна майстерність, тонкий художній смак, спостережливість, а найголовніше — щира, тепла любов до людей.

Один журналіст, оглядаючи виставку робіт М. Ф. Козловського в Києві, говорив мені, що по ній можна вивчити географію світу не гірше, ніж за підручником. Слушно, але до цього можна додати, що мистецтво фотографа допомагає нам не просто пізнати світ, а й відчути його, відчути симпатію й приязнь до людей праці, де б не зафіксував їх об'єктив — на верховинах Закарпаття, на коралових атолах чи в первісних хащах цейлонських міжгір'їв.

Здавалося б, цього цілком досить, щоб митець відчув задоволення своєю творчістю. Але у Миколи Федоровича вдача неспокійна, непосидюща. І він поєднав об'єктив з пером. Так народилась ця книга.

Автор її двічі (в 1957 та 1960 рр.) відвідав Японські острови. В цій книзі він ділиться з нами своїми враженнями й почуттями, спогадами й думками, блискавично, по-репортерському виділеними деталями і плодами довгих роздумів про все бачене, почуте й пережите за час подорожі. Звичайно, ці записки фотокореспондента не претендують на вичерпність і повноту розповіді про таку країну, як Японія — з її давньою й бурхливою історією, з її кричущими контрастами і неповторними суспільними явищами, з усім тим, про що можна було б написати багато томів. Зате ці нотатки містять чимало окремих рис і штрихів, влучно і вдумливо підмі-

чених оком художника і репортера. Його допитливий об'єктив стає для нас начебто віконцем у далекий-далекий світ. Далекий не лише в просторі, а й у часі. Сучасна промисловість, продукція якої завоювала міцні позиції на світовому ринку, і середньовічне селянське господарство; всевладдя монополістів-дзайбацу і злидні робітників; учора — престиж великої держави, сьогодні — окупаційний режим, встановлений американською вояччиною... Така сучасна Японія — одна з країн, де панують вовчі закони капіталістичних джунглів.

Проте автор подає драматичні картини без жодної нотки песимізму. Він вірить, що робітники Токіо і селяни Сунакави, захисники народного мистецтва й борці проти нової трагедії Хіросіми — весь трудовий народ багатостраждальної острівної країни, вся передова, прогресивна, миролюбна Японія — ще скажуть своє слово. І це слово буде останнім, бо майбутнє належить народові, а не зажерливим акулам з Гінзи. З японським народом автор знайомить нас на сторінках книги, повної симпатії до простих людей. Народ — головний герой розповіді, і автор показує нам його в русі, в дії — на вулицях і біля убогих рибальських човнів, на рисових полях-клаптиках і просторих площах японської столиці.

Книга ця є синтезом двох жанрів — фоторепортажу і публіцистики. Такий синтез, на жаль, дуже рідке явище у книговидавництві. А втім, він має свої переваги, і, треба гадати, їх оцінить читач книги М. Козловського «В об'єктиві Японія».

АНАТОЛІЙ КИСІЛЬ

І. ЧЕРЕЗ ЄВРОПУ І АЗІЮ

ПЕРЕД ПОЛЬОТОМ

Звістка про те, що ми з Леонідом Олександровичем Кудреватих можемо летіти в Японію, не була для нас несподіваною. Підготовка до цієї подорожі почалася задовго до одержання віз. Ми відвідували книжкові крамниці і бібліотеки Москви, знайомились з літературою, яка могла б поповнити наші знання про цю країну.

Леонід Олександрович вдруге побуває в Японії. Тому для нього все було ясніше і простіше. Як кореспондент він був там одразу після закінчення війни. Відвідав тоді чимало міст, зав'язав багато знайомств, і, звичайно, йому було цікаво знати, які зміни сталися за цей час в зовнішньому вигляді міст і в свідомості людей тієї країни, яка зазнала на собі руйнівної сили атомних вибухів.

...По якій трасі полетимо? Скандінавська авіаційна компанія має на Далекий Схід кілька маршрутів. Перший з них — через Північний полюс з посадкою на Алясці. Повітряна подорож по такій трасі дещо скорочувала віддалення від європейського материка до берегів Японського моря. Назад ми збиралися летіти по трасі Маніла—Сайгон—Калькутта—Карачі—Тегеран—Стамбул—Париж—Прага—Москва, тобто зробити подорож навколо земної кулі. Привабливо, чи не правда?

Та наші бажання не збіглися з думкою відповідних інстанцій за океаном. Дозволу на політ за цим маршрутом нам не дали, а запропонували летіти через багато країн Європи і Азії.

...Ми приїхали на Внуковський аеродром за годину до вильоту, коли, всупереч прогнозу, погода зіпсувалась. Але примхи природи давно перестали бути перешкодою для сучасних транспортних літаків. Раз у раз в репродукторі лунав голос диктора: «Увага, на посадку йде пасажирський літак, що прибув з Бухареста...», «Починається посадка на літак, що відлітає по маршруту «Москва—Будапешт». Злітали срібними стрілами

в повітря літаки на Пекін, Бірму, Делі, а диктор продовжував свої оголошення таким тоном, наче мова йшла про недалеку прогулянку за місто. Прийшла й наша черга. Повітряний гігант вирулює на «бетонку». З друзями, вислуховуючи їх прощальні слова і побажання, йдемо до літака. І через кілька хвилин туполєвський красень покотив по стартовій доріжці.

ПОЛІТ РОЗПОЧАВСЯ

Якщо не дивитись в ілюмінатор, відчуття величезної швидкості, з якою літак проноситься в захмарних висотах, зникає.

Летимо на висоті десять тисяч метрів. Рівно, мов по ниточці. Під нами — хмари, над нами — яскраве блакитне небо. Коли дивишся вниз, здається, що під тобою снігові вершини гір найхимерніших форм. Мов у казці.

Дорога швидко знайомить людей. Намагаються познайомитись і пасажири нашого купе. Та оскільки ніхто з нас у свій час не захоплювався мовою есперанто, в дію йде загальновизнана міжнародна мова, яка складається з жестів і дивовижної суміші російських, німецьких та англійських слів. Літак нагадує інтернаціональний клуб. У салоні люди різних національностей.

Перетнули кордон нашої Батьківщини. Бортпровідниця люб'язно пропонує різноманітні страви: смажена курка, ікра, масло, чай з лимоном і апельсинами. Після такої закуски захотілось спати. Пасажири якось притихли, і було чути лише шарудіння газетних і журнальних сторінок та сміх дітей, що бігали по широкому і довгому салону.

До дійсності всіх повернув голос бортпровідниці:

— Через десять хвилин — Прага...

Злата Прага! Столиця держави, в якій я бував і раніше. Чимало бачив, чимало було цікавих зустрічей. Хочеться розповісти про одну з них, яка відбулася в Готвальдові за рік до того.

За кілька місяців до від'їзду в Чехословаччину я бачив документальний фільм, створений інженерами Мирославом Зікмундом та Іржі Ганзелкою під час їх подорожі по Африці і Південній Америці. Трохи пізніше познайомився з чудовими книгами, які вони написали. Не цікавість туристів, не погоня за екзотичними враженнями примусили їх проїхати тисячі і тисячі кілометрів під пекучим промінням південного сонця. Два чехословацьких інженери стали мандрівниками, кінооператорами і журналістами заради великої і благородної мети — служіння науці. Мільйони людей захоплюються подвигом цих двох ентузіастів.

...Стоїмо перед красивою огорожею. Вглибині видно два невеликих котеджі. Натискую кнопку дзвінка. На боковій колоні відчиняється невеличке віконце, і невидимий голос запитує, хто ми. Відповідаю в мікрофон: називаю себе і товаришів. Лунає короткий сигнал, і ворота розчиняються самі собою.

На порозі котеджа, привітно всміхаючись, стоїть Мирослав Зікмунд з дитиною на руках.

Іржі Ганзелка і Мирослав Зікмунд поділились своїми планами

Карлів міст — гордість жителів Праги

Діти скрізь однакові

Молодожони
Люблять чехи веселі народні танці

З будь-якої точки Парижа видно Ейфелеву башту

Гранд-Опера — гордість Парижа

На аеродромі Орлі

В гостях у Марселя Кашена

Ранковий Париж...

Одні їдуть на прогулянку у власних лімузинах,
інші перуть білизну в Сені

Париж як на долоні

Продавець фруктів

Закохані

Париж увечері

◀ На аеродромі в Карачі

Три доби цей літак заміняв нам дім

Філіппінські острови. Маніла. Магазин сувенірів

Вантажник Манільського аеропорту

Над Філіппінами

Полісмен у Карачі

— Прошу пробачення за такий прийом. Але ми з Іржі самі на господарстві: жінки поїхали в Прагу.

У вестибюлі знімаєм взуття. До послуг тапочки різних розмірів.

— Цей звичай ми привезли зі Сходу,— говорить Зікмунд.

Кабінет господаря схожий на величезну бібліотеку. Три стіни з верху до низу заставлені полицями. На них атласи, географічні довідники, книги з економіки майже всіх країн світу. Величезна кількість фотографій. На столі і підвіконнях — гербарії, зразки мінералів, звірячі шкури, різноманітні сувеніри — речові докази далеких мандрівок. Зікмунд дзвонить по телефону.

— Іржі, у мене гості. І ти знаєш звідки? З міста, яким ми так захоплювались. Приходь зараз, і я познайомлю тебе з киянами.

Поклавши трубку, Зікмунд пояснює:

— Іржі живе поряд. Зараз у нас дуже багато роботи. Закінчуємо великий розділ про Південну Америку. Готуємось до нової подорожі, яка триватиме чотири роки. Маршрут пройде через Туреччину, Іорданію, Сірію, Ліван, Іран, Пакистан, Індію, Афганістан, Непал, Бірму, потім на Малайські острови, в Корею, Японію, Китай, Монголію, Тібет. Повертатимемось через СРСР і Польщу. Скільки нам ще літератури треба переглянути...

— А як справа з візами?

Відповідає уже Іржі Ганзелка, який тільки що, привітавшись, зайшов у кімнату.

— Це дуже складне питання. У своїх фільмах ми намагались об'єктивно і правдиво показати соціальні контрасти в колоніальних країнах. Ясно, що колонізатори незадоволені нами. Вони і раніш вставляли нам палиці в колеса. Одна американська фруктова компанія, яка мала власну залізницю в непрохідних для автомобіля місцях, не хотіла нас пропустити. Ми ледве одержали дозвіл. Знаєм, що у нас попереду нові сутички. Що ж, ми готові до них. Бо нас же будуть підтримувати всі чесні люди світу, всі ті, хто цінить людський труд і бореться за мир.

Чеські друзі цікавились, як змінився за останній час Київ, розпитували про своїх знайомих у Москві. Ми, в свою чергу, розповіли про величезну популярність їх книг, про те, що створені ними фільми не сходять з екранів. І тоді Зікмунд показав пошту — тисячі синіх, голубих, білих конвертів з Челябінська і Кейптауна, з Чікаго і Пекіна, з Амдерми і Рангуна...

— Ми підтримуємо міцний зв'язок з вашою Академією наук,— говорить Ганзелка,— просимо вас передати подяку радянським вченим за карти, які вони нам надіслали.

Прощаючись, зичимо господарям щасливої подорожі. Одержуємо у подарунок книги «Африка в мріях і дійсності». На обкладинці напис: «Бажаємо вам також проїхати навколо світу».

На прощання Іржі й Мирослав кілька разів повторюють: «До нових зустрічей, соудруги».

...Спогади обриваються. Літак іде на посадку. Зараз ми залишимо останній клаптик радянської території, якою був для нас сріблястий красунь ТУ-104. На аеродромі багато людей — зустрічають якусь делегацію.

Приємна несподіванка — зустрічають і нас. Це товариші з журналу «Свет Совету». Літак, на якому ми повинні летіти далі, в Париж, має бути за годину. За межі аеродрому не виходимо. І ось ми вже займаємо місця у чотиримоторному багатомісному літаку компанії «Ер-Франс».

НА БЕРЕГАХ СЕНИ

Ми в Парижі. Просто неймовірно, як у натовпі нас знайшов представник компанії «Ер-Франс» Володимир Ейсмонд. Він діловитий, спритний, прекрасно володіє російською мовою і розмовляє з нами так, наче ми знайомі з давніх-давен. Він зразу ж переходить до справ:

— Вам слід заповнити поліцейські картки і одержати візи. Ви, очевидно, бажаєте зупинитись десь у центрі? Все вже передбачено. За вами закріплено номер. Про харчування не турбуйтесь — все за рахунок фірми.

Таке піклування було зрозуміле: адже вартість квитків вилилась в досить солідну суму.

У нашому розпорядженні було не дуже багато часу, і, влаштувавшись у готелі, ми поспішили на вулиці Парижа.

З нами не було перекладача, ми ні в кого не збиралися брати інтерв'ю. Ми просто йшли на зустріч з тим, що давно знали, але не бачили.

Ми гуляли, нікого ні про що не розпитуючи. Охоплені радістю «впізнавання», ми розгадували своєрідний кросворд.

Виходимо на площу, яка здається такою знайомою, і водночас вимовляємо:

— Конкорд...

Здалеку пізнаємо Собор Паризької богоматері і Пантеон, вступаємо на площу Етуаль, ходимо по Монмартру, зупиняємось біля будинку «Опера-Комік». Мимохіть сам себе запитуєш: «Невже ти тут ніколи не бував?». Несподіваним для нас було інше: ми проходили вулицями, що називаються іменами Москви, Ленінграда, Волги.

Намагаюсь усе зняти на плівку і в першу чергу — Ейфелеву башту, ажурну споруду вагою в сім тисяч тонн. Відомо, що в роки фашистської окупації на цій башті був німецький протиповітряний спостережний пост. Одного ранку там з'явився французький національний прапор. Його зірвали. Але наступного ранку він знову майорів над Парижем.

Рівними, повитими імлою надвечір'я вулицями підійшли до Сени. Повітря було свіже і прозоре. По набережній гуляли пари, біля своїх лотків дрімали букіністи.

Біля самого берега сяють вогнями дебаркадери і пароплави. Вздовж набережної вишикувались плавучі кафе, ресторани, дансінги. Під'їздили розкішні лімузини, по перекинутих на берег містках з катерів виходили в дорогому одязі дами. Зовсім недалеко в каламутній воді Сени прав свою білизну безробітний...

Десята година вечора. Вулиці французької столиці порожніють. Трудовий люд рано лягає спати. І тільки в розкішних кабаре і ресторанах чути

завивання саксофонів. Це розважаються господарі автомобільних концернів і приміських вілл, банківські ділки і картярі-шулери.

Наступного дня, з самого ранку, ми вже були на ногах. Не пам'ятаю, що затримало мене у вестибюлі готелю. Я стояв біля відчиненого вікна і дивився на площі та вулиці Парижа. В ранішньому повітрі кружляли голуби. На секунду мої думки перервало гудіння авіаційних моторів. Низько над землею пролетіли бомбардувальники.

Через кілька хвилин я вийшов у місто. Спека загнала мене в маленький ресторанчик. На столі з'явилась кока-кола. Цей американський напій невідступно переслідував нас з того моменту, коли ми пересіли у Празі на французький літак. Поряд за столом якийсь невідомий пив кофе. Він з допитливістю дивиться на мій фотоапарат марки «Київ» і запитує чистісінькою російською мовою:

— Ви з Росії?

Господар, дізнавшись, що його ресторан відвідав гість з Радянського Союзу, налив собі кухоль пива і також підсів до столика. В цей час увійшли два американських офіцери, і він провів їх недоброзичливим поглядом. Коли вони вийшли, господар сказав:

— І коли ці янкі перестануть відвідувати мій ресторан? Вони відбивають постійних клієнтів.

Сусід люб'язно переклав його слова.

— Цей ресторанчик користувався повагою ще до першої світової війни, коли за прилавком стояв мій батько. А сьогодні я втрачаю клієнтуру. І все через них,— він кивнув у бік дверей.— Вони приходять сюди кожного вечора і спокійно жують свою резинку до дванадцятої години. Але потім... Потім починається щось неймовірне. Позавчора один з них влаштував з люстри гойдалку. Він гойдався доти, поки не впав на голови танцюючим. Кожного ранку я здаю в утиль багато битого посуду. Правда, вони сплачують мені збитки.

Хазяїн допив своє пиво і з іронією додав:

— А ви ж знаєте, який капітал можна нажити на битому посуді.

Це була сумна іронія, іронія без усмішки.

У МАРСЕЛЯ КАШЕНА

Нам пощастило побувати у людини, яка, незважаючи на свій похилий вік, не втратила теплої оптимістичної посмішки. Це був вірний син свого народу, найстаріший діяч міжнародного робітничого руху Марсель Кашен. Зустріч відбулася за таких обставин.

Париж відзначав 88-річчя з дня народження Кашена. Редакція газети «Юманіте» сповіщала про численні привітання, що надійшли з різних країн на адресу ювіляра. Був опублікований Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження його орденом Леніна. Радянські журналісти, що працюють у Парижі, вирішили поздоровити Марселя Кашена, який майже сорок років очолював газету «Юманіте». З ними поїхали й ми.

...Машина зупинилась біля невеликого будиночка під номером дев'ять на тихій вуличці паризького передмістя Шуазі-ле-Руа. Назустріч вийшов

сивий, невисокий на зріст, сутулуватий чоловік. Він стояв посеред квітів, трохи примруживши очі, простий і товариський. Всі впізнали Кашена. Не менш за нас він був схвильований зустріччю. Не було ніяких офіціальних привітань. Міцний потиск руки, чиста щира посмішка і широка гостинність.

— Користуючись тим, що ви мене відвідали,— сказав Кашен,— я радий передати радянському народові свій сердечний привіт і подяку за високу нагороду. Хотілося б ще багато зробити для людей, та роки вже не ті. Але я стараюсь не піддаватись старості і продовжую працювати.

В тому, що Кашен працює дуже багато, можна було переконатись, не виходячи з кабінету. Книги, книги, книги. На столі — рукописи, листи. З проханням надіслати свої статті і спогади до письменника звертається багато газет і журналів. Старому революціонерові є про що згадати. І він охоче відгукується на прохання.

— Я розумію той інтерес, який викликає все, зв'язане з історією Великого Жовтня, з іменем Леніна,— говорить Кашен.— Не так вже й багато залишилось у Франції людей, які особисто розмовляли з Леніним. Я пишаюся, що не раз зустрічався з Володимиром Іллічем.

Ми розглядаємо фотографії. На письмовому столі — невеликий портрет Карла Маркса. Ось фото, на якому зображені Марсель Кашен і Поль Вайян-Кутюр'є.

— А це для мене особливо дороге фото,— говорить Кашен,— я в гостях у редакції газети «Правда».

Ми просимо його написати кілька слів читачам «Огонька». Він тут же сідає і пише. В цей момент я й зробив одну з останніх фотографій цієї чудової людини.

Марсель Кашен прощається з нами. І тоді я бачу на вже не молодому обличчі юну світлу посмішку. Хтось каже: «Хіба йому вісімдесят вісім років? Ні, йому чотири рази по двадцять два» [1]. Я ніколи не забуду цієї посмішки людини, яка так багато зробила для Франції.

Наступного дня ми відлітали з Парижа. Аеродром Орлі розташований за тридцять кілометрів од міста, а часу лишалось в обріз. Шофер таксі веде машину дуже майстерно: просто дивуєшся, як він, маневруючи серед потоку автомашин, майже впритул проскакує на третій швидкості вперед. Ми поглядаємо на годинники. І тоді, помітивши, що ми хвилюємось, водій російською мовою зауважує:

— Не турбуйтесь, все буде гаразд. Ще й залишиться час.

Здивовано переглянулись.

— Ви росіянин?

Мовчанка. І тільки коли машина вибирається з лабіринта паризьких вулиць на широке шосе, що виблискує під сонячним промінням, відповідає на наше запитання.

— Так... Я росіянин... Виїхав у Францію ще в роки революції... Важко було жити — поїхав шукати кращої долі.

— І знайшли?

---

[1] Непередавана гра слів. По-французьки вісімдесят — quatre-vingt — дослівно: «чотири рази по двадцять».

Гінза вночі

У Токіо багато таких вузеньких тихих вуличок

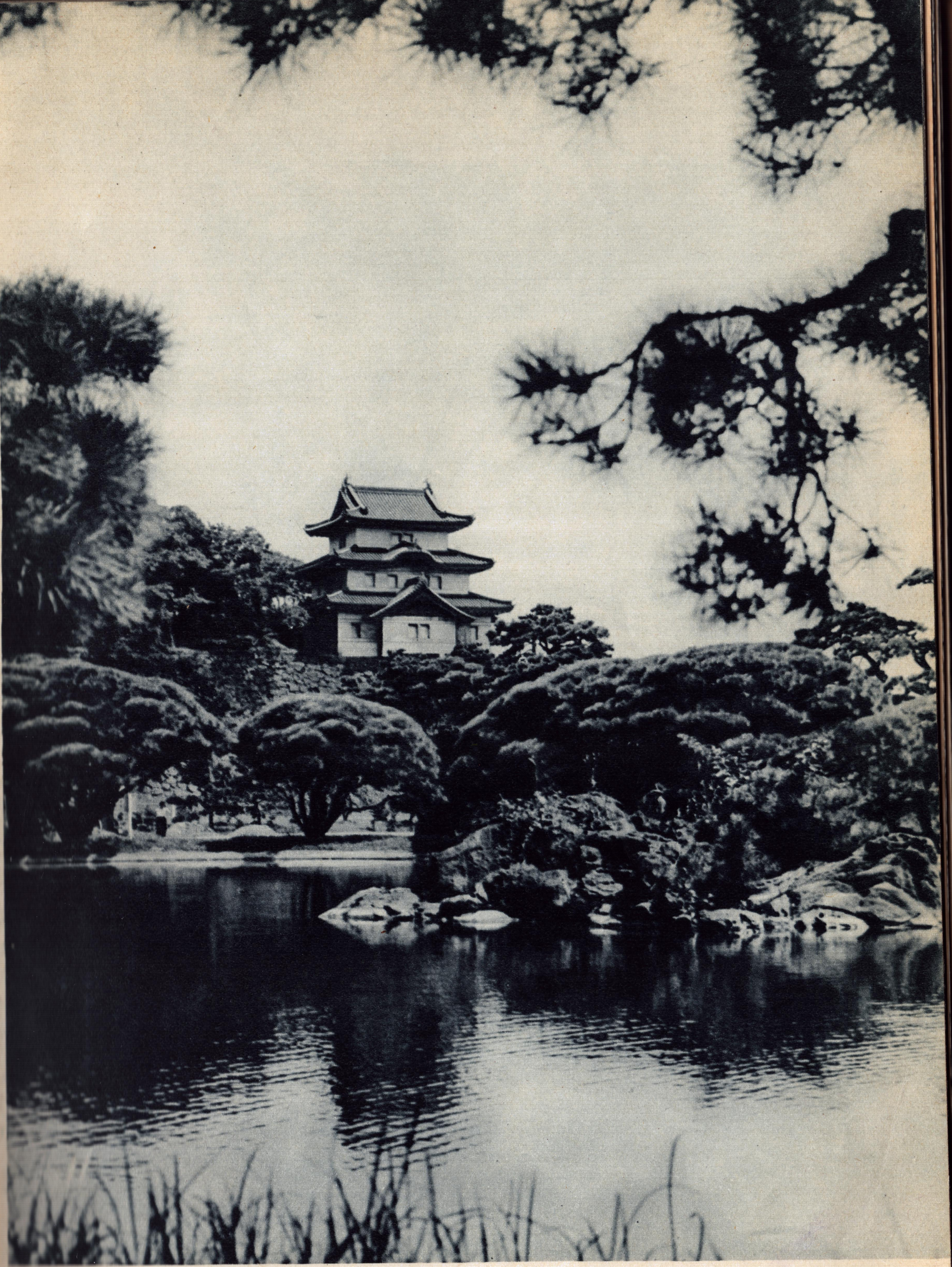

Японський пейзаж

Американці почувають себе тут як вдома

Грузові рикші

Весь скарб вмістився на одній тачці

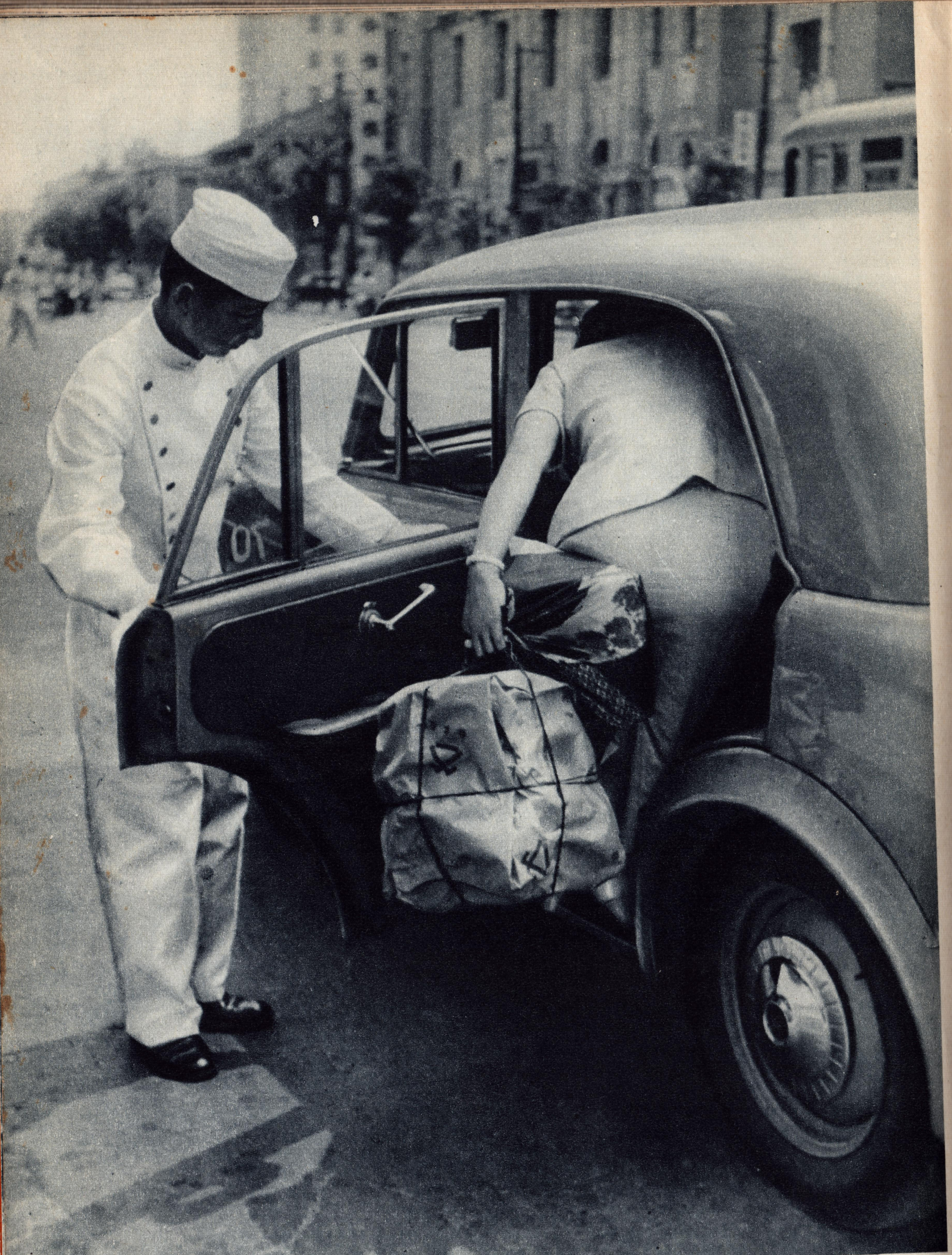

Бой магазину зобов'язаний зустрічати і проводжати багатих покупців

У кімнаті рикші немає м'яких диванів,
а у цього нічого немає

Будинок японського парламенту

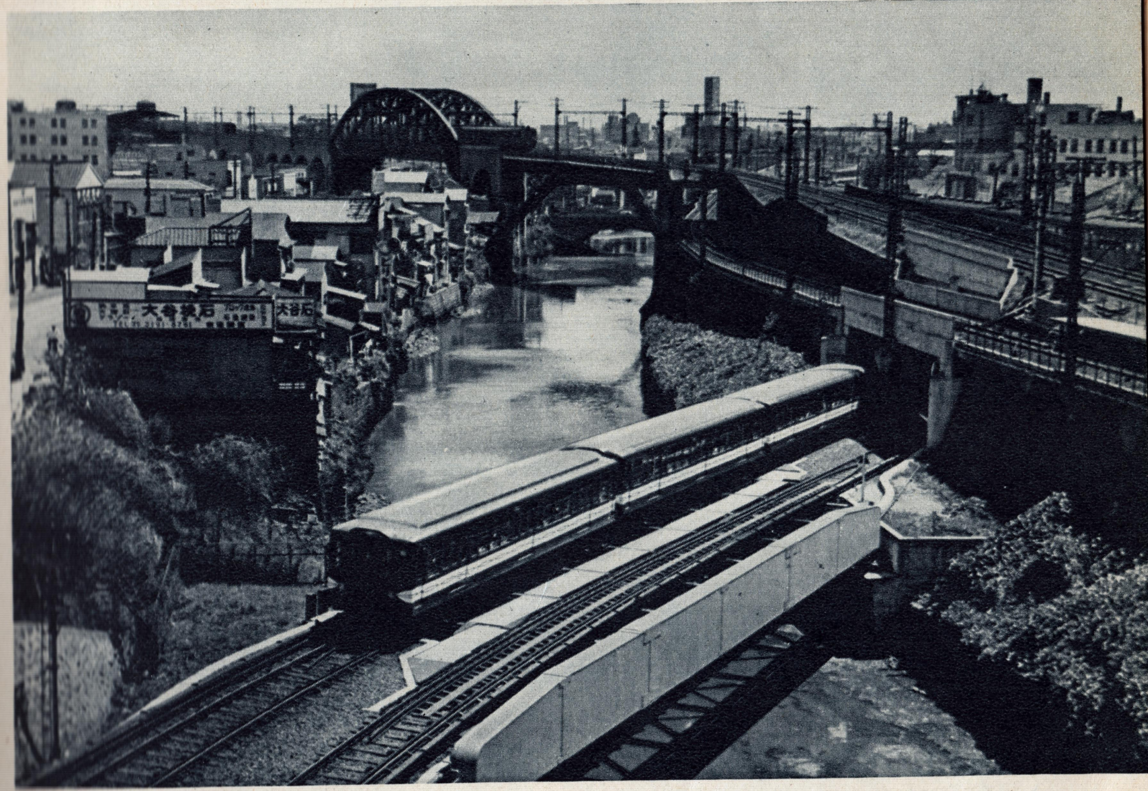

Звичайна картина — автомобільна аварія

Токійське метро

Гінза вдень

На будівництві шосе

На трамвайній зупинці

Біля імператорського палацу

В ресторанчику ви бачите, як повар готує їжу

Лотки періодичних видань

Автомати-тоталізатори

«Ходяча реклама»

Святкування Першого травня в Японії

На дитячому святі

На Сукіябасі в Токіо

— Як вам сказати... От живу, працюю... До війни було легше, а останнім часом стало важкувато. Багато змінив професій, та й ця ненадійна. Адже життя з кожним днем дорожчає. Ну, а як там у Москві? — З інтонації, з якою було поставлене це запитання, ми зрозуміли, що в глибині душі людина тужить за рідними місцями. Ми спитали, чи знає він, що за останні роки багато емігрантів повернулись на батьківщину.

— Дещо чув,— невиразно відповів водій.— Порвеш мотузочку, і потім, як не зв'язуй її, колишньої міцності не буде. От і я колись порвав свою мотузочку. Зараз у мене сім'я, діти. Не просте це діло — вирушати в путь.

Наша бесіда обірвалась, ми прибули на аеродром. Зустрічає нас все той самий невтомний Ейсмонд. Він буквально на ходу заповнює поліцейські картки і проводить нас до літака. Біля чотиримоторного лайнера він кличе пілота і, знайомлячи нас, мовить:

— Це буде для вас цікаво. Пілот Жан Соваж воював під час війни в Росії в складі ескадрильї «Нормандія».

Виявляється, ми знайомі, адже я також служив у авіації. А зустрічались ми в Центральному Будинку Радянської Армії, коли Жан Соваж разом зі своїми друзями одержував бойові нагороди.

Для обох — це приємна зустріч.

Соваж трохи знає російську. Він розповідає про своїх друзів з Росії — радянських льотчиків, розпитує про Москву, згадує про війну.

...Бій. Нелегкий бій французького льотчика з німецьким асом в небі Росії, бій за долю російського і французького народів, бій за мир на землі. Кінчились боєприпаси. Пора повертатись на базу. Але несподівано з'являються ще три мессери. І коли, здавалось, востаннє світить сонце, на допомогу приходить російський товариш. В ларингофоні чути короткі російські слова, що стали рідними: «Тримайся, друже. Йду на виручку». Хіба це можна забути?

Під час розмови Ейсмонд кудись зник і знову з'явився з двома дорожніми сумочками.

— Це сувенір від компанії. Ми робимо все, щоб клієнт був задоволений. Конкуренція...

— По-російськи це слово, здається, можна пояснити простіше — «хто кого», чи неправда? — втрутився в розмову Соваж.— Конкуренція у нас скрізь і в усьому. Бувають курйозні випадки. Якось з нью-йоркського аеропорту в різні напрямки вилетіли три літаки. Вони були в повітрі вже понад годину, коли в Парижі в головній конторі компанії «Ер-Франс» пролунав телефонний дзвінок. Якийсь невідомий попереджав, що в усі три машини заховані бомби уповільненої дії. Негайно був встановлений зв'язок з пілотами і дано розпорядження повернутися в Нью-Йорк. Уявляєте собі стан команди. Не встигли ще літаки заглушити мотори, як члени команди, розштовхуючи пасажирів почали стрибати на землю з висоти чотирьох метрів, не чекаючи, поки подадуть трапи. Літаки були оточені охороною. Минав час, до небезпечної зони ніхто не підходив, а машини продовжували спокійно стояти. Прибули сапери з міношукачами. Вони обшарили все до останнього гвинтика. Але ніяких сюрпризів не було знайдено. Вважають, що це витівка конкуруючої фірми.

Вислухавши цю історію, ми навіть не знали, як нам реагувати. Сміятись? Але це були погані жарти. Дивуватись? Але чому дивуватись, якщо в капіталістичному світі стало звичайним, коли конкуруючі фірми роблять одна одній такі «сюрпризи».

Перед посадкою ми сфотографувались з Жаном Соважем на пам'ять про нашу зустріч. Через кілька хвилин літак взяв курс на Західну Німеччину.

ПОЛІТ ТРИВАЄ

Наша подорож на південний схід, або, вірніше, в «далеку» Азію через «близьку» Європу, триває. Позаду залишились Західна Німеччина, аеродром у Франкфурті-на-Майні, де, скоса поглядаючи, довго і причепливо перевіряли наші паспорти. Над Альпами нас добре погойдало. В Стамбул прибули вночі, а на світанку літак був уже в Тегерані.

І скрізь — американські реклами, автомобілі, літаки. Нічого не вдієш, очевидно зірчасто-смугастий прапор США буде нас супроводити майже на всьому шляху до Японії. А втім, одна особливість Півдня весь час нагадувала про себе: під крилом повітряного корабля змінювався ландшафт — зникали ліси і ріки, з'являлися в своїй дивовижній красі гори, потім їх змінювали піски пустель і синювато-чорні води морів та океанів,— тільки спека не змінювалась. Здавалось, що стовпчики в термометрах, дійшовши до запаяного краю, розірвуть скло і будуть підійматися все вище і вище— до безмежності.

Якщо на аеродромі іранської столиці ми почували себе більш-менш нормально, то в Карачі ми вже нагадували риб, викинутих хвилею на піщаний берег. Дихати було буквально нічим. А тут ще в літак увійшов службовець і почав все обприскувати дезинфекційною рідиною.

Нарешті, нас випустили з літака. Одяг прилип до тіла, комірці сорочок здавили горло, руки і обличчя вкрились липким потом. Як позаздрили ми в цю хвилину поліцаям, одягнутим в короткі штани і безрукавки. Задовольнивши спрагу напоєм, що нагадує апельсиновий сік, і купивши в офіціанта листівки з видами Карачі, поспішили в літак під рятівне журчання вентиляторів.

В Калькутту, величезне промислове місто Індії, прибуваємо вночі. На аеродромі порожньо. Запам'ятався мені один невеликий епізод. Коли пасажири вийшли з літака, туди шмигнув хлопчик років дев'яти і під керівництвом француза-стюарда почав прибирати. Худенький, в залатаній курточці, він повзав по літаку, тягнучи за собою важкий пилосос. Очевидно, нелегко живеться цьому хлопчикові, якщо в такому віці йому доводиться працювати вночі.

Підлітаємо до Бангкока. Стюардеса спокійним голосом сповіщає: «Панове, у Бангкоку дві години тому стався державний переворот. Прем'єр-міністр утік. До влади прийшов якийсь маршал. Наша фірма за вашу безпеку в цьому місті не відповідає».

Оце так ситуація!

Сходимо по трапу. Аеродром оточений військовими. Каски насунуті на очі. Грізно поблискують дула автоматів. Нас супроводжують в салон.

Не встигли подати перші страви — погасло світло. Хтось з пасажирів намагається жартувати: «Панове, ще один переворот». Але все закінчується благополучно. З'являється світло. Ми кінчаємо вечерю і встаємо.

Вже піднявшись у повітря, побачили, що на борту, крім француженки, з'явилась ще одна стюардеса — гарненька японка. Значить, мета нашої подорожі близько.

Показались Філіппіни. Приземлившись у Манілі, знайомимось з новими пасажирами. Це індонезійці. Вони летять в Токіо на Міжнародну конференцію по забороні атомної і водневої зброї. Ми повинні зробити останній стрибок до фінішу — безпосадочний переліт від Маніли до Токіо над бурхливою безоднею Тихого океану триватиме понад вісім годин.

...Хмари розійшлись. Ще недавно заплакане, туманне небо стало блакитно-рожевим. Надзвичайно красиве південне смеркання. Кажуть, що ніч в цих місцях наступає відразу. Може, на землі це й так, але з віконечка літака добре видно, як неохоче день поступається місцем вечірньому присмерку. Ще можна розрізнити з п'ятикілометрової висоти обриси пасажирських і вантажних пароплавів. Карта показує, що глибина океану не поступається тут перед висотою нашого польоту.

Щоб відвернути нашу увагу від похмурих думок, стюардеса пояснює, що повітряний лайнер, на якому подорожуємо, водонепроникний. На випадок вимушеної посадки він може протриматися на поверхні океану досить тривалий час. Правда, тут же вона додає, що до берега віддалення — дев'ятсот миль. Але це не біда: якщо допомога затримається, є надувні рятувальні пояси і човни. А ось порошок. Ні, не від головного болю, в океані зустрічаються акули. Варто посипати порошок...

Короткий інструктаж про те, як користуватися всіма рятувальними засобами, і підбадьорлива усмішка стюардеси не приносять заспокоєння. З усього видно, що перспектива зустрічі з акулами, навіть при наявності «магічного» порошку, нікому не подобається. Тепер ми розуміємо, чому багато пасажирів, покидаючи літак на філіппінському аеродромі, вважають за краще їхати далі в каюті океанського лайнера.

В небі з'являється місяць і яскраві мерехтливі зірки. Літак робить невеликий крен, і тоді здається, що зірки, зірвавшись з космічної висоти, падають на землю і спалахують маленькими іскорками. Пілот вирівнює машину, але зірки залишаються внизу. І стає ясно, що під нами земля.

— Невже Токіо? — перепитуємо один одного.

— Ліворуч Окінава,— відповідає стюардеса.

Цей японський острів, окупований американцями і перетворений на військову базу, примушує згадати його трагічну, відому всьому світові долю. Ось уже понад п'ятнадцять років хазяйнують тут незвані заокеанські гості. Ще в роки війни в газетах повідомлялось про варварське бомбардування Окінави з моря і повітря. Земля була буквально переорана бомбами. Десятки тисяч жителів загинули під руїнами будинків.

Минали роки. Спотворену снарядами і спалену напалмом землю розрівняли американські бульдозери. Але не для того, щоб відновити на ній мирне життя. Тут були споруджені військові аеродроми і стартові майданчики.

Перебуваючи в Японії, ми часто зустрічали в газетах короткий, але повний рішучості заклик: «Американці, геть з Окінави!».

Боротьба народу за свої права не може зрештою не привести до успіху. Але поки що над Окінавою день і ніч не змовкає гудіння чужих військових моторів.

Мої думки знову перебив голос стюардеси:

— Токіо.

Всі припали до ілюмінаторів. Суцільне море вогнів, що віддалялось до горизонту, нагадувало величезний кратер вогняного вулкана. Під нами було одне з найбільших міст світу. В промінях могутніх прожекторів довгою стрічкою простяглась бетонна доріжка аеродрому.

II. ЗЕМЛЯ СВЯЩЕННОЇ ФУДЗІЯМИ

ОСЬ ВОНО, ТОКІО

Літак плавно підрулював по бетонній доріжці аеродрому Ханеда до довгого триповерхового будинку з бетону і скла. Над його головним входом ледь помітно тремтіли величезні неонові літери: «Токіо».

— Ви прибули в Японію,— кількома мовами сповіщає голос диктора.

По високому трапу спускаємось на Японську землю, по якій будем мандрувати цілих півтора місяця.

Попереду мерехтять тисячі вогників, зливаючись біля горизонту з яскравими зірками. Але тут, на аеродромі, нічна темрява не відчувається. Наче велетенські мечі, схрещуються промені прожекторів. Вони раз у раз прорізують чорний купол неба і, завмираючи на мить, вихоплюють з мороку ночі силует якогось повітряного лайнера. Через хвилину і він опуститься на посадочну доріжку.

Йдемо до виходу. Повз нас мчать бензозаправники, бігає прислуга, одягнута в уніформу, проїздять вантажні візки. Придивіться: на чемоданах, саквояжах, дорожніх мішках ви побачите наклейки з назвою багатьох держав світу. Аеродром Ханеда — це повітряні ворота Токіо.

Здалеку впізнаємо товаришів з радянського посольства, що приїхали нас зустрічати. Тільки за тисячі кілометрів від Батьківщини починаєш глибоко розуміти, яке це щастя зустрітися з співвітчизниками, почути рідну мову, без упину відповідати на одне і те ж запитання: «Ну, як там, дома?» — і бачити відкриту, щиру, справжню російську усмішку.

Чиновники швидко і чітко виконують митні формальності. І ось ми на площі, заставленій легковими автомашинами найрізноманітніших марок. Сідаючи в машину, ми побачили чоловіка, що біг нам назустріч. Розмахуючи величезним портфелем, він уже здалеку вітав нас.

— Конніці-ва!.. Здрастуйте!..

Ми одразу ж впізнали пана Хатанаку, відомого громадського діяча і прогресивного журналіста Японії, з яким не раз зустрічалися в Москві. Він був також моїм гостем у Києві, куди заїздив по дорозі в Каїр на Конференцію солідарності країн Азії і Африки. Зробивши тільки перші кроки на чужій землі, ми вже зустрілися з старим знайомим. Але наша розмова була короткою. Ми хотіли скоріше дістатись до готелю і відпочити після важкого тридобового перельоту, а пан Хатанака поспішав до літака, щоб зустріти іноземних делегатів, що прибули на Міжнародну конференцію по забороні атомної і водневої зброї. Домовившись про близьке побачення, ми розпрощались.

Петляємо темними вузькими околичними вуличками, що не мають назв. Скрізь дерев'яні огорожі, маленькі будиночки, реклами приміських їдалень.

Чим ближче до центра, тим сильніший шум. Ще кілька поворотів — і гудіння машин, що мчать назустріч суцільним потоком, зливається в один могутній рев. Наші обличчя, залиті світлом неонових реклам, схожі на маски.

Токіо — величезне місто. Воно розкинулося на площі в дві тисячі квадратних кілометрів, давши притулок майже дев'яти мільйонам чоловік. Хто знає його сьогоднішні вулиці і райони, хто проносився над містом у вагонах надземної електрички і спускався під землю, щоб проїхати в поїздах метрополітену, хто заходив у масивні будинки, споруджені з залізобетону,— тому важко уявити, що на цьому місці шість століть тому, на широкій рівнині Канто, біля гирла двох рік було розташоване невелике рибацьке село. Назва його пішла від сполучення двох слів: «іе» — затока і «до» — ворота. Іедо — «ворота в затоку». В середині XV століття один з феодалів збудував на місці селища фортецю, навколо якої швидко виросло місто з двохсоттисячним населенням. Пізніше воно стало резиденцією військового правителя Японії.

Це були роки жорстокої боротьби за владу між впливовими князями-сьогунами і представниками імператорської династії. Маючи добре озброєні військові загони, феодали ворогували між собою, виходячи не тільки на чесний бій, але й користуючись підкупом і найманими вбивцями.

Чвари, боротьба за владу, видатки на ведення внутрішніх і зовнішніх воєн важким тягарем лягли на народ. Вибухали селянські повстання, які жорстоко придушувались відданими дружинниками сьогуната — самураями.

Минуло майже триста років, і в другій половині XIX століття, коли в результаті внутрішньої війни і перемоги прихильників абсолютної монархії сьогуни були позбавлені влади, імператор переніс сюди з Кіото свою резиденцію і перейменував Іедо в Токіо, що значить — «Східна столиця».

З тієї пори для Японії почався новий період, названий японськими істориками «освіченим правлінням». Країна поступово відмовлялась від цілковитої ізоляції і скидала ланцюги багатовікової відсталості. Через три роки вона була проголошена конституційною монархією. Але правління імператора Мутцухіто, звільнене від контролю сьогуната і побудоване на компромісі між феодалами та міцніючим класом буржуазії, не принесло

народові полегшення. Агресивні прагнення керівної верхівки залишились колишніми, а, замість деспотичної влади сьогунів, безроздільним володарем над душами підданих став «великий син Сонця» — мікадо.

З цього часу найсвященнішим місцем став споруджений в центрі Токіо імператорський палац. Ім'я імператора було внесено в усі молитви, його називали одразу ж після священного імені богині Сонця — Аматерасу; цим ім'ям купці скріплювали угоди, діти починали уроки в школах, а жерці — проповіді в храмах; цим іменем воїнів примушували йти на завойовування інших земель.

Мікадо перестав бути земною людиною. Він перетворився в божество, в сина великої богині Сонця. І люди, проходячи повз резиденцію, де проживала ця «святість», не дивились на палац — хіба можна звичайному смертному ганьбити своїм поглядом святі місця?!

Деспотична, безроздільна влада імператора тривала десятиріччя. Навколо його імені створювались легенди про безсмертя, а ченці розпалювали фанатичне поклоніння цьому божеству. «Намісник бога» на землі, по суті, став наймогутнішим. Йому підкорялось все: і життя бідного рибалки, і життя першого сановника. Діставши від мікадо дощечку з рожевою стрічкою — знак прихильності й покровительства, — людина вважала себе найщасливішою. Якщо ж на дощечці мікадо кріпив чорну стрічку — в ту ж хвилину людина покінчувала самогубством.

Так наказав мікадо.

«Нема яскравішого світла, ніж світло сонця. Нема сили грізнішої, ніж сила тайфуну. Нема хвилі вищої за хвилю цунамі. Нема влади могутнішої, ніж влада мікадо», — так твердила приказка. Але прийшло двадцяте століття, і тепер ця приказка звучить так: «Нема світла яскравішого, ніж світло свободи і миру. Нема сили грізнішої, ніж сила народу. Нема хвилі вищої за хвилю народного гніву». А про мікадо тут ніхто й не згадує.

...Машина різко гальмує. В світлі вуличного ліхтаря видно групу поліцаїв, що міряють рулеткою дорогу. Один з них щось записує в блокнот. Збоку — розбитий легковий автомобіль і машина швидкої допомоги.

— Чергова аварія, — пояснює наш шофер.

Подорожуючи по містах Японії, ми були свідками ще кількох автомобільних катастроф. Чим же пояснити таку велику кількість аварій після того, коли навіть американці змушені були підкоритись правилам лівостороннього руху, що існує в цій країні?

Водії таксі повинні щодня здавати виручку хазяїну? Норма — десять тисяч ієн. Не виконаєш — звільняють з роботи. Щоб набрати таку суму, треба зробити чимало рейсів. І водії таксомоторів, ризикуючи життям, мчать вулицями на великій швидкості і роблять повороти, де їм заманеться, не доїжджаючи до перехрестя. Недарма їх називають смертниками. Але страх залишитися без роботи з голодною сім'єю — сильніший за страх смерті.

Щодня на вулицях і площах виставляються величезні щити з повідомленням про те, скільки сталося за день аварій, скільки чоловік убито і поранено. Ці самі цифри щодня друкуються в газетах. Але й такі «запобіжні» заходи не зменшили кількості зіткнень автомашин.

Приміщення «Принц-готелю». На вулиці накрапає дрібний дощик. Душно, а в номері приємна прохолода — працює холодильна установка. Починалась перша ніч в чужому і поки що незнайомому місті, під плаксивим небом Країни вранішньої зорі.

НА ПЛОЩІ, ПОЛИТІЙ КРОВ'Ю

Коли вранці, залишивши готель, ми опинились на гомінких вулицях Токіо, Леонід Олександрович не впізнав міста. З разючою швидкістю і працелюбністю японці відбудували свою столицю, що потерпіла від бомбардувань американської авіації в роки війни. Там, де в 1946 році були тільки похмурі руїни, де, підхоплений вітром, над районами дерев'яних будиночків чорним дощем літав попіл, де в бомбових воронках валялись понівечені вітрини і рекламні щити крамничок і ресторанів — виросли квартали нових будинків, багатоповерхові велетні з бетону, металу і скла. Пішов у підпілля чорний ринок, що спекулював доларами і фунтами стерлінгів. Солідні вивіски найбільшого в країні банку «Дайіці», що розташувався в колишній резиденції Макартура, вивіски банків всесильних дзайбацу «Міцуї», «Міцубісі», «Сумітомо» свідчили про те, що економічна й фінансова могутність залишилась в руках тих самих довоєнних некоронованих королів Японії.

Величезні фінансові й промислові концерни, очолювані найбагатшими капіталістами, завжди були опорою японського мілітаризму та реакції. Всесильні королі сталеливарної, хімічної, суднобудівної промисловості були натхненниками агресивних планів японської вояччини. Це вони відіграли вирішальну роль у тому, що Японія була втягнута в другу світову війну. В 1945 році країна пожинала гіркі плоди своєї авантюристичної політики, але ніхто не посадив на лаву воєнних злочинців власників найбільших концернів. Минуло небагато часу, і вони знову зайняли ключові позиції в економічному і політичному житті країни. Про це красномовно нагадували вивіски над будинками контор і банків, повз які ми проходили.

По асфальту на великій швидкості мчали автомашини. На будівництві приміщення видавництва «Асахі» пронизливо завивали циркулярні пили, виблискували вогні електрозварки. Кудись поспішав гомінкий, шумливий людський потік, переливаючись всіма барвами веселки. З великого гомону увагу привернув характерний шум: здавалось, наче водночас затріщали тисячі дерев'яних тріскачок. Цей звук йшов від легких дерев'яних сандаль-гета, найбільш розповсюдженого і найдешевшого в Японії взуття.

Виходимо на найбільшу в місті площу, обнесену масивною стіною з дикого каменю. На її пагорбках розкинувся замок Едо — палац імператора. Крізь пишну зелень японських кленів і низькорослих сосен, з химерно зігнутими стовбурами, видно вкриті черепицею дахи будівель. За ровом, заповненим водою, за масивними баштами і ворітьми живе імператор — людина, на яку звичайний японець ще зовсім недавно не мав права глянути. Імператору поклонялись, як ідолу — єдиному намісникові богині Сонця на землі.

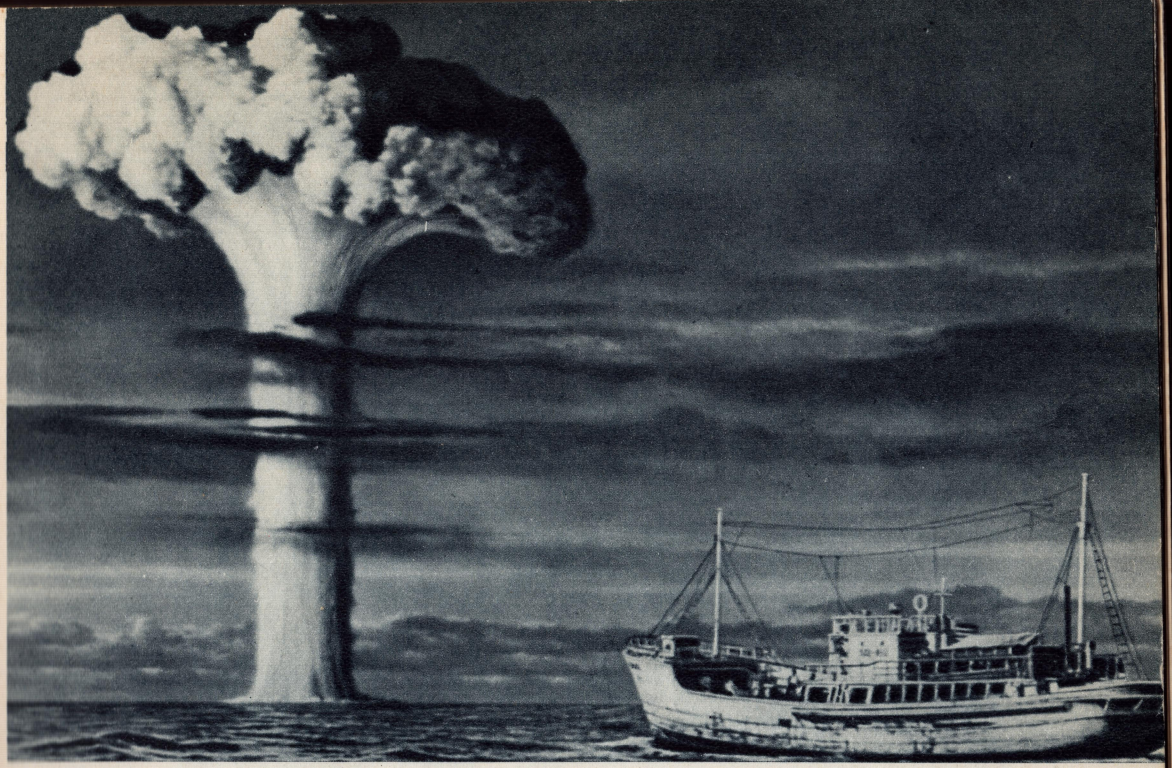

Кадри з японського фільму «Таємниця «Щасливого дракона». Вибух атомної бомби Рибаки сейнера «Щасливий дракон» — свідки цього вибуху.

Останні хвилини радиста Кубоями, що став жертвою атомного вибуху (кадр із фільму)

...його ім'я стало прапором боротьби за свободу

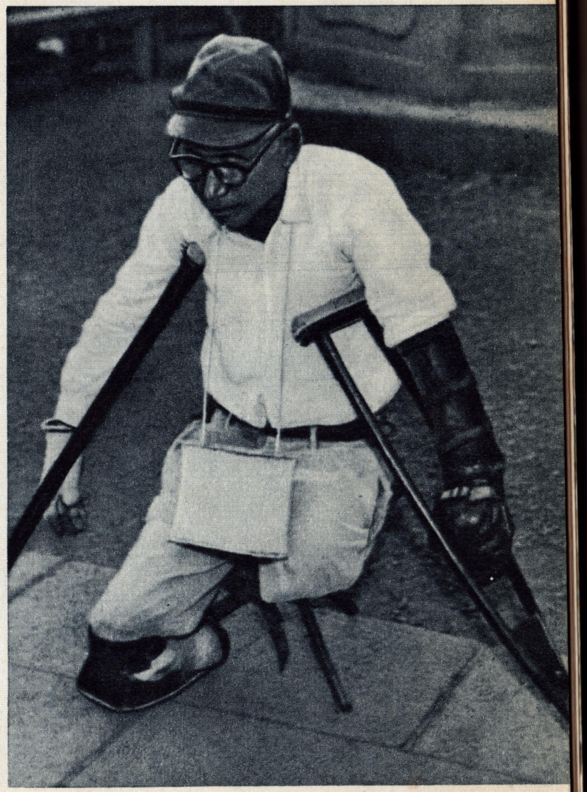

Наслідки атомного вибуху

«Геть атомну зброю!» — вимагають японці

Американські військові літаки гудуть над японськими полями

Мітинг гніву і протесту

Геть американську військову базу з Сунакави!

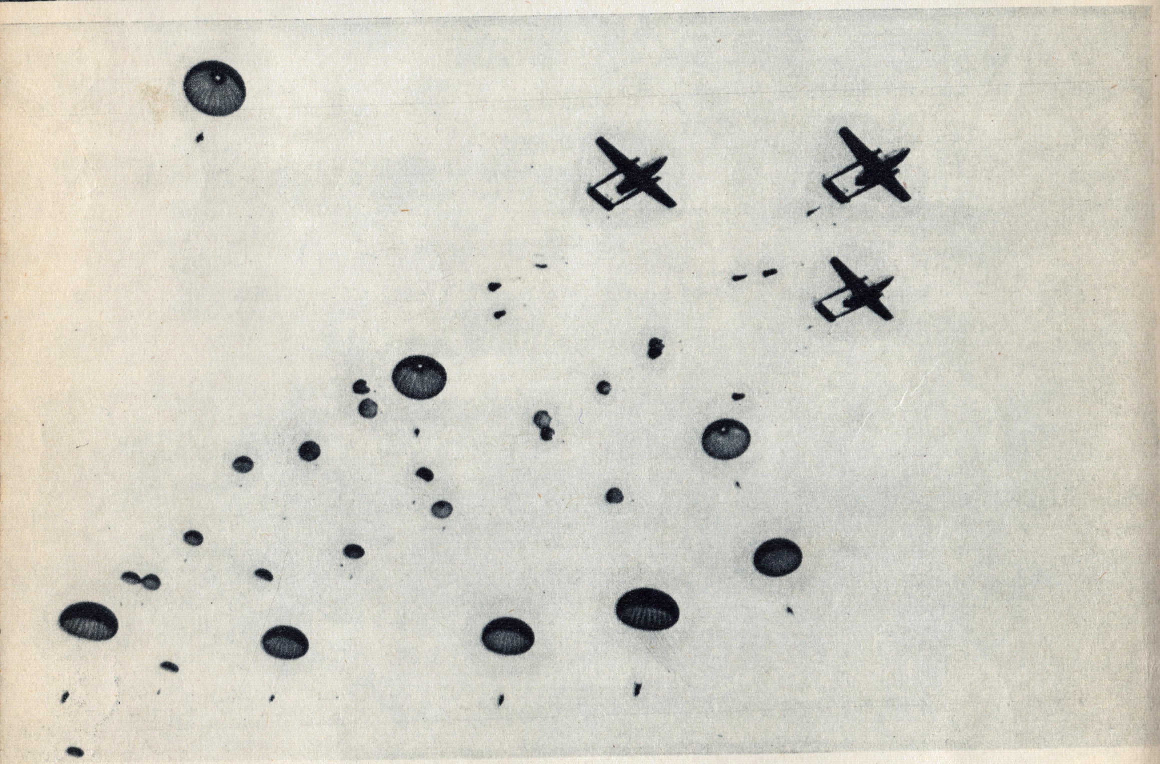

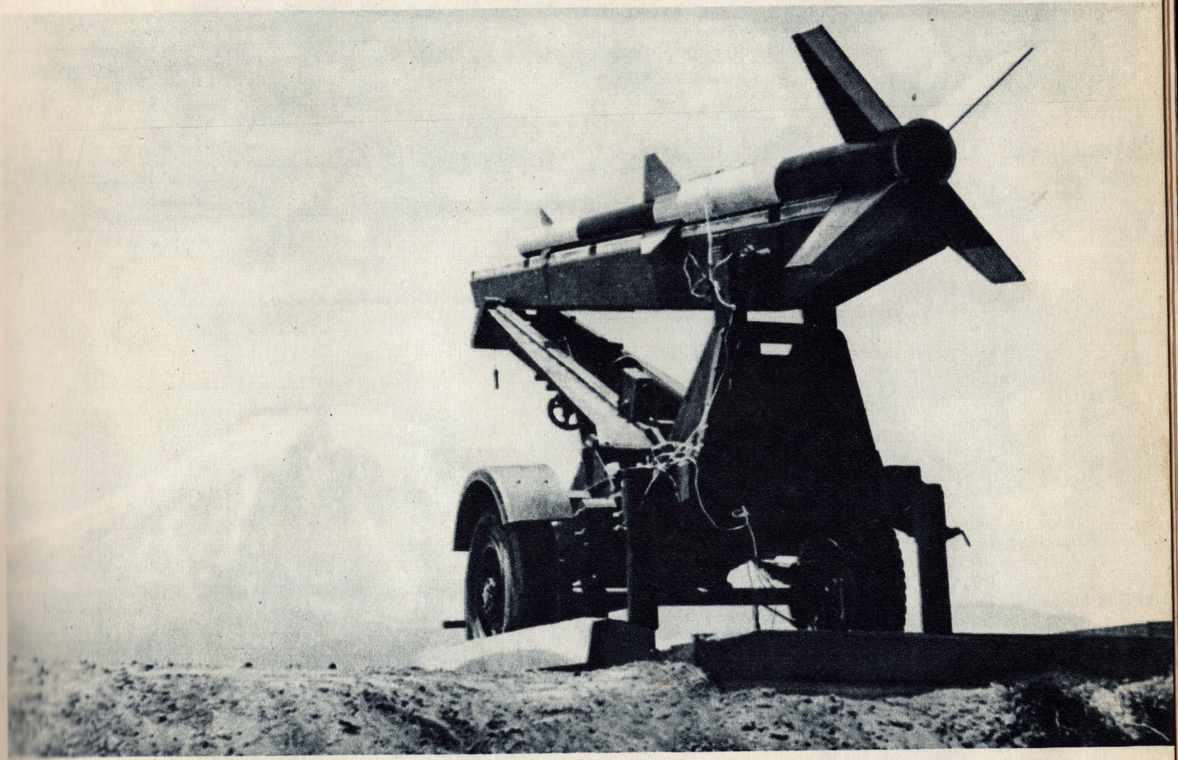

Минула війна нічого не навчила японських мілітаристів

Геть американців!

Ми за мир!

Ми проти японо-американського «Договору безпеки!»

Страйкують службовці, робітники, рикші, ткалі...

Американці вільно розгулюють по Японській землі

Народ недарма називає це місце площею, Политою Кров'ю. Протягом багатьох століть вона була центром великих, часом трагічних подій.

Тут бились за владу сьогуни і імператори; тут самураї на знак відданості імператору вмирали, розтинаючи собі животи мечами, тут же, на площі, перейменованій в Народну, в 1946 році завирував величезний, багатоголосий людський потік. Це був день, коли імператор «милостиво дарував» своїм підданим нову конституцію. Одна з її статей скидала мікадо з п'єдесталу божества. Можливо, тоді дехто й повірив, що конституційна монархія принесе народові справжню демократію і свободу.

Але незабаром японцям стало зрозуміло, чим почерком була написана нова конституція. Не у величезному з сірого граніту чотирикутному будинку японського парламенту, не у верхній і нижній його палатах [1] готували статті цього державного документа, а в головному штабі американських окупаційних військ. І хоч 114 днів в японському парламенті обговорювали всі його параграфи — це був добре поставлений спектакль, лібретто якого складалось під пильним наглядом генерала Макартура.

Статті нової конституції не могли приховати справжніх прагнень американських окупантів, спрямованих на збереження старих, консервативних устоїв в Японії, на перетворення її островів у потужну військову базу проти країн соціалістичного табору. Наступ на права народу, декларовані параграфами нової конституції, почався одразу ж після її проголошення.

Під прикриттям лозунгів про демократизацію країни реакція продовжувала творити свою чорну справу. Більшість місць в новому парламенті зайняли ті, хто був прихильником диктатури. Вивіски колишніх партій мінялись — суть їх залишалась. Довоєнні місцеві королі капіталу, вступивши в міцний фінансово-економічний зв'язок зі своїми заокеанськими партнерами, як і раніше, розпоряджались економікою країни.

Вони ігнорували права народу на працю і освіту, на свободу слова, преси і зборів, вони продовжували озброювати країну. Однак магнати капіталу забули, що при ситуації, яка виникла в світі після війни, не можна не рахуватись з настроями народу. І народ їм нагадав про це.

В кінці 1946 року на Народній площі зібрались робітники — представники всіх підприємств столиці. В своїх вимогах вони були єдині: «Нам потрібна справжня, а не фальшива демократія», — заявив народ.

На початку 1947 року знову спалахнула полум'яна демонстрація. Але чим ширше розростався рух народу за свої права, тим жорстокішою ставала реакція. Макартур видав наказ про розпуск Компартії Японії, поліція почала застосовувати проти страйкарів зброю. Поспішно здійснювались заходи по переозброєнню країни. За короткий строк був створений сімдесятп'ятитисячний поліцейський корпус.

Коли розпочалась війна в Кореї, японський народ на знак протесту поставив сім мільйонів підписів під Стокгольмською відозвою, вимагаючи укладення мирного договору, відновлення дипломатичних стосунків з Радянським Союзом і Китайською Народною Республікою, розвитку торгівлі з соціалістичними державами, заборони ядерної зброї.

[1] Японський парламент складається з двох палат: верхньої — палати радників — і нижньої — палати представників.

Але реакція не думала здаватись. У вересні 1951 року вона відповіла підписанням одностороннього «мирного договору» з США і організацією пакту «забезпечення взаємної безпеки». Це означало, що формально незалежна Японська держава фактично запрягалась в американську колісницю, перетворюючись у величезну військову базу США. Економіка країни все більш підпадала під владу ділків Уолл-стріту, політика її диктувалась державним департаментом з Вашінгтона.

Що ж змінилося з того часу в політиці керівної верхівки? Майже нічого. Але чим більш уряди, що змінювали один одного, вдавались до репресій, перетворюючи країну на американську військову базу, тим пильніше простий народ став прислухатися до правдивих лозунгів Комуністичної партії Японії, тим голосніше він подавав свій голос за мир.

Здається, що на Народній площі панує спокій: кудись поспішають приватні лімузини, пролітають таксомотори, тягне двоколісний візок рикша, маневрують серед триколісних японських грузовичків велосипедисти.

Вздовж палацу прогулюються туристи, безперервно клацаючи затворами фотоапаратів. Навряд чи їх цікавить бурхлива історія Народної площі. Та й гіди, знаючи, що можуть опинитись без роботи, розповідають туристам не про бурі, що потрясали Народну площу, а про екзотичні красоти Країни вранішньої зорі.

Мимо пройшли в чорних формених куртках і картузах студенти токійських університетів. Не схиляючи голови, вони прямо і відкрито дивилися на палац. Так, не згинаючи в рабській покорі спини, проходять зараз повз палац всі японці. І, мабуть, тільки в парламенті, як данина традиції, збереглась урочиста церемонія: в ті дні, коли імператор Хірохіто відвідує парламент, депутати, стоячи, схиливши голови, вітають його.

Вже почало сутеніти, коли ми покидали Народну площу. Позаду залишились розташоване в безпосередній близькості від палацу цегляне приміщення верховного суду і похмурий п'ятиповерховий будинок поліцейського управління — опора влади імператора.

ГІНЗА

Ви ніколи не чули, як шумить Гінза? — токійці питали нас про це таким тоном, що ми одразу зрозуміли: вони здивовані і просто не можуть повірити.

— Тоді послухайте,— говорили вони.

І якщо в цей момент ви будете стояти на Ніхонбасі — японському мосту, в центрі якого височить бронзова колона з трьома ліхтарями, то справді з південно-західного боку міста почуєте звуки, що нагадують шум океану. Це симфонія Гінзи — торговельного пульсу столиці.

Вздовж Гінзи, змагаючись розкішшю вітрин, вишикувались величезні будинки універмагів. На плоских дахах цих магазинів влаштовані естради для оркестрів, майданчики для гри у гольф, літні кафе і навіть мініатюрний зоосад. У клітках сидять папуги, кидаються, випрошуючи ласощі, мавпи, в скляних акваріумах плавають золоті рибки.

Біля дверей одного з універмагів зупинився широкий і низенький студебеккер. До дверцят кинувся хлопчик — бой в ліврейному костюмчику і білих рукавичках, йому років десять-дванадцять. Цілий день він зустрічає туристів з Європи і багатих співвітчизників, відчиняє дверці автомобілів. З обличчя не зникає штучна посмішка. Йому важко, але ж посмішка — це його обов'язок, це ієни, які він приносить додому.

Заходимо в універмаг. На верхні поверхи нас виносить ескалатор. Що купити? Очі розбігаються. Тут можна придбати все, що виробляє Японія, — від голки до автомашини найновішого випуску. Вам потрібні туш і пензлі, щоб малювати ієрогліфи? Циновка, на якій ви будете сидіти? Паперові ліхтарики або дерев'яні гета? Пилосос чи портативна пральна машина? Будь ласка, через секунду товар у вас в руках. Ви можете його не брати, вам доставлять додому.

Товари є, але майже нема покупців. Більшості японців не під силу платити таку кількість ієн, які зараз зневажливо кинув на прилавок елегантно одягнений європеєць. Ціни в магазинах на Гінзі явно не відповідають заробіткам японського робітника, службовця, інтелігента.

З висоти дев'ятого поверху Гінза нагадує квітник — така палітра фарб розлилась по її кварталах.

П'ятнадцять років тому тут переважав один колір — колір хакі. Навіть рух регулювала американська поліція.

Сьогодні на Гінзі стало трохи менше американських джипів, більшість американських військовослужбовців з'являються на вулицях в цивільному -- вимушений камуфляж, менше мундирів кольору хакі. Лавою рухається єдиний людський потік. У багатьох в руках мальовничі хусточки-фуросики. Вони замінюють японцям гаманці, портфелі, сумочки. Зрідка на вулиці з'являється людина, одягнена в національний костюм. От і зараз пройшла жінка в розкішному шовковому кімоно, перехопленому широким білим поясом-обі з величезним бантом на спині. На її голові химерною баштою височить дивовижна зачіска. Але таких небагато. Рядові японці тільки в святкові дні надягають кімоно. Це дорогий одяг.

Кажуть, що нічний Токіо намагається наслідувати Париж. По Гінзі, оглушливо сигналячи, виблискуючи нікелем, червоними, синіми лаками, безперервною стрічкою мчать «Рено», «Шевроле», «Б'юїки», «Лінкольни». Буквально перетворюючи ніч на день, шаленіє реклама, миготить неоновими обличчями, всміхається неоновими губами, танцює неоновими ніжками. Ієрогліфи, які гаснуть і знову спалахують, не вмістилися на плоских дахах універмагів, кінотеатрів і ресторанів. Взявши розгін, вони зачепились за освітлені кулі й повисли високо в повітрі, безапеляційно вимагаючи: «Відвідуйте тільки літній курорт «Куїн-бі», «Кращі в світі перли Мікімото», «Все є тільки в універмазі Міцукосі!», «Ви, звичайно, відвідали кабаре Сіто? Велике вам спасибі!».

Рекламують тільки те, що приносить прибуток. Але жодна реклама не розповідає вам про японських дівчат, які примушені піти в публічний дім, про підлітків, які, кинувши школу, відчиняють дверцята розкішних автомобілів. Ви, можливо, купите перли компанії Мікімото, але навряд чи дізнаєтесь, якою важкою працею добувається це дрібне мерехтливе зернятко

і які жалюгідні копійки одержують за свою неймовірно важку і небезпечну працю добувачі морських дорогоцінностей.

В магазині вам загорнуть товар у папір, на якому будуть намальовані геометрично рівна, з сніговою шапкою на вершині священна гора Фудзіяма або листочки квітучої сакури, вишні, яка цвіте рожевим цвітом. Дні, коли цвіте сакура, вважаються національним святом. Все, що повинно нагадувати про японську екзотику, ви побачите на сірниковій коробці, саквояжах, рушниках. Це також реклама.

На Гінзі ви можете зустріти Чарлі Чапліна. Чемно здіймаючи капелюха і поводячи вусиками, він люб'язно радить відвідати ресторан, де завжди є прекрасна музика, дешеве пиво і чудові дівчата.

Пройшовши квартал, ви зустрінете в досить пікантному наряді Мерелін Монро, що виходить з автомобіля. Але знайте: все, що на ній,— чуже. І одяг, і машина — все це власність універмагу, а сама вона — представниця імпортованої з Заходу професії, яку коротко, але виразно називають «живою рекламою». Чоловіки і жінки, поклавши досить густий шар гриму, перетворюються на всесвітньовідомих знаменитостей, а увечері, після роботи, ці «знаменитості», надівши свій повсякденний одяг, поспішають додому, підраховуючи зароблені ієни.

На Гінзі понад сто барів, кафе, їдалень, ресторанів з європейською та азіатською кухнями, з французькими, мексіканськими, китайськими, російськими і навіть арабськими вивісками. Чути завивання джазу, виконуються твори, позбавлені змісту і форми. З протилежного боку вулиці чути протяжну японську мелодію. Але раптом її повільний наспів заглушається кастаньєтами — в іншому барі виконують арагонську хоту. Біля входу японець в білому одязі, з метеликом замість галстука, ввічливо попереджує, що це бар тільки для японців.

Жителі Японських островів мали добру нагоду переконатись, як «розважаються» заокеанські хлопці після солідної дози віскі. Тому навіть ті японці, що зв'язані з американцями діловими стосунками, вважають за краще відпочивати без них. Зараз у багатьох місцях з'явились розважальні заклади, на яких можна побачити табличку: «Тільки для японців».

Втім, американців це анітрохи не засмутило. Скинувши військову форму і натягнувши на себе сорочки якихось неймовірних забарвлень, вони проводять час біля високих прилавків пивних барів, де, як свідчить реклама, «краще в Японії пиво Кірін», або йдуть в кабаре, де не беруть звичайну додаткову плату за приємне знайомство з дівчатами. Там за один вечір американець може прогуляти суму, яка дорівнює півмісячному заробіткові рядового японця.

Робітничі квартали величезного міста вже спали, а тут, по Гінзі, повз нічні клуби, ігрові будинки, повз людей з рекламними щитами прогулювалась публіка, для якої хліб насущний не є проблемою. Над входом до кінотеатрів різко деренчали дзвоники, сповіщаючи про початок чергового сеансу, зазивальники розхвалювали вироби фірм, миготіли світлофори, пропускаючи потоки автомашин і петікеби, керовані велорикшами.

Ще зовсім недавно величезна армія рикш, запряжена в нікельовані візки, обливаючись потом, мчала вулицями японських міст. Зараз цей

транспорт модернізований. Рикша пересів на велосипед. Але одна людська сила, тягнучи за собою чималий вантаж у вигляді американця, що розвалився на сидінні, не може змагатися з сотнею кінських сил сучасних лімузинів.

Та ще й сьогодні можна зустріти «пішого» рикшу. У візку, схожому на паланкін, з вузько прорізаним віконцем, він доставляє багатим замовникам гейш. Середньовічна традиція в цьому випадку відкинула навіть часткову механізацію.

А це що за натовп оточив ящики, які чимось нагадують електроннолічильну машину? «Чудо двадцятого століття», експортоване на Японські острови з чужих стрітів та авеню. На вулиці безліч автоматів-тоталізаторів. Це механічні більярди в будинках розваг, це автомати-лотереї на вулицях. Біля цих автоматів бачиш людей з блідими обличчями і палаючими очима. Вони нервово кидають металеві кульки в невеликі отвори і в крайній екзальтації смикають за важіль. Автомат люб'язно ковтає ієни, зрідка випльовуючи виграш. У парламенті виступають проти засилля тоталізаторів. Але ж у господарів будинків розваги є гроші, вони виграють будь-який судовий процес, для них не існує заборони.

Скинувши за тутешнім звичаєм взуття і залишивши його біля порога, давайте заглянемо в японський ресторанчик. Влаштувавшись на циновках-татамі за низенькими столиками, тут вечеряє кілька пар.

— Конбан-ва. Дозо коціра-е. (Добрий вечір. Прошу сюди),— люб'язно всміхаючись, зустрічає господар.

Дівчина пропонує меню. Це японські страви з рису, риби та овочів. Вона ввічливо рекомендує покуштувати сушені водорості, морську капусту, в'ялену каракатицю, восьминогів в оцеті, суп з черепахи, смаженого морського рака і ще десятки подібних страв. Стіл сервірований незвичайно. Тут чудової роботи лаковані і фарфорові чашечки, довгасті тарілочки для дрібної риби і маленькі підноси у вигляді листя. Порції, які подаються на стіл, мізерні, але кількість страв величезна. Ніяковієш не від кількості їжі. Дуже вже незвичайна на вигляд і смак вона для європейця.

Японці спритно орудують дерев'яними паличками-хасі, які замінюють їм виделки. Користуватися ними не так уже й просто. Необхідна звичка, якої у європейців нема. Ось чому багато їжі так і залишається на тарілках, якщо ви не догадаєтесь попросити виделку.

Прощаючись, хазяїн запобігливо вклониться, мовлячи при цьому ввічливі, зі складними зворотами фрази, і обов'язково вручить вам візитну картку: на згадку, щоб не забували, щоб заходили. А щоб і він пам'ятав про вас, може, будете так люб'язні і залишите свою — з адресою і «соціальним станом»?..

Отже, знову на Гінзу, де шаленіє реклама і шелестять шинами майже півмільйона токійських автомобілів? А чи не краще піти від цього гомону і шуму на одну з бокових вуличок? От хоча б на цю, з поетичною назвою — вулиця Конвалій. Наче іграшкові, стоять на ній невеличкі японські будиночки. Ні цегли, ні металу, ні скла не треба для їх спорудження. Дерево і промаслений папір — от і весь будівельний матеріал. Стіни в цих будиночках розсуваються, і кімнати вмить перетворюються на веранду чи альтанку, біля яких цвітуть малесенькі садочки з карликовими соснами, озе-

рами, не більшими за корито, і імпровізованими горами, викладеними з необтесаного каменю, висота яких часом досягає одного метра. Вздовж вулиці горить безліч химерно розмальованих ліхтариків.

У Токіо багато таких вуличок, де ледве чути шум Гінзи, де не так буяє реклама і де вздовж дерев'яних будиночків горять традиційні різнокольорові ліхтарики, зроблені з скла і паперу, які своєю формою нагадують конвалію, хризантему або тюльпан.

Мимохіть зіставляєш все бачене: велорикшу і автомобіль останнього випуску, тоталізатори і м'яке світло японських ліхтариків, величезні залізобетонні приміщення і мініатюрні будиночки з розсувними стінами. Недарма Японію, яка особливо за останні роки багато запозичила з Заходу, називають країною контрастів. Але хочеться вірити, що японці ніколи не відмовляться від своєї багатої і великої національної культури.

ЧЕРВОНІ ПРАПОРИ НАД СУНАКАВОЮ

Якось в один з днів на порозі номера з'явилась квола, худорлява, схожа на дівчинку, японка. Російською мовою вона сказала:

— Я з японо-радянського товариства. Мене рекомендують вам за перекладачку. Моє ім'я Сайє Ямагучі.

Дивлячись на неї, я мимохіть подумав: чи витримає це мініатюрне створіння труднощі великого і нелегкого шляху, який ми повинні проїхати по країні? Мабуть, здогадавшись про наші сумніви, жінка промовила:

— Ви не турбуйтесь, я терпляча. Радянські журналісти бажають побачити Японію, і я допоможу їм в цьому. Мені... Мені дуже потрібна робота. Адже я довгий час її не мала.

Потім ми зрозуміли, якого цінного товариша зустріли. З першого ж дня з обопільної згоди ми назвали її Зоєю.

А ще через день фірма, в якій було взято на прокат автомобіль, надіслала шофера. Це був дуже худий, виснажений японець по імені Сайто, один з представників величезної армії безробітних. Водієм він був чудовим.

Тепер можна залишити Токіо.

Вирішено їхати в Сунакаву. Але перше ніж поділитись враженнями про цю поїздку, слід розповісти про те, що їй передувало.

В ці дні в Токіо відбувалась Міжнародна конференція по забороні атомної і водневої зброї. В країну, що зазнала в 1945 році жаху атомних бомбардувань, з'їхались представники багатьох держав світу. За одним столом сиділи вчені і католицькі священики, державні діячі і домашні господарки, матері, буддійські ченці і робітники-комуністи. Вони були єдині в своєму прагненні заборонити випробування атомних і водневих бомб. Світ не забув трагедії Хіросіми і Нагасакі. Він добре запам'ятав острів Бікіні і смерть рибака Кубоями. Він бачив на трибуні японську дівчину Тейко Ватанабе, що позбулась обох ніг після атомного вибуху. Він читав хвилюючий документ — книгу професора Токісі Нагаї «Ми з Нагасакі». Світ не хоче повторення цих страхіть.

На конференції делегати почули виступ представника Сунакави. Він з гнівом говорив про тих, хто перетворив сьогодні Японські острови на величезну військову базу, хто, виганяючи селян з рідних сіл, розчистив родючі землі Окінави і Ніігати, Сунакави і Комакі, Ікота і Кісарацу під танкові полігони і аеродроми. Тим, хто приїздить в Японію з думками про мир, слід відвідати Сунакаву. Там вони побачать, як звичайні японці ведуть боротьбу за мир.

Машина вже мчить по шосе. Але столиця Японії здається безконечною. Ліворуч і праворуч від шляху безперервною стрічкою тягнуться риштовання будов. Вони змінюються акуратними бамбуковими гаями, мініатюрними будиночками. І тільки оддалік за безліччю будівель видно мальовничу долину. Зелень полів і шумовиння садів притокійської рівнини створили один суцільний квітучий килим. На малесеньких ділянках землі в крислатих солом'яних капелюхах працюють селяни. Не можна втрачати дорогоцінного часу, поки яскраво світить сонце. В будиночках з розсувними стінами зараз нікого не знайдеш. Над грядками навіси з бамбука, обтягнуті прозорою пластмасою, щоб краще дозрівали баштанні. Ні на хвилину не завмирає трудове життя.

Не затихає воно і на шосе. Огортаючи зустрічний транспорт пилом, мчать малолітражки, триколісні японські грузовички. Проїхала група японців на велосипедах з бензиновими моторчиками. На великій швидкості промчало кілька важких трьохосьових військових грузовиків з кузовами, обтягнутими брезентом. На їх бортах виділяються білі літери «US Army»— армія Сполучених Штатів. Безконечним ланцюжком мерехтять рекламні щити.

Доганяємо колону автобусів. Легкий вітерець ворушить білі полотнища з ієрогліфами. Це лозунги з вимогою заборонити випробування атомних і водневих бомб, ліквідувати американські військові бази на Японській землі. На мітинг у Сунакаву їдуть учасники Міжнародної конференції. На всьому шляху їх привітно зустрічають селяни. Над шосе, заглушуючи гудіння чотиримоторних бомбардувальників, злітає пісня про мир. Літаки проносяться низько, над самою колоною. Їх тіні, схожі на величезних доісторичних тварин, линуть над полями і дорогою, на мить закриваючи сонце. Але через секунду воно знову яскраво сяє над співцями.

— Ці пісні подарувала народові Акіко Секі,—з пошаною говорить перекладачка.—Незабаром після війни з її ініціативи в країні був створений невеликий хор. «Це все, що я могла зробити для тих, хто не мав ні роботи, ні даху над головою. Я думала, хай у них буде хоч пісня», — сказала тоді Акіко Секі. В репертуарі цього колективу з'явилися пісні про мир і дружбу між народами. Невеликий хор став ініціатором широкого руху, відомого усьому світові під назвою «Співаючі голоси Японії». Зараз кожної осені в країні відбуваються фестивалі пісні. На них звучать нові твори, які розповсюджуються по всій Японії. Це пісні про мир, дружбу, щастя.

...Пристроївшись до колони, машина уповільнює хід. Перекладачка розповідає історію героїчної боротьби селян Сунакави за свою землю.

Навесні 1956 року американці зажадали від японського уряду величезної кількості землі для розширення своїх військових баз. Уряд вирішив

задовольнити цю вимогу. Але сталося непередбачене: багато селян відмовилося уступити свою землю. Жінки і діти не допускали геодезистів розмічати дільниці. Була викликана поліція. Але на шляху броньовиків виросла людська стіна. Це прийшли на допомогу селянам робітники і студенти. У ті дні непроханим гостям вдалося забити тільки тридцять кілків. На цих розкиданих мізерних ділянках не можна було приступити до будівництва бетонних злітних доріжок, ангарів, казарм.

Тоді уряд під тиском американців зробив ще одну спробу, вирішивши скористуватись законом про відібрання землі силою.

І тоді прийшла в рух вся Японія. Була створена «Об'єднана рада допомоги Сунакаві», підтримана Комуністичною партією, Генеральною радою профспілок, Японським Комітетом захисту миру та іншими демократичними організаціями. Щодня на поля виходили тисячі пікетників, і ніяка сила не могла зігнати їх з рідної землі. На надзвичайному засіданні Рада міністрів змушена була відмовитись від геодезичних робіт. Це була перемога сил миру, її урочисто відсвяткували у старовинному храмі Атаусамі. А Сунакава стала символом боротьби японського народу проти американських військових баз.

...Нарешті вдалині показалась Сунакава, що розкидала свої рисові поля між узгір'ями Кіозан і рікою Тама.

Всі жителі вийшли зустрічати посланців Міжнародної конференції по забороні атомної і водневої зброї. Вони зійшлися на площу Адзусамі Тендзін на мітинг. Репродуктори розносять слова мера міста:

— Розширення американських баз на нашій території є порушенням Японської конституції. Ми клянемось, що будемо продовжувати боротьбу до переможного кінця.

Все ближче і ближче колючий дріт. Люди наближаються до нього мовчки, тримаючи над головами лозунги. Їх обличчя суворі і рішучі. Аеродром зовсім поруч, в якихось п'ятистах метрах від селища. Біля колючого дроту стоять, ховаючись під кронами тутових дерев, хатини, тільки вузькою зораною смугою відділені вони від злітних доріжок. Туди й рушили учасники мітингу. Над багатьма будинками на високих бамбукових жердинах майорять червоні прапори. Це житла тих, хто відмовився продавати свою землю американцям. Серед городів і полів — ділянки, зарослі бур'яном. Японці їх не обробляють — адже тут геодезисти забили кілки. Але й американці не можуть ними скористатися. Треба не п'ять і не десять, а тисячі квадратних метрів, щоб розширити аеродром.

Учасники мітингу зупиняються біля невеликого будиночка. Вітер полоще над ним червоний прапор. Тут живе звичайна селянка. Два роки ревіння моторів не дає їй спокійно спати, але вона не покидає рідної землі.

— Я ніколи не піду звідси. Не підуть і мої друзі,— говорить стара жінка.

Хатинку цю можна вмить знести бульдозером, але американці бояться народного гніву. Таких мужніх людей, як селянка Куріхара, в Сунакаві більшість. Це шістдесятп'ятирічний Міядзакі-сан, обраний мером в 1955 році, і Масао Міяока, помічник начальника загону дії, і пан Судзукі, що просидів деякий час в тюрмі за відмовлення продати свою землю. Ось він виходить вперед. Хтось пропонує йому розсувну драбинку. Тепер цей чо-

Майже біля кожного озера храм і відкрите кафе: помолився — поїж.

Майстер по виготовленню паперових ліхтариків

В Нарі — старовинній столиці Японії·

П'ятисоттонний бронзовий будда, відлитий вісімсот років тому

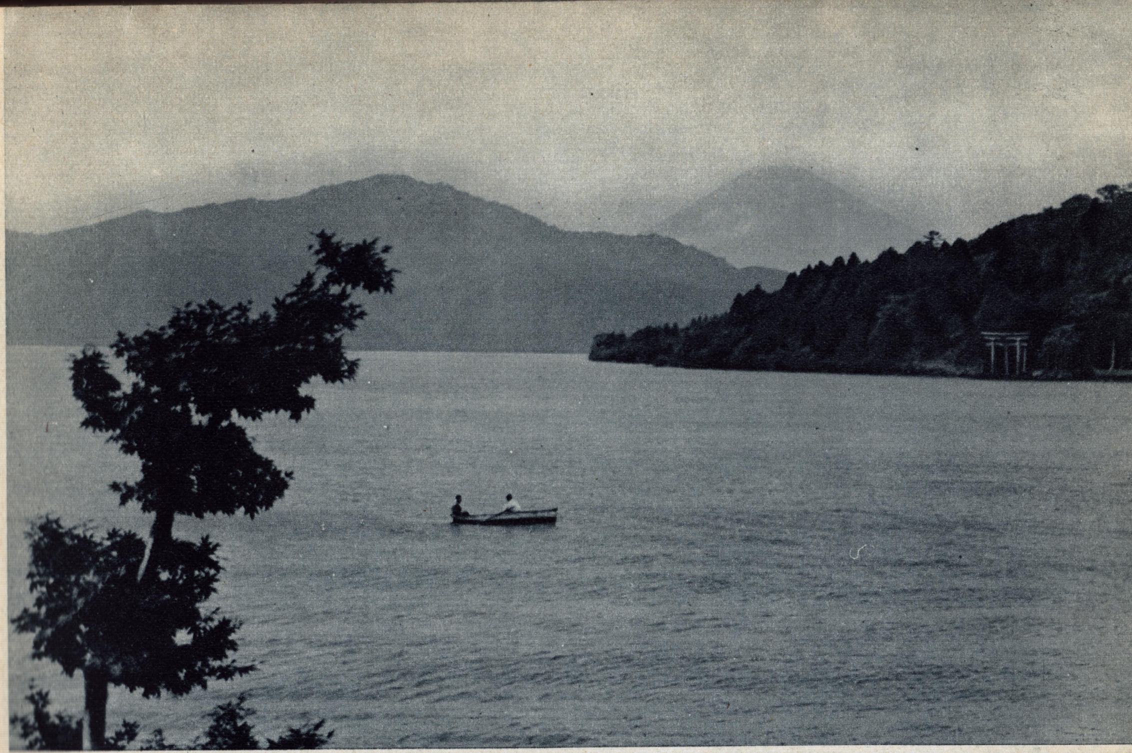

Фудзіяма велична і красива.

В храмі 1001 будди

Увечері на вулиці Кіото

За маминою спиною завжди спокійно

П'ятнадцятилітня ткаля

Після фарбування тканину перуть у проточній воді

Член Всесвітньої Ради Миру Сієкава-сан

Пляж в Камакурі

Хто кого?

Краков'як на японському пляжі

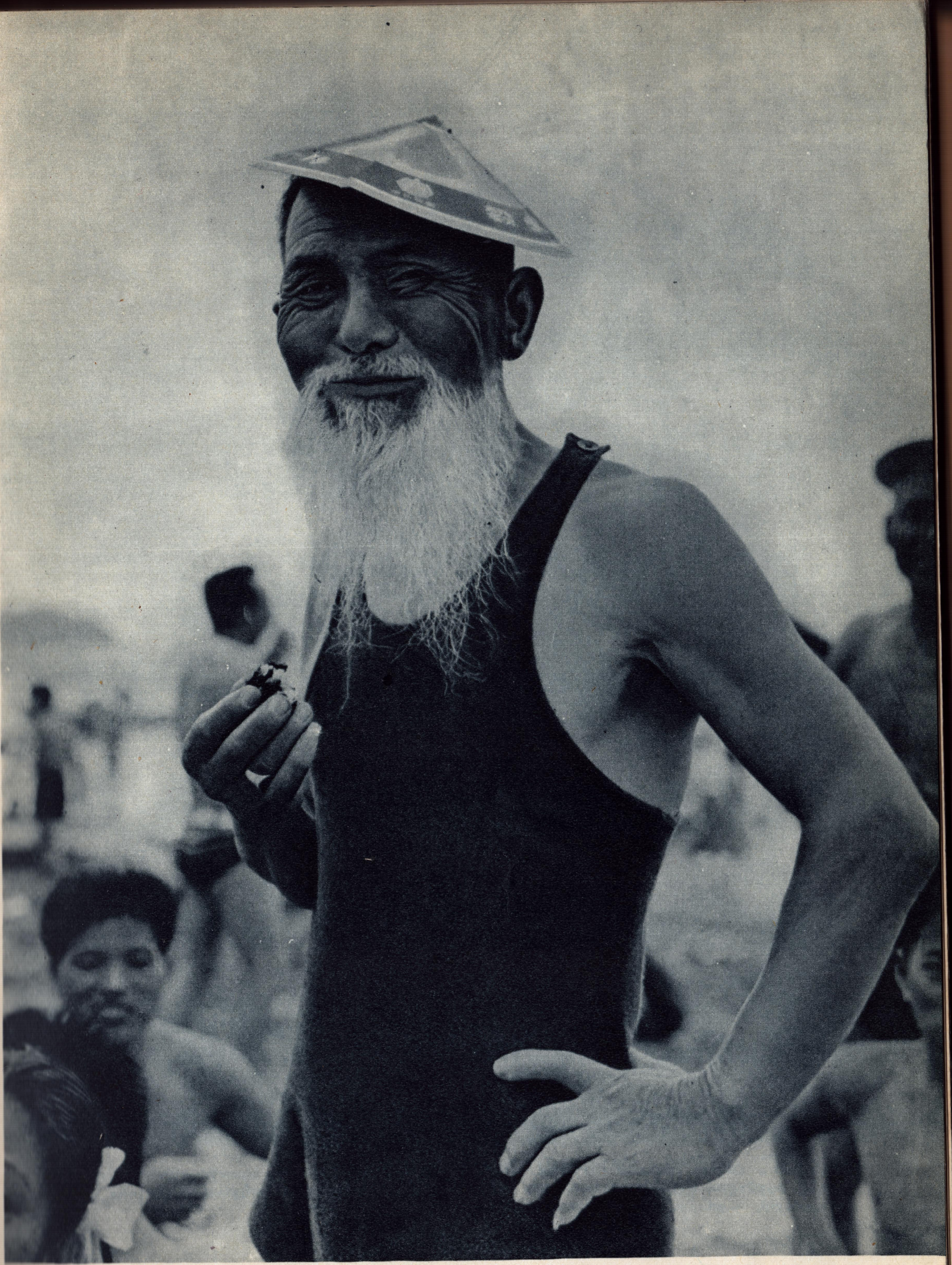

Купальщик

Ось хто своєю працею створює найдешевші в світі кораблі, монтує чудові друкарські верстати, радіоапаратуру, ось один з тих, хто збільшує прибутки концернів і монополій, — японський робітник

Ці будиночки споруджені з бамбуку і фанери

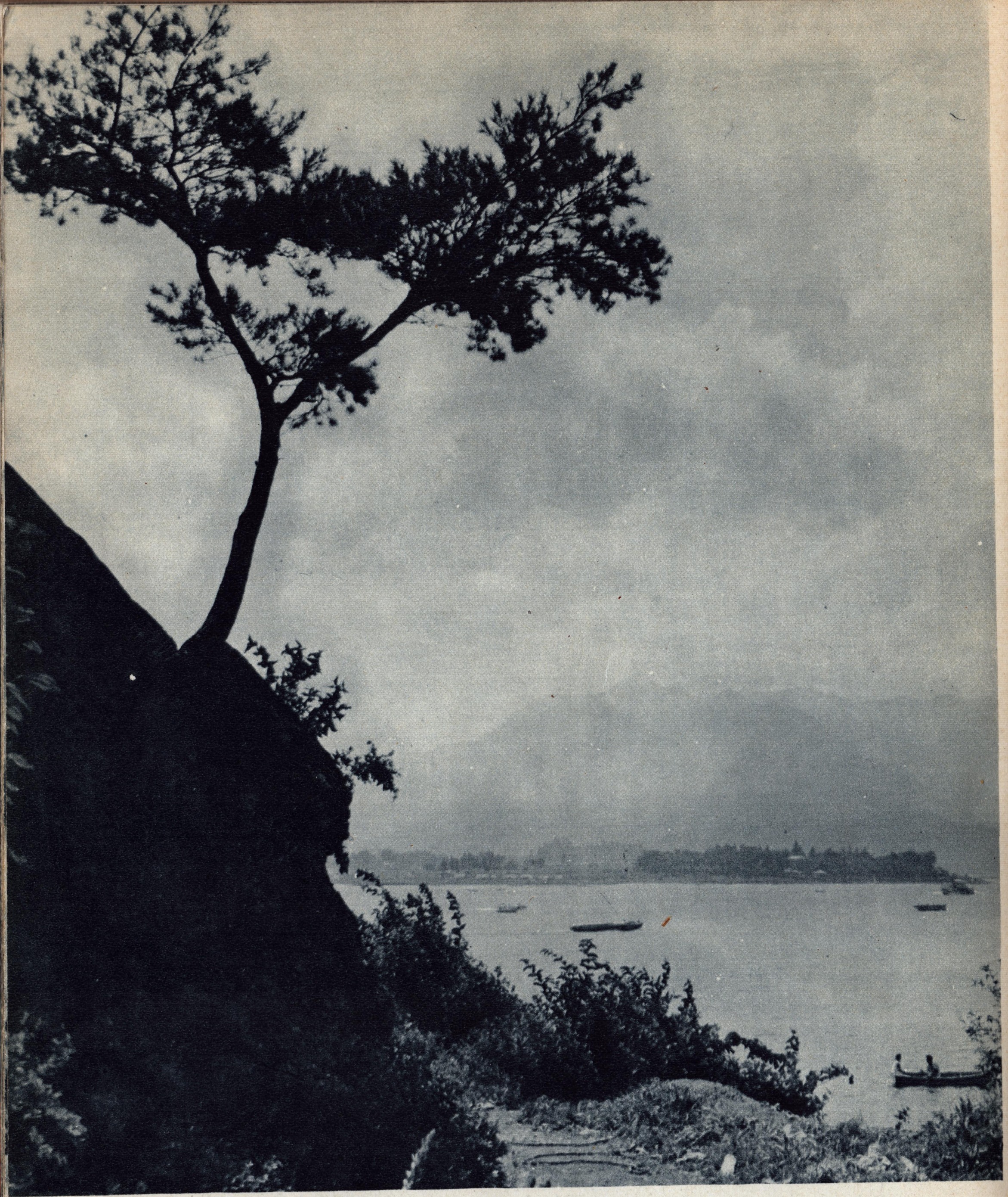

Озеро Кавагучі-Ко приваблює багатьох туристів

Любителі екзотики можуть проїхатись верхи на конях

Олені в місті-музеї Нарі

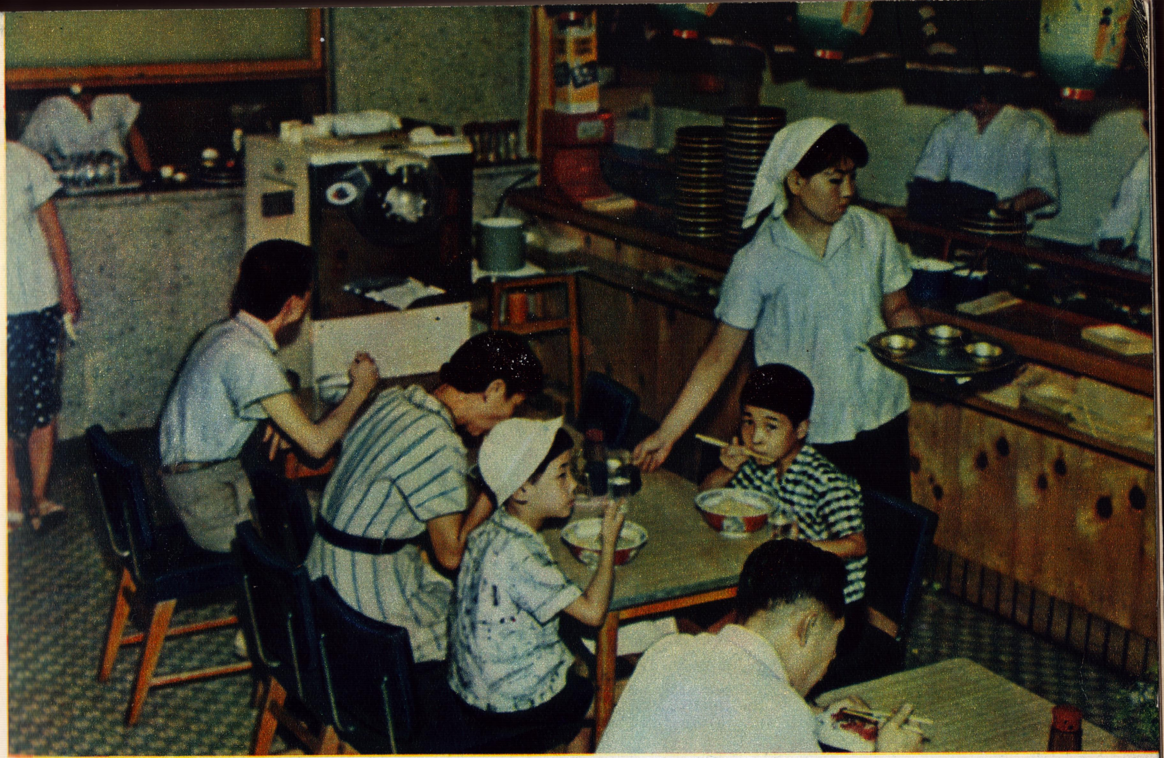

Швидко попоївши у невеличкому ресторані, японці поспішають нагодувати священних тварин

Увечері на заміській вулиці

ловік стоїть над самим дротом. Вітерець куйовдить його сиве волосся. Відвагою і мужністю світяться очі на худорлявому, засмаглому обличчі.

— Сьогодні по наших дорогах мчать чужі джипи, — говорить він, звертаючись до співвітчизників і гостей.— В центрі наших міст, обгороджені колючим дротом, розмістились військові табори. В небі нашої батьківщини гудуть мотори чужих літаків. В наших портах розвантажуються чужі військові кораблі. Американцям вже мало існуючих баз. Вони облюбували місце для аеродрому навіть біля підніжжя священної Фудзіями. Але Японська земля повинна належати японцям. Ми хочемо, щоб її прикрашали посіви рису, а не бетоновані злітні доріжки. Боротьба за землю і небо стає для нас загальнонаціональною, народною боротьбою. Сьогодні делегати конференції переконалися в цьому на прикладі Сунакави.

Останні слова цей літній чоловік промовив, обернувшись обличчям до злітних доріжок і піднісши над головою руку з червоним прапорцем. А за його спиною, взявшись за руки і розгойдуючись з боку в бік, учасники мітингу співали:

Знову білим рястом сади цвітуть,
Атомній війні на землі не буть,
Людство хай обійде її страшний вир,
Хай нам вічно сяє мир!

Одну пісню змінювала інша. І раптом пролунала знайома мелодія. Не змовляючись між собою, всі підхопили її. Урочисто і велично звучав гімн пролетарів «Інтернаціонал».

Схвильовані делегати конференції залишають Сунакаву. Але ще довго видно на фоні згасаючого вечірнього неба червоні й білі прапори, на яких безліч підписів. Їх залишили представники тих організацій, які підтримують селян Сунакави в їх мужній боротьбі. Прапори, зливаючись з обрисами гір, нагадують всім, хто їх бачить, що народ, який розпочав справедливу боротьбу, не може не перемогти.

У ПРОМЕНЯХ ПІВДЕННОГО СОНЦЯ

Сонце повільно йде до зеніту. На небі ні хмаринки. І тільки легкий вітерець, що дихає спекою, знічев'я грає соковито-зеленими кронами дерев. Петляючи плутаними вуличками столиці, повз похилену огорожу і незавидні будиночки Фугакави — району токійської бідноти, повз пустирі, порослі бур'яном, залишивши позад себе повноводу Суміду, машина бере курс на південь.

Над головами по високій естакаді, прокладеній між коробками сірих будинків, з гуркотом мчать вагони електрички. Вісімдесят п'ять років тому в країні з'явився перший паровоз. А сьогодні по рейках з швидкістю ста тридцяти кілометрів на годину мчать електропоїзди. Здалеку видно літери, що світяться навіть вдень, — «Токіо-екі» — центральний вокзал японської столиці — кінцевий пункт найбільшої залізничної артерії країни, що зв'язує величезне місто з південними її районами. І раптом сонце зникає. Густий дим, що вирвався з тисяч заводських труб, ховає його від людей.

Шлях веде через Кейхін — величезний промисловий район Японії, що об'єднав Токіо з Йокогамою. Миготять за вікном автомобіля суднобудівні верфі, кістяки майбутніх кораблів, корпуси металургійних, нафтопереробних і хімічних заводів, повиті парою електростанції, високовольтні електролінії.

Вибираємось на шосе. Знову з'являється сонце. Крокуючи довгими металевими ногами, відходить в бік горизонту плетиво проводів. Затихає гуркіт залізничних поїздів. Вздовж дороги, міцно притулившись один до одного, стоять будинки. Здається, що місто вирішило супроводжувати машину до синіх вод океану.

Але ось і остання міська будівля. Затиснута зеленими схилами гір, попереду розкинулась чарівна своїми барвами долина. Дорога мчить назустріч, то кидаючись під колеса вузькою рівною стрічкою, то гадюкою звиваючись на узгір'ях, пересікаючи десятки бистрих рік, супроводжуючи мандрівників співом невидимих цикад.

З'являються акуратні квадратики рисових полів. Залиті водою, вони схожі на невеликі болота. Полохаючи птахів, сріблястими зірочками сяють над посівами блискітки, підвішені на шпагаті. Легкий вітерець доносить тонкий аромат чайних плантацій. Іноді посіви доходять до самого шляху, і тоді чітко видно під широкополими брилями стомлені, з великими краплинами поту обличчя селян, їх жилаві мозолясті руки, на ногах — солом'яні сандалії — дзорі.

Як і сотні років тому, дрібні клапті землі обробляються мотиками і незграбними дерев'яними плугами. Худа конячина або похмурий бик тягнуть за собою ці середньовічні знаряддя. Не по кишені селянинові сучасна сільськогосподарська машина, та й як її використати на двох-трьох танах[1] землі. Недаремно серед японських селян ходить приказка: «Своє поле я візьму в жменю». В Японії, як правило, один плуг приходиться на три господарства, один культиватор — на двадцять п'ять дворів.

Вздовж шосе розмістились бензозаправні колонки іноземних компаній. Мимо мчить, ось уже в який раз, колона американських грузовиків: десь недалеко розташована американська військова база. Казарми і ангари, над якими полощеться зірчасто-смугастий прапор Сполучених Штатів, можна побачити в центрі Токіо і біля підніжжя Фудзіями, в курортних містечках на березі Тихого океану і біля храмів в Нари та Кіото.

...За нами невідступно їде поліцейська машина. Ще в Сунакаві ми звернули на неї увагу. З цього моменту вона стала нашою постійною супутницею. Чергувала біля готелю, де ми відпочивали, зупинялась біля ресторану, в якому ми обідали. Наче прив'язана невидимою ниткою до машини Сайто, супроводила нас на всіх японських дорогах. А коли комусь із нас хотілось пройти пішки, з цієї машини вмить вискакували двоє. Поліція не могла перешкодити нашій подорожі, і тоді вона вирішила стати «ангеломхранителем».

Ми вже звикли до того, що на кордонах префектур ці непрошені супутники «передають» нас по «етапу». Виглядала ця мовчазна процедура

[1] Тан — 0,1 гектара.

зовсім не парадно: машина, що йшла за нами, збавляла швидкість, уступаючи місце іншій. Мінявся номер, але не мінялась мета, заради якої четверо в цивільному їхали слідом за нами.

...Пересікаємо залізничну колію. І тут несподіванка — опускається шлагбаум, загороджуючи шлях поліцейській машині. Віддаляючись, ми бачимо, як з неї вилетіли сищики. Забувши про конспірацію, вони розгублено замахали руками, просячи зупинитись. Це було смішно. А втім, поліція, що супроводила нас, не раз потрапляла в курйозне становище.

Показалось курортне містечко Камакура. Місто було по-святковому оздоблене. Над дахами жилих будинків і крамниць рябіли різнокольорові стрічки і полотнища, висіли гірлянди живих і паперових квітів. З'явилась процесія хлопчиків у національних костюмах. Вони з усіх сил били в саморобні барабани. Десятки рук підтримували споруду, що нагадувала домовину. Мерехтіли свічки, пливли над головами паперові ліхтарики. Розгойдуючись з боку в бік, учасники процесії щось вигукували. Транспорт давав їм дорогу. Не вистачало тільки масок, щоб цю строкату, яскраву, гомінливу процесію можна було вважати за карнавальний похід.

В Японії дуже багато народних і релігійних свят. Тут урочисто відзначають День жнив, влаштовують пишні церемонії, присвячені лотосу, трояндi, лісам і рікам. Існують і дитячі свята. В День хлопчика над будинками з'являються надувні резинові коропи. Скільки риб над будинком — стільки хлопчиків у сім'ї. Чому короп? Тому, що це символ чоловічої сили, мужності і безстрашності.

Своєрідно відзначається буддійське свято смерті — даймонджі. За народним повір'ям, душі мертвих спускаються на землю, щоб провідати своїх рідних. Через сім днів вони повинні повернутися в потойбічний світ до майбутнього побачення. Жителі міст йдуть на кладовища. Але на обличчях людей не побачиш печалі. Адже вони йдуть зустрічатись з померлими. Цей релігійний обряд сприймався як чергове радісне свято.

Ми не затримувались в Камакурі, бо побували там за кілька днів перед тим і оглянули знамениті пагоди і величні статуї будди.

ФУДЗІ НАЛЕЖИТЬ ТІЛЬКИ ЯПОНЦЯМ

Знову пливуть назустріч рекламні щити, бензоколонки, автомашини. Дорога то звертала до піщаних дюн узбережжя, то повертала до підніжжя гір, залишаючи позад себе рисові і кукурудзяні поля, тютюнові плантації, невеликі селища з легкими, ніби невагомими дахами пагод, схованими за велетенськими стовбурами криптомерій і мініатюрними будиночками з розсувними стінами. Іноді машина ніби в'їжджала в тунель: вздовж дороги в кілька рядів на бамбукових жердинах просушувався достиглий рис.

Ще кілька поворотів — і перед поглядом, велично знявшись до білих хмар, виростає гора. Її горді обриси нагадують малюнки на рушниках, мильницях, парасольках. Це знаменита Фудзі!

В одній з численних легенд, зв'язаних з цим діючим вулканом, розповідається про виникнення назви Фудзі. Казкова красуня на ім'я Дорогоцінний Бамбук Осіннього Поля, перед тим як залишити землю, наказала спалити в кратері найвищої гори елексир життя. З того часу її вершина стала безсмертною — Фудзі.

В Японії гори — приватні володіння. Але велична Фудзі належить усім.

Скільки токійців, незважаючи на досить значне віддалення, приїздять сюди щонеділі! І тоді всі вулички невеличкого міста, що розкинулось біля підніжжя вулкана, забиті екскурсійними автобусами та автомашинами. Жваво торгують їдальні.

Прямо на вулицях, біля маленьких наметів, щоб не витрачати багато дорогоцінного часу на їжу, можна купити смажене м'ясо, наколоте на прутики. Сотні човнів, десятки катерів снують по прозорих, освіжаючих водах озер. А скільки туристів і прочан підіймаються по схилах знаменитого вулкана! Одні — щоб з висоти 3775 метрів глянути в бік океану, намилуватись чудовим мальовничим полотном, яке виткав найкращий художник — природа, спостерігати з вершини схід сонця; інші — щоб виконати обряд містичних заклинань і під удари дзвона забути про тлінність земного існування.

З якогось часу мальовниче місце приваблює до себе погляди американських вояк. «Чудовим доповненням» ландшафту цієї префектури стали військово-морські бази і бетонні доріжки аеродромів. Японці тепер мають можливість спостерігати над вершиною Фудзі не тільки політ гірського орла. І хоч за переказом незримі духи не допускають до святої вершини людей, що затаїли в душі підступні задуми, і скидають їх униз, жоден американець ще не провалився в огнедишний кратер вулкана.

У СТАРОВИННІЙ СТОЛИЦІ

Позаду залишилась Нагоя — місто з мільйонним населенням, заводськими корпусами, невеличкими майстернями, з дерев'яними легкими японськими будиночками і сіро-жовтими фасадами банківських контор. Залишаючи за собою хмари їдкого пилу, машина наближається до Нари — старовинної столиці міста, яке жителі Японських островів по праву називають національним музеєм.

Воно зустрічає туристів зеленими схилами, соковитими гронами винограду і свіжим, напоєним першими осінніми запахами, повітрям. Вузенькі вулички забиті комфортабельними автобусами: цілий рік сюди приїздять допитливі іноземці, японські школярі, люди, що живуть на півночі країни, шахтарі, селяни, рибалки. В численних магазинах і дрібних крамничках торгують ласощами, різноманітними сувенірами і листівками з видами Нари.

Цілий штат гідів у формених пілотках супроводить відвідувачів по храмах, пагодах, палацах, алеях парків.

Шофер веде машину дуже повільно. Зоя, розгорнувши на колінах путівник-довідник, читає: «Нара. Старовинна столиця імператорської династії. Центр буддизму, через який проникла на Японські острови велика культура Китаю». З-за буйної зелені садів і парків виглядають ажурні дахи. Храми пофарбовані в яскраві кольори.

Ідемо в Тоодайдзі — храм, споруджений 1200 років тому. Під протяжні звуки дзвона, що завмирають десь вдалині, проходимо в центральний зал Дайбуцу-ден і зупиняємось, вражені творінням людських рук. Загадково дивиться на нас з напівтемряви своїми трохи розкосими очима бронзовий Будда, оточений бронзовими квітами лотоса. Про що замислився цей шістнадцятиметровий велетень, ніби закликаючи всіх завмерти в урочистій мовчанці? І відвідувачі замовкають перед цією найбільшою в світі п'ятисоттонною статуєю Будди. Очевидно, кожний в цю хвилину думає про те, що людина, чиїм творчим генієм був створений цей чудовий пам'ятник старовинної культури, виглядає перед бронзовим колосом комашкою. Але людина нагадує про себе скоромовкою гідів, благальними голосами торговців сувенірами, пронизливими гудками екскурсійних автобусів. Ні, не цей застиглий в німій величі покровитель всіх мирних починань, а вона, людина, володарює в світі. Це вона створила тисячі подібних статуй, збудувала один з семи великих храмів Нари — Кофукудзі, виростила тисячолітні велетенські кріптомерії і красуні кедри, це вона замінила паланкіни автобусами і лімузинами, провела в царство темряви і тиші світло і радіо.

Але тут, в храмі,— тиша і спокій. Час ніби зупинився. Полум'я свічок відкидає фантастичні тіні, вихоплюючи з мороку згорблені спини прочан. Вони не бачать туристів, не чують їх голосів. Ніщо не цікавить їх — вони заглиблені в молитву, їх душі розчинились у смиренності, в покірливості долі. Цього вимагає буддійська релігія.

Біля самого виходу з храму стоїть розгублений Сайто. Виявляється, поліцаї пропонують нам свої послуги в ролі... гідів. Ми цьому тільки зраділи. Справді, якщо вже нам не уникнути стеження, то краще хай воно буде в іншій формі.

Далі йдемо однією «компанією». Гуляєм алеями парку, біля храму милуємось гліциніями, камеліями, величними кедрами — представниками десяти тисяч рослин, зібраних в ботанічному саду Нари. Повільно проходимо повз плакучі верби біля ставка, повз червоні ворота храму Касуга, заснованого ще у VIII столітті, повз ланцюжок кам'яних ліхтарів. Назустріч групами йдуть екскурсанти, тримаючи «на бойовому взводі» фотоапарати, поважно ступають священики.

Біля підземного джерела з «святою водою» приручений плямистий олень їсть з рук людини. Їх багато в цьому парку — ніжних, надзвичайно красивих оленів, яких тут вважають священними тваринами.

Ще довго блукаємо алеями парку і доріжками ботанічного саду, записуємо у блокноти чотиризначні цифри — вік існування зелених велетнів, годуємо оленів, заходимо під конусовидний дах храму Касуга, де люті бронзові самураї оберігають сон богів; оглядаємо Нару з високих пагорбів. Звідси місто здається вписаним в навколишню природу.

У МІСТІ МАЙСТРІВ НІСІДЗІН

Сутеніло, коли виїхали з Нари. Шлях веде до ще однієї колишньої столиці держави. Біля озера Біва, в оточеній високими горами долині, лежить Кіото — місто старовинної культури з всесвітньовідомими пам'ятниками національного зодчества, з храмами і палацами, що в свій час прикрашали резиденцію імператора, з учбовими закладами, картинними галереями і театрами. Кіото, що розмістив у своїх будинках понад мільйон жителів, знаменитий не тільки колишньою боротьбою імператорської фамілії і сьогуната за владу. Тут живуть і працюють тисячі неперевершених майстрів нісідзін — кіотських ткачів шовку.

Універмаги Токіо заповнені прозорими і легкими, мов повітря, тканинами. На всіх Японських островах чепурухи шиють собі одяг з атласної парчі. Глядачі приходять в театр в шовкових кімоно, що вражають своєю художньою обробкою, ніжною і гармонійною розцвіткою. І все це з Кіото.

Ще по дорозі, коли проїздили незавидними вуличками з похиленими парканами і ветхими будиночками, почалось наше знайомство з роботою ткачів. При тьмяному світлі надвечірнього сонця через розсунуті стінки будиночків видно зігнуті спини людей. Здригаються допотопні верстати, бігають човники, скриплять під ногами педалі.

Легкий і чудовий японський шовк, але важка і безрадісна праця японського ткача. Тісна хижа — це водночас і майстерня, і будинок, в якому живе ткач. Все його життя від народження і до смерті минає тут під одноманітний і сумний акомпанемент ткацького верстата.

Того ж дня ми побували на текстильній фабриці акціонерного товариства «Кавасіма». Фабрика нічим не нагадувала кустарну майстерню. В світлих цехах стояло найновіше обладнання. Човники приводились в рух електромоторами. В продукції, яку випускає підприємство, були зацікавлені навіть американці: шовкові тканини і драпірувальний матеріал йшли на оздоблення корабельних кают. Але чи легше живеться тим, хто, покинувши свою майстерню, прийшов сюди? Ось що сказав про це інженер фабрики:

— У нас працюють тільки жінки. Праця їх оплачується набагато нижче за чоловічу, хоч вона така ж виснажлива і важка.

— Скільки заробляють у вас ткачі?

— Сім тисяч ієн[1] на місяць. Якщо є ще сім'я, то важко прожити на ці гроші. Наші вироби відомі в усіх країнах, але праця японського ткача оплачується поки що дуже дешево...

На вулицях горіли ліхтарі. В їх тьмяному, розпливчастому світлі виднілись коробки вбогих будиночків робітничого району. За вікнами автомашини застигла сумна сіра сітка дощу. Прекрасні палаци і парки були заховані від погляду темними хмарами. Перед очима стояв інший Кіото — місто кустарних майстерень і важкої праці ткачів, місто, в якому танцюючі човники поглинали не тільки шовкову нитку, але й життя людини.

[1] 1000 ієн дорівнює 2 крб. 51 коп.

...В Кіото майже не побачиш заплутаних, мов лабіринт, вуличок. Трапецієвидні форми старих будівель напрочуд гармонійно злилися з архітектурою двадцятого століття. Багато, дуже багато зелені. Може, тому тут дихається легко і вільно.

Підіймаючись довгими сходами до відкритої галереї храму Кііомідзу, розташованого на одному з найвищих горбів міста, дивуєшся, як тримається ця будівля на крутому узгір'ї, піднявши свої дерев'яні, заховані в зелені, колони над самою прірвою.

Чути монотонний голос гіда, що насунув на очі синій форменний картуз: «Храм Кііомідзу існує вже понад тисячу років. Він був знищений пожежею, але знову відбудований...»

В передранковій імлі ще яскравіше виділялась зелень садів і парків, що приховує ступінчасті дахи храмових будівель. Зовсім поруч спалахували вогні електрозварки. Будівельні крани, піднявши високо в небо сталеві руки, зводили поверхи нових будинків торговельних компаній, фірм і контор.

Неможливо в невеличкому розділі розповісти про своєрідність всіх пам'ятників старовини, споруджених в Кіото. Коротко згадаєм тільки про деякі.

Палац сьогуна — замок Нідзе, його будівлі, заховані за кам'яною стіною з сторожовими баштами, підкреслюють могутність і войовничість колишнього володаря. І тільки в другому, внутрішньому дворі розташовані численні зали, що зберегли до наших днів стінний розпис. Коли йдеш довгим коридором, несподівано починають співати солов'ї. Спів лине звідкись знизу. Нарешті догадуєшся, що це співає... підлога. Секрет «музичних мостин» досі нерозгаданий. І мимохіть думаєш про невідомих майстрів, що створили це чудо.

У храмі Піон-ін звертає на себе увагу найбільший в країні вісімдесятитонний дзвін, а в храмі богині Щастя — двадцять вісім бронзових уособлень богів Вітру, Кохання, Сонця та інших могутніх сил. Статуї вкриті пилом віків, який не може стерти тисяча рук головного Будди. З висоти п'єдесталу він дивиться на людей одинадцятьма обличчями. Їх створювали знамениті предки різьбярів по дереву і скульпторів, які сьогодні дивують світ чудовими виробами з дерева, фарфору, яшми і срібла.

Увечері, коли дахи храмів у промінні призахідного сонця виблискують золотим сяйвом, а в будинках загоряються перші вогники, жителі міста заповнюють алеї численних парків. Чи парки це? Тут не дотримуються симетрії при посадках, не заливають асфальтом доріжок. Дивлячись, як переплелись кронами вишня, криптомерії, тополя, бамбук і кипарис, в якому хаотичному безладді навалено каміння, штучні скелі і гроти, важко повірити, що це все створене не самою природою, а людською рукою. Це гармонія асиметрії, порядок в хаосі, бо, роздивившись, приходиш до висновку, що жодного містка, жодного ставка, жодної кумирні не можна забрати з парку. Все на місці. Все необхідне. Все вражає своєрідною красою.

За таким зразком розбита більшість парків Японії.

ЛЮДИНА БЕЗ БАТЬКІВЩИНИ

З гори добре видно одне з найбільших індустріальних і портових міст Японії. Розташовані на невеликому плато, його квартали з багатоповерховим громаддям будинків притиснуті горами до тихоокеанського узбережжя. Дим численних пароплавів, що погойдуються біля причалів міста Кобе, і чорна кіптява заводських кочегарок розчиняються в ранковому тумані. По каналах пливуть невеликі рибальські судна.

Як і в Токіо, вулицями снують тисячі автомашин, потворними латками виділяються рекламні щити. Одна така вивіска в торговельному районі привернула нашу увагу. Англійськими літерами було написане російське прізвище, і ми згадали, що воно вже зустрічалося нам у дорозі. Напис виглядав досить оригінально — золотом було вибито: «Космополітен Валентин Морозов. Магазин».

Зайшовши у вестибюль двоповерхового кам'яного будинку, ми навмисне голосно заговорили російською мовою. Вийшов високий, атлетичного складу, сивіючий чоловік. Дізнавшись, що відвідувачі «з самої Москви», він здивувався і одразу ж покликав дружину.

— Знайомся, Зіно, це співвітчизни...— Але, очевидно, зрозумівши, що таке визначення в його вустах звучить фальшиво, він обірвав фразу і коротко закінчив: — Також росіяни.

— А ви хіба з Росії? — спитали ми, хоч і не мали сумніву в цьому.

— Народився у Сімбірську. Зараз він, здається, перейменований в Ульяновськ? В цьому місті мої батьки мали невелике діло. А втім, це було давно. Я виїхав з Росії дитиною, спершу в Америку, а потім сюди. З того часу я вперше бачу людей з Рад.

— Але ви добре розмовляєте російською мовою.

— Поки що не забув,— якось непевно відповів Морозов.— Ми трохи знаєм про життя Росії з газет.

— У вас, очевидно, є діти. Вони також знають російську мову?

— Ні, вони навчаються англійською. Правда, ми думаєм навчити їх і російської мови, але нема підручників. А так — важко.

— А яке у вас громадянство?

Морозов відповів не одразу. Переглянувшись з дружиною, він невиразно промимрив:

— Ми живемо поки що без громадянства. Російське втратили давно, японське не прийняли. Правда, можна злітати в Бангкок і прийняти таїландське. За гроші все можна зробити. Але ось поки що розмірковуємо...

— Нам імпонує американське,— сказала дружина Морозова тоном, який красномовніше за всякі докази свідчив, що ці люди і уявлення не мають, що то значить батьківщина.

Чимсь далеким повіяло від цих людей. Хотілось встати і скоріше піти звідси. Але переважила цікавість.

— Яке ж діло маєте в Японії? Їдучи сюди, ми бачили щити, що рекламують морозовську горілку. Це ваше виробництво?

— Ні, в Японії кілька Морозових.

Виявилось, що Валентин Морозов досить багатий капіталіст. Його кондитерська фабрика мала філії і магазини в різних містах. Не знаючи Росії,

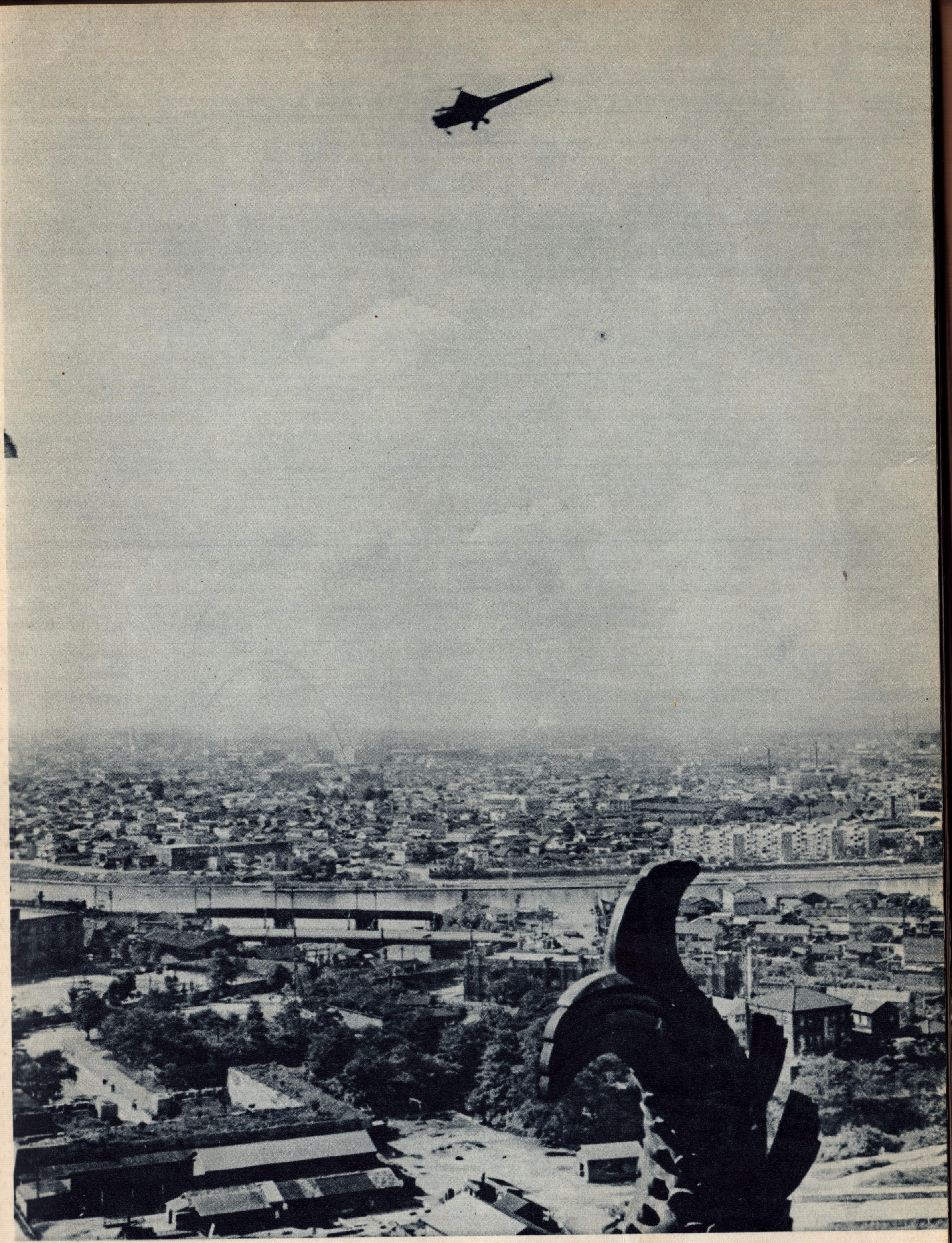

Осака — місто з чотиримільйонним населенням

Осаку звуть «Східною Венецією»

Жменя рису, трохи водоростей і сирої риби магури — сніданок японського робітника

А якщо добре клює, про їжу не думають

Реклама Осаки не поступається перед столичною

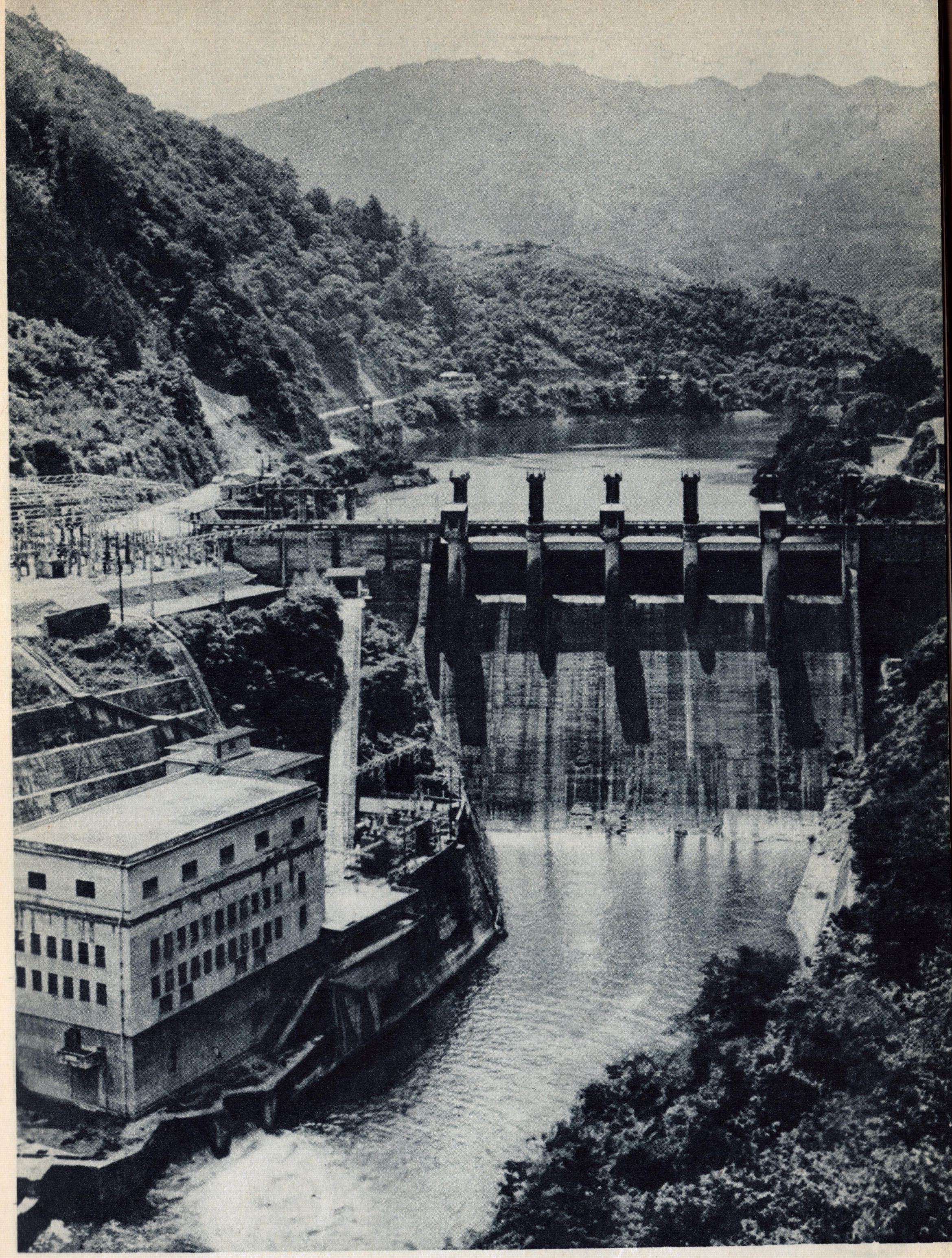

Невелика електростанція в горах

Парасолька — незмінний супутник японця

Чистильниці взуття

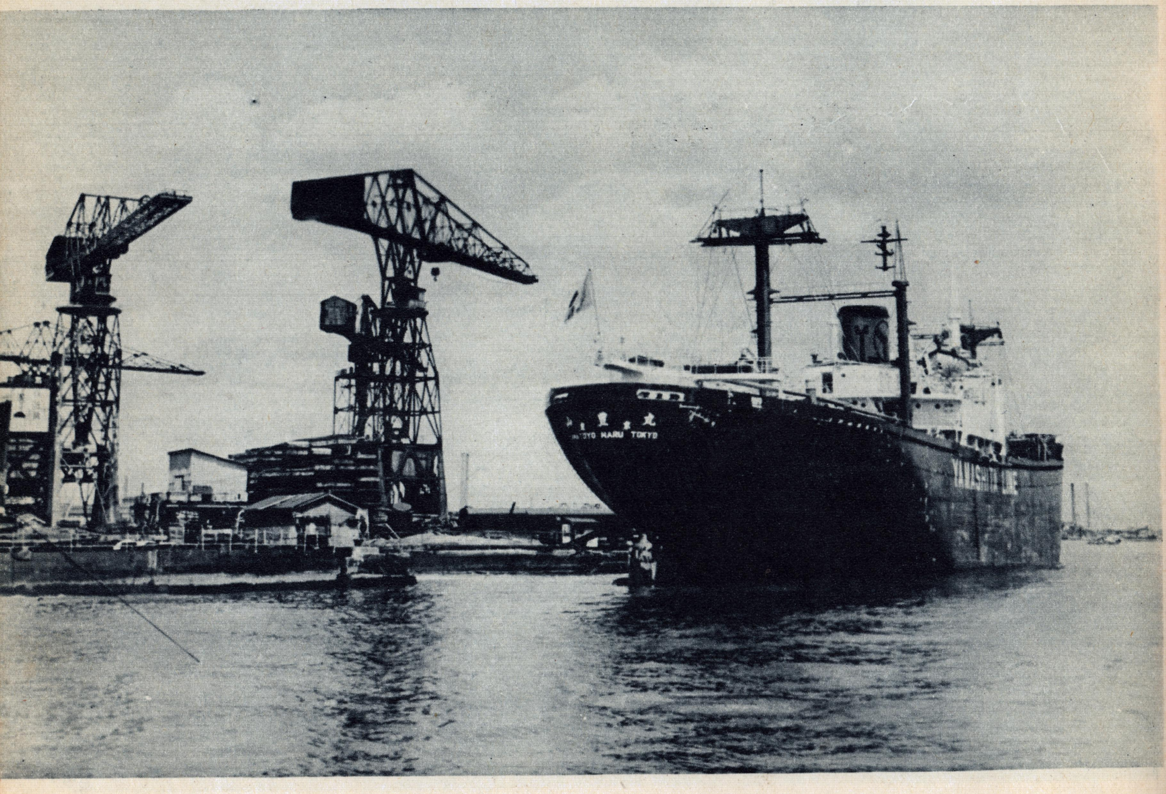

Осака — морські ворота Японії

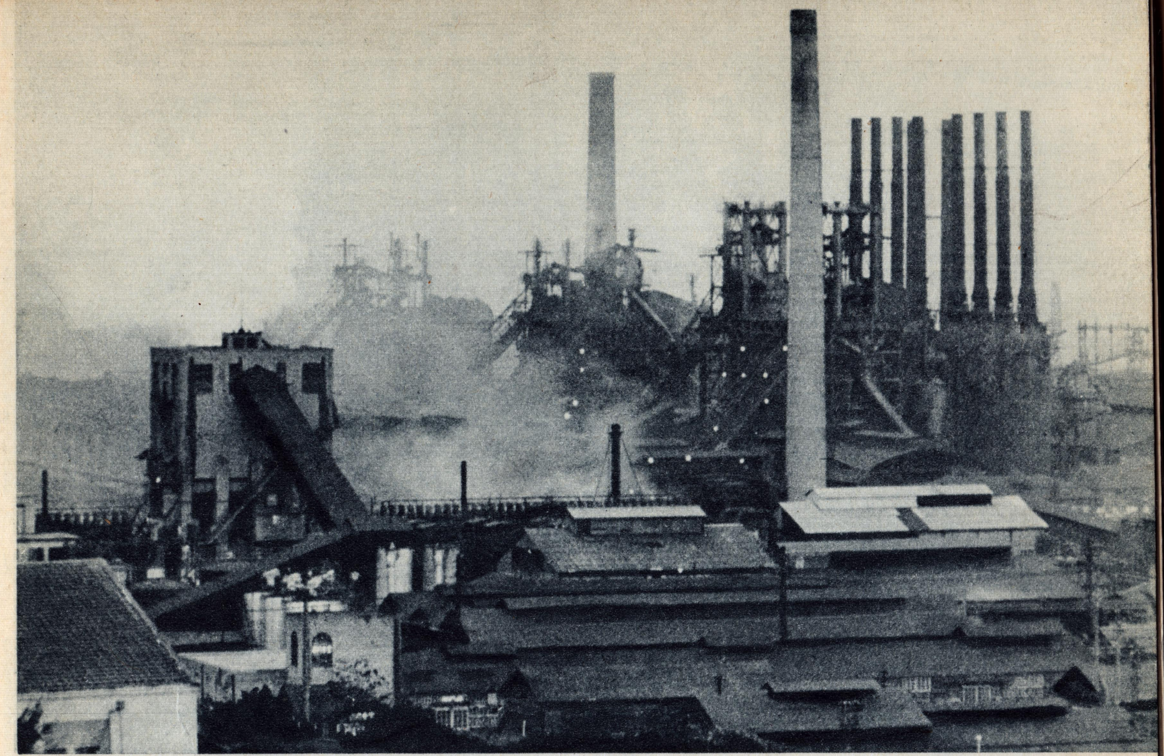

Металургійний завод в Омії

У такій таверні господар живе і приймає відвідувачів

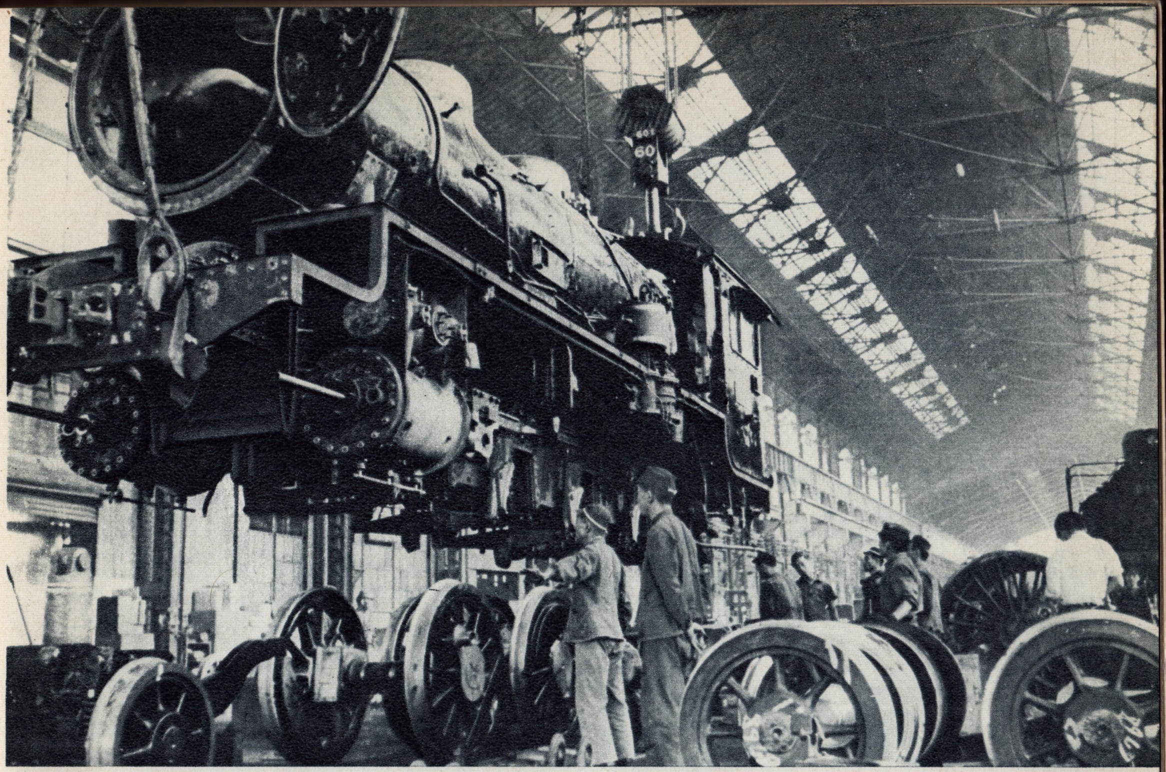

Цей локомотив, зібраний руками робітників Омії,
буде опалюватись вугіллям, добутим шахтарями Мурорані

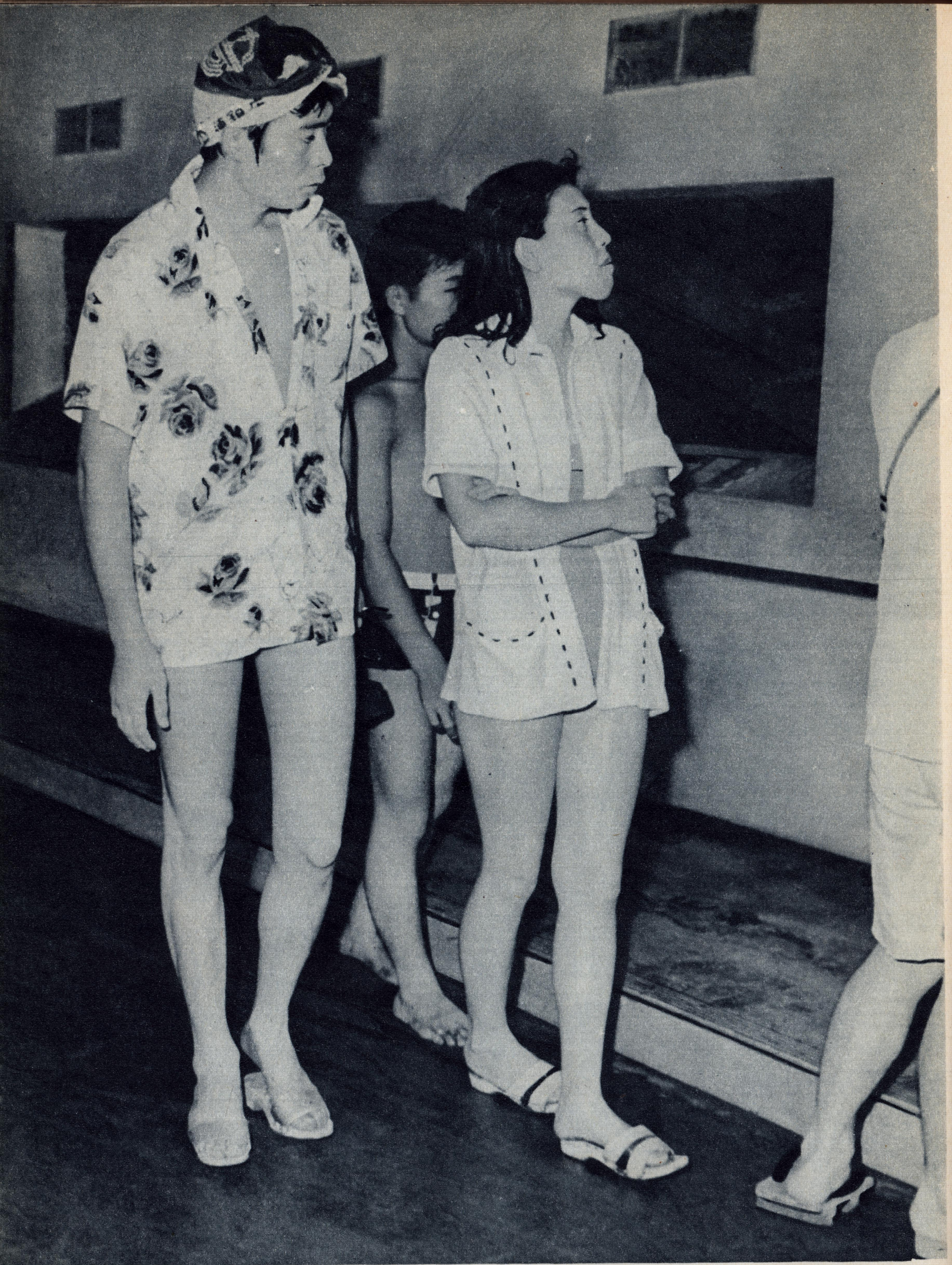

Претенденти на оригінальність

Модниця

Школярі збирають гербарії

◀ Селянські діти

Їм ще рано виходити в океан, але риба ловиться і в цій річечці

він, одначе, добре знає славу російської марки і, використовуючи своє прізвище, наживав капітали на цукерках, виготовлених за російськими рецептами.

Говорити більше було ні про що. Відчувши, що незручна, обтяжлива для всіх мовчанка затяглася, Морозов невпевнено, з якоюсь натягнутою усмішкою запропонував:

— Може, пообідаєте? Дружина ще не забула, як готувати російські страви.

Ми відмовились. Хазяїн не наполягав. Вийшовши на вулицю, ще раз глянули на вивіску. Що ж, Морозов, який не має батьківщини, по праву може вважати себе космополітом у найточнішому розумінні цього слова. В усякому разі, сповіщаючи про це на своїй вивісці, він нікого не обдурював.

МОРСЬКІ ВОРОТА

Кобе залишали опівдні. Сонце так і не виглянуло з-за хмар. Дощ то припинявся, то знову починав йти, барабанячи по тисячах розкритих парасольок. З порту долітали гудки пароплавів: через секунду завмирали вдалині, розчинившись у гомоні міських вулиць.

Знову за обочинами дороги потяглись узгір'я, переліски, поля, вкриті буйною субтропічною рослинністю. Але вся ця дивовижно яскрава картина, переливаючись під сонячним промінням всіма кольорами веселки, не радувала око. Дощ ніби стер фарби, створив один сірувато-блідий тон.

Попереду була ще одна старовинна столиця — Осака.

Задовго до відвідання Японії я читав видану до революції книгу. Це були спогади мандрівника, що відвідав перед російсько-японською війною далеку азіатську країну. Уже в ті роки він звернув увагу на бурхливий розвиток промисловості в Осаці, називаючи це місто Бірмінгамом Далекого Сходу.

Не знаю, наскільки вірним за суто зовнішніми ознаками виглядало це порівняння. Сьогодні Осака чимсь нагадує Венецію: береги каналів і рік, що впадають в Осакську затоку, з'єднані численними мостами. Якщо вірити путівнику, то у «Східній Венеції» їх нараховується 1300.

Коли під'їздиш до цього другого за розміром міста Японії з чотиримільйонним населенням, то мимохіть звертаєш увагу на дивовижну суміш стилів. Стара Азія і сучасна Європа зустрічались тут майже на кожному кроці.

Звичайні для Японії легкі дерев'яні і фанерні будівлі. Серед бакалійних і мануфактурних крамничок з розсувними стінами на невеликих узгір'ях розташувались буддійські храми. І тут же поряд безладно розкидані заводські і фабричні приміщення, солідні кам'яні будинки. Тільки що по каналу промайнула мініатюрна чистенька джонка. Поверніться — і в іншому каналі ви побачите присадкувате каботажне судно. Воно тягне за собою цілий караван брудних, у вугільній кіптяві, барж. Хлюпоче під днищем каламутна вода. До каналів туляться вузькі, бруднуваті вулички з цегляною і дерев'яною огорожею, з лісом труб, що димлять, з перекошеними дахами дрібних майстерень, пакгаузами, складами, крамничками,

що виклали свій крам прямо на тротуар, з жилими комірками, що нагадують сараї. Тут живуть ті, хто на світанку заповнює цехи фабрик і заводів, спускається східцями в трюми барж, наповнює утроби пароплавів вугіллям та нафтою, хто щодня відвідує біржі й портові контори в надії знайти будь-яку роботу.

Як це не схоже на центр міста! Куди ділись особняки з мережаними масивними огорожами? Над усім панують сіро-кам'яні коробки з плоскими дахами і неоновими рекламами, що пропонують вироби численних фірм і торговельних компаній. За стінами цих будинків орудують ділки і комерсанти. Чим же вони командують?

Якщо Кіото постачає ринку чудові шовкові тканини і лак, вироби з фарфору, знамениті японські іграшки, то в Осаці будуються паровози, пароплави, турбіни, створюються текстильні машини і електроприлади. Тут виробляють суперфосфат, цемент і фармацевтичні товари. Тут ллють метал, і заграва мартенів незгасаючою пожежею палає над нічним містом.

Важливий промисловий і торговельний центр країни є водночас і ворітьми в океан. Два великих дугастих моли — ось що насамперед побачить людина, що прибуває морем в це місто-порт.

За брудними і запорошеними вуличками починаються причали. Витягнувшись вздовж стінки молу, стоять великовантажні кораблі. На їх бортах, крім американських, англійських та інших назв, і японські з неодмінним закінченням «мару» — наочна реклама високорозвинутої суднобудівної промисловості в цій країні. Технічний прогрес на суднобудівних заводах Кобе, Йокогами, Осаки, Нагасакі, де випускають танкери тоннажністю в десятки тисяч тонн, величезний. Широко застосовується електрозварювання. Для прискорення виробничих процесів корпуси кораблів збираються одночасно секціями в цехах і на стапелях відкритих верфей і одразу ж оснащуються всім необхідним обладнанням.

Попит на японські судна забезпечується не тільки їх технічною досконалістю, але й порівняною дешевизною. Чим же вона пояснюється?

Ми йшли повз приміщення складів і портальні крани, обходили котушки з тросом і автокари. Тут мені пригадалась наша розмова в Токіо з представником могутнього концерну «Міцубісі», паном Оморі.

...Ліфт повільно підіймається на верхній поверх будинку, що належить концерну «Міцубісі». Ця корпорація некоронованих королів Японії захопила в свої руки наймогутніші галузі важкої індустрії — суднобудівну та металургійну.

Ввічливість, горезвісна японська ввічливість! Навіть відмовляючи в чомусь, японці чемно усміхаються і люб'язно простягають візитну картку. Не відійшов від цього правила і начальник відділу інформації пан Таціо Оморі.

— Вам, очевидно, відомо,— сказав він, посадивши нас у крісла,— що по суднобудуванню ми вийшли на перше місце в світі, обігнавши навіть Америку?

— Так, відомо. Ми навіть знаєм, що собівартість збудованих у вас кораблів найнижча в світі. Нас цікавить інше: чим пояснити таку низьку собівартість? Хіба у вас техніка досконаліша, ніж у Сполучених Штатах?

Пан Оморі явно не чекав, що розмова піде у цьому напрямку. Він розраховував на інше: росіяни попросять дозволу відвідати одне з суднобудівних підприємств, їм відмовлять без пояснення причин: «Адже він тільки чиновник і не більше!» Але на запитання треба було відповідати. Оморі люб'язно всміхнувся.

— Ви маєте на увазі дешеву робочу силу? Це справді так. Але профспілка бореться за підвищення життєвого рівня робітників, і тепер вони одержують набагато більше, ніж кілька років тому.

Коли мова зайшла про те, щоб відвідати одне з підприємств фірми, Оморі, намагаючись чемніше сформулювати відмовлення, запропонував величезну кількість проспектів, реклам, фотознімків.

— Вони допоможуть вам. Це все, що я можу запропонувати (*люб'язна посмішка*). Бачите, у нас недавно був трудовий конфлікт. Підприємства якийсь час не працювали. Зараз ми надолужуємо час і, щоб не заважати робітникам, тимчасово заборонили стороннім відвідувати заводи і верфі.

Так ми і не побували на суднобудівних підприємствах. Але Осакський порт нам вдалось відвідати.

Зустрів нас секретар профспілки докерів, що примикає до лівого крила Соціалістичної партії. День був тихий, і на невеликому катері ми курсували вздовж гавані. Показуючи на борти кораблів, що здіймалися з води, він говорив:

— Щодня тут швартується до п'ятдесяти суден. Їх треба швидко розвантажити і навантажити. Робота важка. А оплата? Тільки чверть суми, яку платить корабель за розвантаження тонни вантажу, одержує докер. А куди ж ідуть три чверті? Гляньте на причали. Частина з них — власність компанії «Сумітомо», інша — компанії «Міцуї» та інших фірм. Тут мають право розвантажуватись тільки судна, зв'язані діловими стосунками з цими фірмами. Порт міський, а причали — приватні. Величезна частка прибутків йде в сейфи цих монополій.

— А яких же заходів вживають профспілки?

— Ми, звичайно, боремось. Наші докери могли б розвантажувати і радянські та китайські судна, а робітники — будувати для цих країн кораблі. Це зменшило б кількість безробітних, піднесло б життєвий рівень. Але поки що це питання не розв'язане. У нашій профспілці є й праві соціалісти. Вони захищають інтереси компанії. Але ми будем продовжувати боротьбу. Зовсім недавно у нас відбувся страйк — докери відмовились розвантажувати зброю, що прибула з Америки. Нас підтримали портовики Кобе, Йокогами та інших міст.

Страйки! Їх можна спостерігати в Токіо і Кіото, в Кобе і Нііґаті. Якось, розгорнувши газету, ми не побачили жодного фото. Страйкували фоторепортери. В японських містах немає стоянок таксі. Вони їдуть вздовж тротуару, і ви завжди можете взяти машину. Але одного дня таксомотори зникли. Припинили роботу шофери. Розповідають, що бувають дні, коли ніде попоїсти,— страйкують офіціанти. Іноді вони дечого добиваються.

...Катер причалив до берега. Ми подякували нашому новому знайомому за розмову, яка була продовженням бесіди, розпочатої ще в Токіо з представником фірми «Міцубісі». Була обідня перерва. Сотні докерів, при-

сівши навпочіпки, їли своє бенто — дешевий обід. В їх пропахлі сіллю блузи кривими щупальцями в'їлись чорні ієрогліфи. «Це мої раби!» — здавалось, кричали фірми «Міцуї» та «Міцубісі».

ТАЙФУН

Океан шаленів. Хвилі наче тяглись до чорно-фіолетових хмар. Повиснувши на мить у повітрі, вони з гуркотом обрушувались вниз, кидаючись на гранітні скелі. І тоді здавалось, ніби величезні парові молоти з розмаху б'ють і б'ють у змучені груди землі.

Океан бушував... І люди забули, що зовсім недавно були дні яскравого сонця і тихого вітру. Одного дня, переслідуючи величезний косяк сріблястої ментаї, в море вийшли троє друзів: Сіро Кагояма, Міномо Кабаясі і Тіро Сіраї. Це були потомствені рибалки, чиї батьки і діди вмерли далеко від дому, добуваючи у відкритому морі крабів. «Якщо встигнемо зробити дві ходки, можна частину улову віднести на ринок. І тоді я куплю собі в крамниці старого Кіраса робочу блузу, а нареченій Судзі нові гета»,— мріяв Сіро Кагояма.

Коли рожеві фарби світанку бризнули з-за сопки, друзі були вже далеко від берега. Свіжий вітер загинав широкі поля зюйдвесток. Вологий солонуватий пил приємно освіжав обличчя, а випуклі груди паруса гнали човен все далі і далі в океан. Ось уже показалось відшліфоване каміння рифу Великої Удачі. Чим чіткіше вимальовувались його обриси, тим туманнішим, більш розпливчатим ставав рідний берег. Прибережні будинки, ніби наближаючись один до одного, злились в одну рівну лінію, яка також зникла за горизонтом. І тоді над безмежними просторами пролунала пісня:

Ідем ми в широкому морі.
Е-хо, е-хо...
Ідем ми, і пісня звучить на просторі.
Е-хо, е-хо...
Хай вітер вирує,
Б'є нам у груди,
Та серденько чує:
Улов тут буде.
Е-хо, е-хо...

Розповідаючи, старий рибак на хвилину замовк, розпалив люльку і потім тихо закінчив:

— Але Кагояма не купив собі робочої блузи, а нареченій Судзі нові гета. Діти Міномо і Тіро більше не побачили своїх батьків. Рибаки не повернулися. Їх в океані захопив тайфун.

Тайфуни часто бувають на Японських островах. Народжуючись в глибинах Японського моря і бурхливого океану, вони вирують над містами і невеликими рибацькими селищами, залишаючи позад себе розбиті барកаси, напівзруйновані будиночки, понівечені стовбури низькорослих сосен. Виходячи з берегів, ріки затопляють поля, вимиваючи з корінням посіви. Мов тріски, кружляють у бурхливих коловоротах величезні криптомерії, і навіть поїзди припиняють рух, щоб разом з фермами мостів не звалитись

у бурхливий вир. У багатьох будинках тоді чути дитячий плач: десь в безмежних просторах океану назавжди залишився годувальник сім'ї.

Ще в Токіо, за день до нашої поїздки, в газетах повідомлялось, що в районі острова Сікоку чекають тайфун. Погода була тиха, сонячна, і ніхто з нас не звернув уваги на попередження синоптиків. Тайфун пройшов десь осторонь від траси, по якій ми їхали на південь. Повертаючись в Токіо, ми були свідками сумних наслідків урагану в невеликому містечку, розташованому на тихоокеанському узбережжі: посіви були затоплені, багато будинків зметено. І все ж місцеві жителі говорили, що на цей раз тайфун не показав повністю своєї грізної сили.

Ураган вщухав. Злива і різкий восьмибальний вітер були його заключним акордом.

В цьому містечку старий рибак і розповів сумну історію про долю Сіро Кагояма. Ми довго просиділи у нього в той вечір. Він почастував нас смачною національною стравою — скіякі, яку готують тут же на газовій плиті. Засмажені тонкі скибки м'яса він заливав соєвим соусом і присмачував цибулею, все це клав у піалу і перемішував з яєчним жовтком. На гарнір були макарони і молоді пагони бамбука.

Спати довелося також по-японськи. Хазяїн дістав з ніші в стіні тонку підстилку — скібутон і розстелив на підлозі. Під головою була тверда, вузька подушка — макура.

За вікном продовжувалась злива. Було похмуро і холоднувато. Приємно потріскувало вугілля в жаровні, що замінює японцям піч. Хилило на сон, але в голові ще звучали слова старого рибака:

— Тайфун не може зупинити рибаків — треба годувати сім'ю.

У ПОДВІЙНІЙ КАБАЛІ

Одразу ж після війни народ вимагав проведення земельної реформи. Вона була здійснена. Згідно з новим законом обов'язковому продажу підлягали землі поміщиків, що не проживали в селі. У багатих землевласників, які продовжували обробляти свої поля найманою працею, були відібрані деякі лишки землі. На кінець 1949 року з'явилось кілька сот тисяч нових селянських господарств. Буржуазні газети не переставали писати про «нову еру процвітання в японському селі». Хотілось особисто переконатись, що ж дала ця реформа японському селянинові.

...Обабіч шляху з'явився знайомий пейзаж — безмежні простори океану з шхунами на горизонті і гори, вкриті пишною рослинністю. Око вже звикло до буяння бамбукових гаїв, до нев'янучої краси кипарисів, до садів, де кожний плід вкритий паперовим пакетиком. Дивлячись зараз на схили гір і побачивши на них людину, що орудує незграбною мотикою або дерев'яним плугом, вже не дивуєшся, а проникаєшся глибокою повагою до працьовитого японського селянина. Більшу частину життя проводить він на крихітній ділянці поля. Зігнаний з родючих земель американськими військовими базами, він з дивовижною впертістю відвойовує шматок за шматком у гранітних велетнів. І на кам'яних терасах піднялася кукурудза, зазеле-

ніла картопля, заколосились пшениця і ячмінь. Мов ластівчині гнізда, приліпились до майже стрімких відрогів глиняні хатинки.

Показались солом'яні і черепичні дахи села Хіраока.

— Бачите будинок поміщика Кендзі Осумі? — сказав пан Хатанака, що супроводжував нас у поїздці.— Зовні він виглядає, як і до війни: такий же просторий, оточений кам'яною стіною і зеленню. І навіть костюм самурая висить біля входу.

Будинок своїм зовнішнім виглядом справді нагадував про колишнє багатство його господаря. Але життя в його кімнатах давно пішло новим річищем. Сам Кендзі Осумі, розпродавши після реформи свої землі, покинув село. Зайнявшись комерцією в одному з приморських містечок, він став капіталістом-сіхонкою. В старій поміщицькій садибі тепер живе з сім'єю його син — вчитель місцевої школи.

По чистих, відполірованих, мов паркет, циновках-татамі пройшли у кімнату. Незабаром почали сходитись селяни. Скинувши на порозі взуття, кожний з них ставав на коліна і довго кланявся, промовляючи при цьому якісь слова. Процедура привітання тривала хвилин п'ятнадцять. Останнім прийшов мер, пан Хірокіто Оно.

— Ви цікавитесь, як живуть селяни після реформи? Стало легше дихати. Поміщик втратив колишню владу. Правда, гори і ліси залишились ще в його руках, але ж головне — це орні землі. А земля продана селянам. Тепер все залежить від особистої заповзятливості кожного селянина. Він став господарем.

Пан Оно говорив повільно, ніби зважуючи кожне слово. Мова його була пересипана складними, високопарними порівняннями і епітетами. Ввічлива усмішка не сходила з уст. Але ніхто не відчув впевненості в його голосі. Цієї впевненості не було видно й на обличчях селян, що сиділи тут. Трохи пізніше, відвідавши будинки двох жителів села — Масаецу Судзукі і його сусіда Коно, можна було зрозуміти сенс слів мера про «заповзятливість».

Масаецу Судзукі з гордістю говорив, що ще дванадцять років тому він був звичайним орендарем і жив у селянському будиночку край пустиря. Тепер в центрі широкого господарства, оточеного хлівами, коморами, гаражем та іншими господарськими будівлями, розкинулась простора садиба. Все свідчило про достаток у домі. Та й сам вигляд міцного, дебелого господаря, що самовдоволено посміхався, якнайкраще підтверджував те, що він був одним з небагатьох, кого реформа зробила заможним.

— При поміщикові важко було вибитися в люди,— говорив Судзукі, показуючи свої володіння.— Душив він і своєю владою, і своїм капіталом. Хіба міг я з ним конкурувати? А тепер у мене і молотарка з мотором, і зерноочисник. Реформа допомогла...

— А іншим?

— І деяким іншим...

Був час збирання врожаю. Біля невеликої молотарки, що належала Судзукі, працювали молоді японці. Недалеко в дерев'яній прибудові кілька селян пекли сембей. Буквально весь двір був заставлений величезними листами, на яких сушились ці рисові коржики.

— Це все ваші родичі?

— Ні, що ви! Сім'я у мене невелика. Це односельчани.

— Значить, поденні робітники?

Очевидно, зрозумівши, до чого хилиться розмова, Судзукі зніяковіло схилив голову і промовив:

— Треба допомагати ближньому. В жнива я охоче даю сусідам свою молотарку, а вони допомагають мені.

Цього ж дня ми відвідали двір селянина Мацуро Коно. Його будиночок з драними паперовими вікнами виглядав жалюгідним і вбогим. У дворі бігали діти у брудному залатаному одязі. Що ж дала цьому селянинові реформа?

— Я зміг придбати трохи землі,— розповідав бідняк.— Але, як і раніш, її не вистачає, щоб прогодувати сім'ю. Тому змушений додатково орендувати невелику ділянку. Плачу також за користування машинами.

— Що ж залишається вам після всіх розрахунків?

Мацуро Коно невесело всміхнувся.

— Давайте підрахуємо. Дві тисячі чотириста ієн забирає господар за користування землею. Дві тисячі плачу за інвентар. Тисячу — податок та ще натурою тонну рису. Все це, не рахуючи грошей на добрива. Від урожаю до урожаю не вистачає ні ієн, ні рису.

— А ви також працюєте на полях вашого сусіди?

— Звичайно. Всією сім'єю відробляємо п'ятнадцять днів. Адже він господар молотарки.

Так от про яку «допомогу ближньому» говорив Судзукі. Таких, як Коно,— більшість в японських селах. Сьогодні вони потрапили у подвійну кабалу — до поміщика і куркуля.

Відібравши (або, вірніше, скупивши) у поміщиків землю і обмеживши їх володіння значно меншими наділами, держава, по суті, передала велику частину родючих ділянок не безземельним селянам, а куркулям. Високі податки, обов'язкові поставки натурою з кожного тана, непомірно великі ціни на добрива привели до того, що бідняк повинен був піти на поклін до куркуля. За рис або молотарку, взяті в позику, треба було відробляти на чужому полі. І селянин знову перетворювався на батрака. Залазячи в борги, він продавав свою землю, ставав, як і раніше, орендарем або йшов на заробітки до міста, збільшуючи армію пролетарів.

Цю ніч провели у Іосіхара Осумі, ховаючись від комарів під тонкою марлевою сіткою. Через розсунуті засклені ширми стін добре було видно різнокольорові ліхтарики. Вони ніби плавали в повітрі. Їх м'які промені вихоплювали з темряви то легкий конусовидний дах, то примхливо зігнуте дерево. Потім згасло й це світло. Тільки монотонне гудіння мотора в садибі Судзукі нагадувало про те, що люди продовжують працювати.

...Від'їжджаючи, зайшли в мерію попрощатись з паном Хірокіто Оно. Він сидів з своїми чиновниками за довгим вузьким столом, а навколо, на стінах, як у музеї, висіли портрети всіх його попередників. Знаючи, в кого ми побували, він більше не запевняв, що реформа зробила всіх селян господарями своєї долі. Мова йшла про інше — про війну і мир, про те, що американцям пора забиратися додому.

— У нас і так мало родючої землі, а її ще забирають під військові бази,— сказав Оно-сан.— Чи дивно, що країна завозить мільйони тонн зерна?

— Я був на війні,— втрутився в розмову присутній у мерії син Судзукі.— Зазнав чимало лиха і знаю, що рисове поле милує око, а дивлячись на бетонні майданчики, люди насуплюють брови.

НАРОДЖЕНІ МОРЕМ

На який би з островів Японії ви не поїхали, вас скрізь буде переслідувати шум прибою, овіватиме свіжий солонувато-терпкий морський вітерець і навіть далеко від узбережжя людині багато що нагадує про близькість океану.

Моря, що омивають Японію, іноді бувають злі й безсердечні. Але стихають тайфуни, припиняється повінь, і тоді залишається тільки море, ласкаве і ніжне море, яке дає людині головне — життя! Життя, бо японців море годує. За статистикою, кожний житель цієї країни споживає в рік два кілограми тваринного м'яса. А риби... тільки Токіо поглинає щодня тисячу тонн риби.

Зайдіть на рибний ринок столиці, і ви будете вражені, бо ніде і ніколи ще не бачили такої кількості представників морських глибин. Яких тільки порід ви не побачите тут у сирому, засоленому і замороженому вигляді! Не купками, а живими горами ворушаться чорні краби, виблискує сріблястою лускою ментая, магура, карей, хіраме, таї. Схожі на драконів, яких малюють японці на панно, погрозливо ворушать щупальцями восьминоги і рожеві каракатиці. Переливаються всіма кольорами райдуги перламутрові черепашки, рачки, різноманітні черв'ячки і жучки, великими жмутками лежить на полицях морська трава.

Пройдіть далі вулицями міста, загляньте в будь-яку їдальню або в найдорожчий ресторан, зупиніться біля невеликого рундука чи двоколісного візка — і вам одразу ж запропонують рибу. Різну: сиру, в'ялену, заморожену, варену, копчену, смажену і консервовану. Риба — скрізь.

Залишивши цю країну, ви ще довго будете відчувати на губах йодистий присмак моря. Вам буде здаватись, що руки, обличчя і навіть шкіряний чемодан пройняті цим терпким і різким запахом.

Живих мешканців морських глибин можна побачити не тільки в рибацьких сейнерах. Вони живуть «на волі» прямо тут, в межах міста. Японці по праву пишаються своїм державним акваріумом, в якому представлено понад чотириста видів риб і морських тварин.

Це справді чудове видовище. Воно привертає увагу численних туристів. Ось учитель, зупинившись біля вмонтованого в стіну акваріума, пояснює школярам:

— Вчора, діти, ми вивчали в класі фауну морів, що омивають нашу країну. Ось восьминіг. Щупальці його мають величезну силу. Він може легко задушити людину.

Діти стоять досить далеко від товстого скла. Але в їх очах — жах.

Осака — національний музей

Який улов сьогодні?

Кожен четвертий у цій країні — рибалка

Жінки і діти зустрічають своїх годувальників

А ввечері рибальським баркасам вже ніде причалити

Прийшов у порт, але додому потрапиш не зразу, треба ще прибрати судно

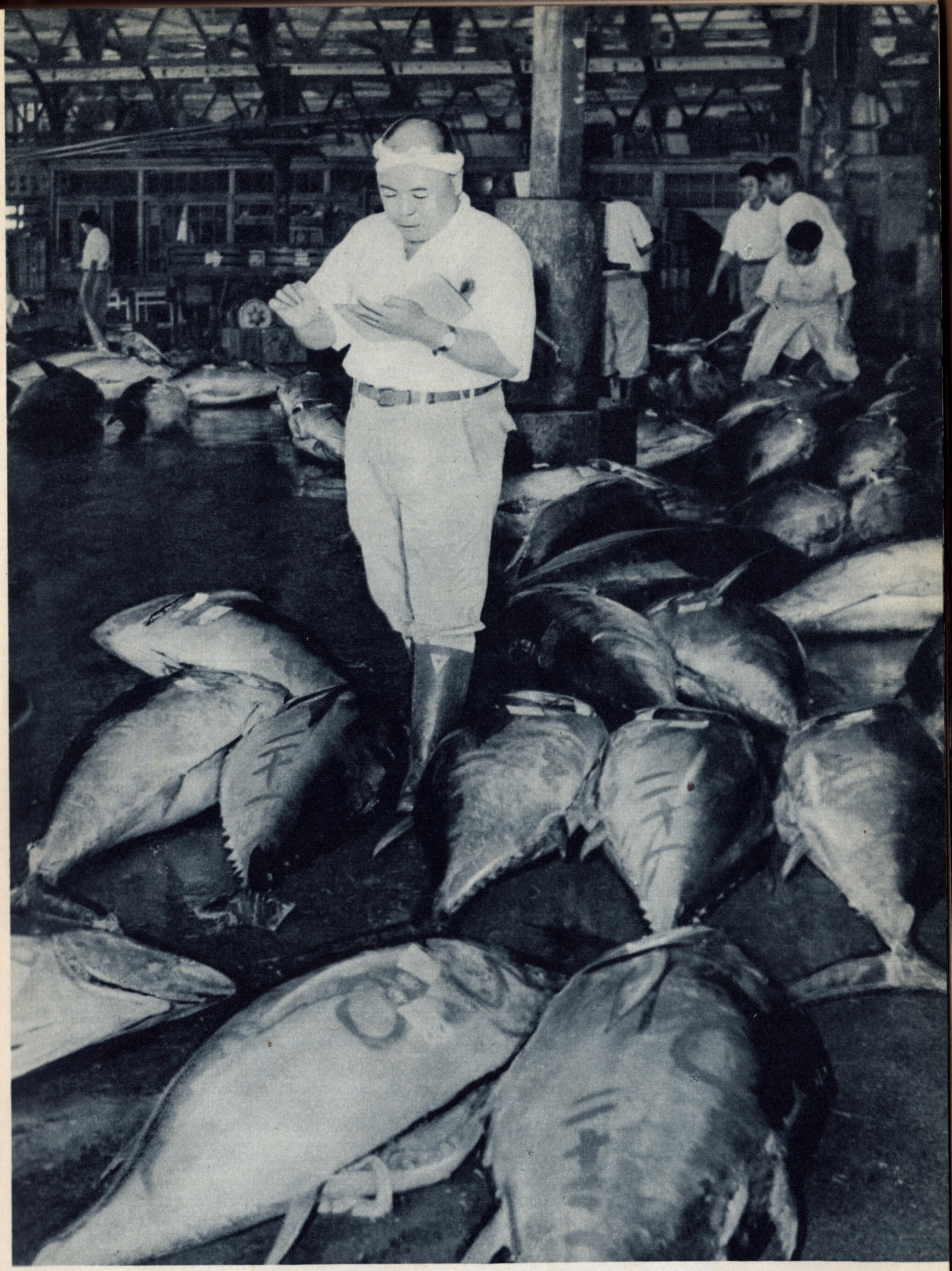

Магура — найсмачніша риба в Японії

Природа чарує своєю красою

На рисових полях гаряча пора жнив

Селянський будиночок

Ось які огірки ростуть в Японії

Як сто років тому

Селянин Токумацу Такаяма

Так росте японська картопля

Хлопчики з Хіраоки

На таких циновках селяни їдять, сплять і сушать рис

Рис зібрано, але майже половину треба віддати за податок

І на роботі селянка не розлучається зі своєю дитиною

Будинок багатого селянина
Японський пейзаж

Овочі продають прямо посеред вулиці

Справді страшно дивитись, як восьминіг, повільно пересуваючись по дну акваріума, ворушить своїми слизькими, липкими щупальцями.

— А це — черепаха,— продовжує учитель, пройшовши далі і нахилившись над загородкою.— На її панцирі може вміститись двоє і навіть троє дітей.

З обох боків довгих залів вмуровані в стіну акваріуми. В них живуть омари, краби, морські раки, каракатиці, риби найдивовижніших форм і кольорів. На внутрішньому дворі розташований головний «атракціон». Тут у величезних басейнах живуть морські хижаки — акули. Піднявшись на східці, екскурсанти кидають дрібненьких рибок. Ляскаючи могутніми плавниками, акули вискакують майже на метр з води, розкривши зубасті пащі, підхоплюють на льоту їжу і, блиснувши темно-сірою спиною, зникають в глибині, щоб через секунду з'явитись на поверхні. Пустують дельфіни, блискавкою кидаючись з кінця в кінець басейну. Залишивши акваріуми, ще довго не можеш забути про це чарівне царство.

Але, звичайно, не на ринку, не в залах акваріума пізнається життя людей, що назавжди зв'язали свою долю з неспокійним морським простором, який повсякчас вабить до себе.

...Місакі, місто потомствених японських рибаків, розташоване в ста п'ятдесяти кілометрах від Токіо на півострові Міура. Тут вдень і вночі в будиночках рибаків чути шум океану, свіжий вітер шарпає розвішані для просушування снасті, а жінки і діти, тривожно дивлячись у морську далечінь, чекають своїх годувальників. Вони пішли давно — ось уже третій місяць, і ніхто не знає про їх долю — повернуться чи ні? Майже кожного року, захоплені далеко від берегів тайфунами, зникають у морських глибинах легкі шхуни й тупоносі баркаси. В Місакі біля ста п'ятдесяти тисяч жителів. Щороку сто п'ятдесят-двісті моряків, йдучи в море, не повертаються до рідних берегів. Тоді в місто приходить траур. Гине батько, але рибацьку робу надіває старший син. Море годує його сім'ю, і він, поборовши страх і нерішучість, приймає виклик вічно неспокійних вод океану. І знову з тривожною надією чекають повернення годувальників жінки і діти.

Ніколи не жилось легко японським морякам. Але ще важче стало після війни. Повернувшись з армії, багато хто не застав своїх незавидних човнів, відданих за борги. Довелось піти в «компаньйони» до тих, хто мав снасті, парусні шхуни, боти. Тепер велику частину прибутку забирає господар. Решта улову ділиться між учасниками артілі. Виручених грошей ледве вистачає на те, щоб розрахуватись з податками і так-сяк існувати. Та й самі улови невеликі. Вздовж берегів шугають американські есмінці і торпедні катери. Вони поділили море на квадрати. І ніхто не може увійти в заборонену зону. А риба, отруєна відпрацьованим мастилом, розтривожена безперервним шумом корабельних гвинтів, тікає все далі і далі, в глибину океану.

Важко зрозуміти, де закінчується місто і починається порт. Ще здалеку відчуваєш пульс цього величезного району. Ліс щогол височить над дахами будинків. Під ногами, мов потьмянілі дрібні монети, блищить злегка припорошена риб'яча луска. Горами навалений лід. Його тут же, ніби дрова, ріжуть спеціальними пилками.

Та ось і причал. Повертаючись з промислу, підходять до залізобетонної пристані шхуни, баркаси, боти, шаланди, швидкохідні кавасакі. Солідно, поволі, покриваючи своїм хрипким басом «І-ду-у-у...» північний фальцет невеликих парусно-моторних шхун, пристають величезні сейнери. Спущені металеві трапи. Скинуті дерев'яні східці, і на берег до рідних та близьких спускаються овіяні всіма вітрами рибаки. Суворі, в глибоких зморшках їх обличчя, засмаглі від сонця. В брезентових робах і високих резинових чоботях, широкополих зюйдвестках і яскравих хустках,— вони мають вигляд відважних покорителів моря. Великими жилавими руками вони ласкають дітей, і по виразу їх очей можна здогадатися про почуття ні з чим незрівнянної радості. Скільки місяців гойдала їх непокірна хвиля, скільки годин без сну і відпочинку вони витягали наповнені рибою сіті! Я дивлюсь на їх кремезні, міцні постаті, і мені пригадується японська приказка: «Тому, хто пережив тайфун, вже ніщо не страшне». Народились ці крилаті слова в бурхливих морських просторах, коли ураганний смерч, мов тріску, кидає корабель з хвилі на хвилю, коли рвуться паруси, стогне метал, а людина продовжує спокійно стояти біля штурвала.

Настає гаряча пора. Йде розвантаження. На березі з'являються гори каракатиць, омарів, величезних, у сто і навіть двісті кілограмів вагою, риб— магура. Їх тут же під навісом швидко, без метушні обробляють. Очищену і просолену рибу обкладають кусочками льоду, запаковують у бочки і довгі ящики, наклеюють етикетки і вантажать на автомашини. Багатьом рибам відрізають хвости і голови. Ніщо не повинно пропасти — жінки переробляють їх на добрива. По радіо безперервно вигукують цифри — це комерсанти, що прибули скупати улов, визначають ціни.

Недалеко від причалу розкидав свої рундуки ринок. Між торговельними рядами повільно ходять туристи, з задоволенням повторяючи екзотичні назви риб: асабе, хіраме, куракоре... Потім вони підходять до причалів і безперервно клацають затворами фотоапаратів.

Поряд стоїть сейнер «Тосіокі», що вже закінчив розвантаження. Моложавий капітан Муракамі задоволено потирає руки.

— Не завжди вдається прийти з таким багатим уловом,— говорить він, розгулюючи по палубі.

— Хіба зараз найкращий сезон?

— Ні, просто удача. Адже риби в наших водах стало менше.

«Тосіокі» — це, по суті, невеличкий завод, на якому просто в морі обробляється риба. У відкритий ілюмінатор заглядає край пурпурового неба. До причалів продовжують підходити вантажені рибою шаланди та мотоботи. Біля приймальних пунктів все так само товпляться рибаки. Вздовж бортів шастають комерсанти, туристи, лоточники. Перекликаються сигналами вантажні автомашини. Це був звичайний, не стихаючий гомін порту. Капітан Муракамі зауважує:

— Наше місто живе з моря.

— А що змінилось в житті рибаків за останні роки?

— Їх матеріальний стан дещо поліпшився. Вони об'єдналися в кооперативи, які обстоюють інтереси своїх членів. Гуртом легше працювати і збувати улов. Правда, і зараз частина виручки відраховується господареві

судна. Але зважте, що він закуповує і ремонтує снасті. Як і раніш, важко боротися з торговельними фірмами. Вони платять кооперативу за кілограм риби приблизно 80 ієн, а продають її, скажімо в Токіо, за 350. Чим багатший улов, тим меншу ціну призначають комерсанти. І нічого не вдієш, доводиться погоджуватись: адже у рибаків нема ні свого транспорту, ні холодильників.

Про це ж розповідали пізніше і рибаки, що зібрались у голови одного з кооперативів — Кацудзі Удагава.

Ми залишали місто, коли сонце сховалось за морським горизонтом. Зник за дахами складів мальовничий острів Дзегасіма. У будиночках засвітились вогні. Мабуть, зараз втомлені від важких мандрів моряки розповідали дітям про свою нелегку, але благородну і мужню професію. Моргало жовтувате око маяка, посилаючи свій прощальний привіт тим, хто, відчаливши від гранітних берегів затоки, йшов у далеку, повну небезпек путь.

НА БАТЬКІВЩИНУ!

В Японії живе чимало росіян. Різні обставини закинули їх за тисячі миль від батьківщини. Одні покинули її не з своєї волі, вивезені батьками ще в дитячому віці, інші — не розібравшись в подіях, що потрясли країну в 1917 році. Було чимало й таких, хто втік з отаманом Семеновим, сподіваючись у чужих краях знайти щастя. І потрібні були роки блукань і тяжких злигоднів, потрібна була перевірка часом, щоб ці люди відчули — без батьківщини вони ніщо! Минули десятки років, але вони не забули рідної мови, жадібно (іноді обманюючи самих себе: мовляв, «нам це байдуже») ловили кожну звістку про те, як живуть їх співвітчизники, з величезними труднощами діставали російські книги і по них вчили своїх дітей.

Несподівано надійшло запрошення. Нас запрошували приїхати в російський клуб, де відбудеться прощальна вечеря: сімнадцять чоловік після довгої розлуки з батьківщиною через кілька днів на теплоході «Можайський» відпливали до радянських берегів. Це була вже друга група. З нетерпінням і острахом чекали ті, хто залишився в Японії, листів від репатріантів. Скільки разів викликали в поліцію! Газети попереджували: «Вас чекає Сибір, заслання і тюрма. Не думайте, що вам простять зраду». Але вісті надходили радісні: люди сповіщали про своє нове щасливе життя. І сумніви зникли. Все більше і більше заяв надходило в радянське посольство. І от ще одна група росіян залишає Японію.

В залі невеликого будиночка на глухій вуличці токійської околиці люди, плачучи, сміючись і перебиваючи одне одного, діляться радістю, що переповнила їх серця. Піднявши келих, емігрант Афанасьєв, сивий чоловік, що понад тридцять років блукав за кордоном, ледве добираючи слова, говорить:

— Важка, дуже важка наша провина перед батьківщиною. Але хіба ми не були покарані розлукою з нею? Ось сидить поруч зі мною мій това-

риш по нещастю. Не легким було його життя в ці роки. Ким він тільки не був: і балаганним актором, і боксером, і циркачем, і сторожем. А хіба краще жилося ось цим людям далеко від їхніх рідних донських степів? Але ніколи, ні на хвилину не залишала нас надія побачити рідні берізки, місто, в якому жив,— все, що близьке і дороге серцю людини. Про це мріяли довгі роки. Одні з нас їдуть, ті, що залишаються, будуть чекати своєї черги, сподіваючись на швидке повернення на батьківщину. І ми сподіваємось зустрітись на рідній землі.

Коли він сів, ніхто не плескав у долоні. Хіба цим можна було висловити почуття, що переповнили душі людей у цю хвилину?

Поряд з нами сидять сестри Бубнови. Одна з них — Варвара Дмитрівна — художниця, друга — Ганна Дмитрівна — викладач музики по класу скрипки. В її візитній картці навіть написано «професор музики».

— Ми працюємо за спеціальністю,— говорять вони.— Не голодуємо. Але хіба може праця принести радість на чужині? Тільки батьківщина окрилює людину.

Віктору Такеда вісімнадцять років. Радянський Союз він не знає. Його мати, вийшовши заміж за японця, виїхала в 1918 році з Петрограда в Харбін. Є у нього і молодший брат Сашко. Незважаючи на те, що батько — японець, дома розмовляють тільки російською мовою.

— Мій син,— тихо говорить Тамара Олександрівна,— не одружений. І я не хочу, щоб він одружувався. Він повинен знайти собі подругу життя на Радянській землі.

Про минуле говорять мало. Мріють про майбутнє. І російські пісні, то веселі, то мрійно-сумні, змінюючи одна одну, завмирають десь високо в зоряному небі.

Ця зустріч змінила наші плани. Ми вирішили виїхати в Ніігату, щоб взяти участь у прбводах.

...І ось ми на північному заході країни, на березі Японського моря, в рибацькому місті Ніігаті. Час ранній, але вже відкрились рундуки і крамниці. Тримаючи в одній руці невеликі пакетики з обідом, а другою керуючи велосипедом, поспішають на роботу тисячі людей. З нічного промислу повертаються рибаки. Сонце пече нещадно, і на головах у всіх крислаті капелюхи з рисової соломи.

Місто святково оздоблене — жителі готуються зустріти учасників Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Москві, які приїхали на радянському теплоході «Можайський».

Поспішати було нікуди. Газети сповіщали, що теплохід прийде тільки завтра вранці. Яке ж було здивування, коли ми почули вигуки дітей: «Радянський! «Можайський»!» І справді, на горизонті з'явилась велична громада сліпучо-білого теплохода. У чому ж справа? Невже газети так погано поінформовані? Ідем до капітана порту.

— «Можайський» прибуде сьогодні о сьомій годині вечора,— твердо сказав він.

І тоді все стало ясно — газети навмисно обдурили читачів, намагаючись зірвати урочисту зустріч учасників фестивалю. Треба було негайно їхати на судно, що стояло на рейді. Але на чому?

— Підождіть хвилинку,— привітно сказав капітан порту, помітивши наше хвилювання.— Зараз підійде мій катер, і я одвезу вас на «Можайський».

Ми розговорились з капітаном.

— Рідко заходять сюди радянські кораблі,— сказав він.— А від нас до бухти Находка лише вісімсот кілометрів.

— А ваш народ заціказлений, щоб вони приходили частіше?

Його здивувало таке запитання.

— Звичайно. Зараз причали майже порожні. Торгівля з вами дала б роботу багатьом жителям міста.

Незабаром ми були на борту «Можайського». Тут все нагадувало про Батьківщину: і щирі посмішки людей, і п'ятикутна зірка на прапорі, і навіть меню в їдальні. Схвильовано ділились своїми враженнями учасники фестивалю. І в усіх куточках величезного корабля було чути одне слово — Москва.

— Серед нас є лауреат,— гордо заявили молоді японці.

Виявилось, що одна з дівчат була нагороджена на фестивалі срібною медаллю за виконання японських народних танців.

Увечері місто зустрічало учасників фестивалю. Тисячі людей зібрались біля причалу. Над головами знамена і транспаранти. Мітингу не було, але коли в будиночках засвітилися вогні, через розсунуті стінки можна було спостерігати, як люди оточують учасників фестивалю, частують їх, чим можуть, просячи розповісти про все, що вони бачили в Радянській країні.

Горіли вогні на березі і в місті, горіли вони і на «Можайському». І рибаки, йдучи на нічний промисел, вважали за свій обов'язок пройти вздовж його борту, щоб привітати радянських моряків.

Наступного дня сімнадцять російських репатріантів відбули на цьому ж кораблі в СРСР. Щоб провести їх, в Ніігату на машинах, велосипедах і навіть пішки прийшли сотні людей. Запопадливі торговці відкрили свої похідні рундуки, діловито пропонуючи різні сувеніри. Біля причалу жителі міста фотографувалися з радянськими моряками, обмінювались значками, вручали подарунки. Тричі, за російським звичаєм, розцілувавшись, репатріанти піднялись по трапу. І було видно, як, ставши на коліна, вони з сльозами на очах цілують палубу — адже це вже був шматочок рідної Радянської землі.

Віддано швартові. Судно відходить, але тисячі різнокольорових стрічок серпантину зв'язують ще тих, що їдуть, з тими, хто залишився на березі. Стрічки закінчуються, але на палубі й на пристані до них прив'язують нові, потім ще і ще, ніби намагаючись віддалити хвилину розлуки.

— Щасливої путі! — гримить в репродукторі.

— Щасливо зоставатися! — чути у відповідь з корабля.

Судно набирає швидкість. Його обриси поступово тануть у вечірніх сутінках. Хтось з японців ламаною російською мовою весь час вигукує:

— До свіданія, прощай, Марусія!..

Люди розходяться. За спиною чути схвильовану, окаючу волзьку говірку: «Незабаром і ми...»

УКРАДЕНА ЮНІСТЬ

Жила собі дівчинка. Звали її Сасакі Садако. З подругами ходила вона до школи, читала вірші, слухала легенди про богиню Сенген, доглядала за карликовим садом, а в свята разом з хлопчиками запускала високо в небо паперового змія, годинами спостерігала, як цвіте священна вишня — сакура. Одне слово, жила, як живуть багато дітей на світі, що народилися вже після війни і не бачили ні крові, ні вибухів снарядів, ні сліз розлуки.

Але якось Сасакі не прийшла до школи. Дівчинка захворіла променевою хворобою. Що міг зробити лікар? Але щоб заспокоїти дитину, він сказав: «Ти одужаєш, Сасакі. Тільки не думай про хворобу. Ось тобі папір, роби журавлів. Одного, другого, третього. Коли їх буде вісімсот, ти встанеш з ліжка». І дівчинка повірила. Кожного ранку вона просила матір: «Дай мені паперу». Але слабіли у Сасакі руки, а до заповітної цифри було ще далеко.

І тоді в тихий будиночок почали надходити конверти. Це діти Японії, дізнавшись про хворобу Сасакі, надсилали їй паперових журавлів. Їх було вже не вісімсот, а багато тисяч. І все ж дівчинка померла. Її поховали в центрі міста і поставили пам'ятник. Приходять до нього діти і дорослі, кладуть вінки і, склавши долоні, застигають у мовчанні, думаючи про Сасакі Садако, про тисячі дітей і про те, яка підступна і зла війна.

Цю трагічну історію короткого життя нам розповів член Всесвітньої Ради Миру Сіекава-сан.

Трохи пізніше він запросив нас до себе і розповів про систему навчання в країні, зокрема в університеті Ріцу Мейкан, ректором якого він працює.

— Повний курс навчання, включаючи початкову школу і університет, триває у нас шістнадцять років. Тяга до знань величезна. Та здобути вищу освіту може лише один з ста юнаків — адже треба платити за все: за навчання, гуртожиток, підручники і навіть за студентський квиток. Ви, звичайно, побуваєте в університетському районі Токіо — Канді? Зверніть увагу на вивіски приватних університетів. Їх у нашій країні понад сто. Але й вони не можуть прийняти всіх бажаючих дістати вищу освіту.

— Скажіть, будь ласка, а чи всі забезпечуються роботою після закінчення університету? Чи нема серед тих, хто щодня приходить на біржу, таких, що закінчили вищі учбові заклади?

— В Кіотському університеті, що має чотири факультети — юридичний, економічний, літературний і фізико-математичний,— навчається вісім тисяч студентів. Більшість з тих, що закінчили університет, не можуть дістати роботу за спеціальністю. Адже у нас не існує, як в Радянському Союзі або в Китаї, планового розподілу спеціалістів.

Задзвонив телефон. Ректора десь чекали. Ми подякували за розмову. Прощаючись, пан Сіекава сказав:

— На пам'ятнику студентам, що загинули в другій світовій війні, викарбувані слова: «Ми захищали майбутнє життя». Разом з привітом передайте ці слова ректорові Московського університету академіку Петровському. Нам перешкоджають налагодити міцні зв'язки з студентами Радянського Союзу. Але ми й на віддалі об'єднуємо свої сили в боротьбі за майбутнє життя.

І ось ми в Канді — студентському районі Токіо. На кожному кроці зустрічаються групи студентів у чорних формених куртках і картузах із значками, на яких ієрогліфами написана назва учбового закладу. Тут зосереджені навчальні заклади японської столиці, головний з яких—токійський університет. Над його корпусами, захованими в глибині парку, здіймаються гостроверхі башти, у вікна аудиторій заглядають вічнозелені крона дерев, а тиша, що панує навколо, підкреслює значення цього університетського району.

Біля численних книжкових крамниць багато студентів. Вони перегортають сторінки книг, щось записують у блокноти, розмовляють про прем'єру в театрі «Кабукі», про спортивні змагання, сперечаються, висловлюючи свої думки про нову популярну повість. Але, придивляючись, розумієш, що їх цікавить не тільки спорт і театральні видовища, але й стаття політичного оглядача в газеті «Майніці», результати страйку ливарників, заклик учасників Міжнародної конференції по забороні атомної і водневої зброї. В парку Уено ми познайомились з молодим японцем. І перш ніж продовжити свою розповідь про студентське містечко, я хочу повідати про нехитру долю цього жителя японської столиці.

Довгі години простоював він на біржі, чекаючи будь-якої роботи. Іноді йому щастило, і він розвантажував у порту торговельні судна. Але порожніли трюми, завмирали над пірсом металеві руки портальних кранів, і строк тимчасової роботи закінчувався. Тоді він блукав по величезному місту, пропонуючи свої послуги власникам барів, універмагів, кінотеатрів.

Коли б у нього була трудова книжка, то, перегортаючи її, можна було б дізнатись, що він працював рекламником одного з кінотеатрів Асакуси, збирав сміття, був малярем, техніком, вантажником, продавцем газет. Але все це була тимчасова робота,— більшу частину року він одержував мізерну допомогу як безробітний. А у цього молодого японця була спеціальність машиніста.

— Машиністів у нас набагато більше, ніж електровозів,— сказав він нам.

Але де б цей японець не працював, ночівля у нього була постійною. Коли в місті гасли вогні вуличних ліхтарів і стихав перегук автомобільних гудків, він засинав на одній з лав у парку Уено, вкриваючись газетою. А коли ставало холодно і осінь скидала з дерев пожовкле листя на зволожену дощами землю, він міняв «прописку», переселяючись у тунелі метрополітену. У нього не вистачало ієн, щоб найняти куток, купити собі костюм, поїсти хоча б двічі на день.

Цей японець — не виняток. На заводах і фабриках, в портах і невеликих приватних майстернях працює молоде покоління країни, дістаючи за свою працю копійки,— вдвічі, втричі менше, ніж досвідчені робітники. Якщо ти незадоволений, якщо для тебе якась робота важка — на твоє місце знайдеться десятеро інших.

Розмовляючи з цим безробітним, я згадав про інших молодих японців,

яких мені довелося бачити на вулицях Токіо. Якось гуляючи по вечірніх, залитих вогнями реклам, вулицях цього величезного міста, я звернув увагу на юнака, який, сидячи навпочіпки, щось малював кольоровою крейдою на асфальті. Я впізнав обриси Фудзіями. Минуло кілька хвилин. Юнак стер вогкою ганчіркою малюнок і знову взявся до роботи. На новому малюнку був зображений рикша, що біг стрімголов, і легковий автомобіль, який обганяв його. Перехожі зупинялись на хвилину, і дехто кидав у плетений кошик дрібні гроші.

Так молодий художник, що закінчив нещодавно інститут, заробляв собі на хліб. Тільки місяць він працював у школі. Школа закрилась. І ось він на вулиці.

Пізніше я розповів про цю зустріч одному з представників ділових кіл Японії, посилаючись на те, що в Японії жебрацтво заборонено законом.

— Але ж він не просив милостиню, він малював, працював. Значить, ми не можемо його називати жебраком,— відповіли мені.— А те, що перехожі кидали йому дрібні гроші, то це була не милостиня, а оплата за працю.

— ?!

Пригадався мені й інший випадок. У Токіо дуже багато видовищ. Одні з них приваблюють вдало поставленими сценками з народного життя, інші — талановитими танцюристками. Але є ресторани, бари і казіно, в яких молоденькі дівчата виконують досить сумнівну роль «принади». Хазяїн не шкодує ієн на косметику та парфюмерію. Одягнені в декольтовані плаття і всміхаючись на один манір, дівчата підсідають до столиків, за якими сидять самотні чоловіки, пропонують їм листівки з фривольними сюжетами, замінюють даму в танцях, а іноді йдуть з багатим відвідувачем пройтися нічними вулицями Токіо.

— Що привело вас сюди? — спитали ми у однієї з таких молодих дівчат, що працювала в кабаре «Сакура».

— Я повинна утримувати сім'ю, у мене хворі батьки. Я працювала в іншому місці, там платили копійки. Тут я заробляю більше. Але щодня я тільки й думаю про те, що скоро зможу не приходити сюди більше.

— А що ви можете робити?

— Я добре готую їжу. Можу шити, друкую на машинці. Але ж у Токіо тисячі таких, як я.

В цьому місті багато таких, як ця вісімнадцятирічна дівчина. І її трагедія, і трагедія молодого художника, і машиніста, що ночує в парку, не є прикрим винятком.

А тепер повернемось на Канду. Прогулюючись вздовж книжкових магазинів, ми розговорились з групою студентів. Вони розповіли нам трагічну історію, яка вразила нас. Я вже не пам'ятаю, як звали героя. Умовно назвемо його розповсюдженим в Японії іменем — Сіро.

Він приїхав у Токіо з невеликого приморського селища. На ньому були потерті, але акуратно випрасувані штани, біла сорочка і жовті туфлі. Він хотів вчитися, хотів стати педагогом, і це пристрасне бажання, велика наполегливість та працьовитість відчинили перед ним двері університету.

В Ніїгаті

Радянський теплохід «Олександр Можайський» в Ніігатському порту

Останній вечір на Японській землі

Скоро репатріанти побачать рідну Російську землю

Тисячі стрічок тягнуться з берега до пароплава, що відходить

«До свіданія, Марусія!»

Своя ноша не тяжка

Японський вантажник

У передмісті Ніігати

Дитяче свято «Мікосі»

Дерев'яне взуття-гета, кімоно, широкий пояс-обі — національний одяг японки

Триколісні грузовички — дуже поширений транспорт у Японії

На головному проспекті в Ніїгаті

Японські школярі

На затоці вночі

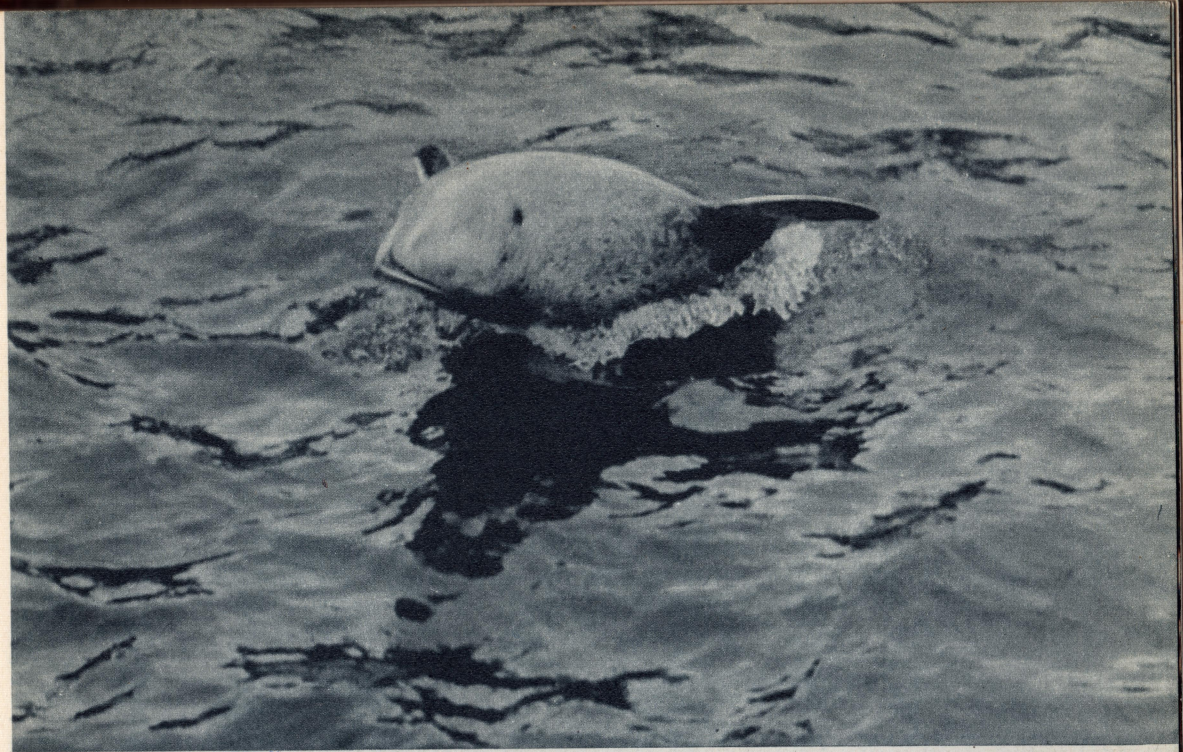

Акули й акулята

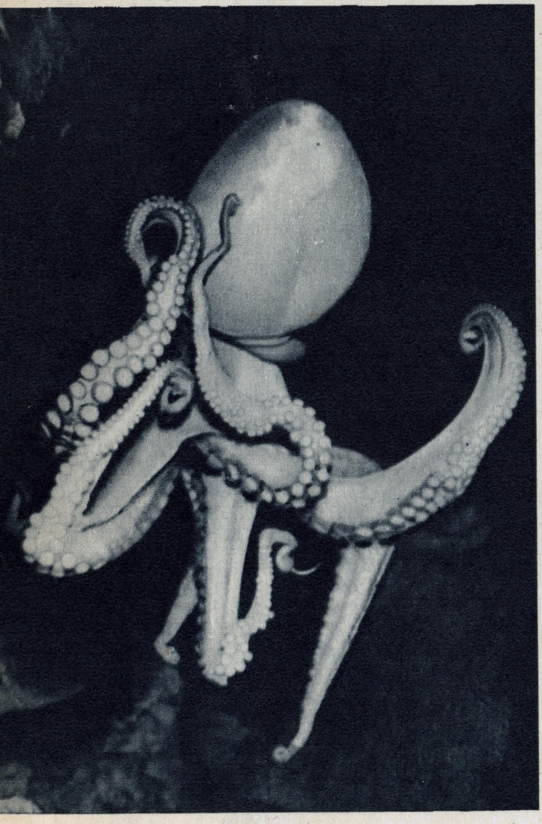

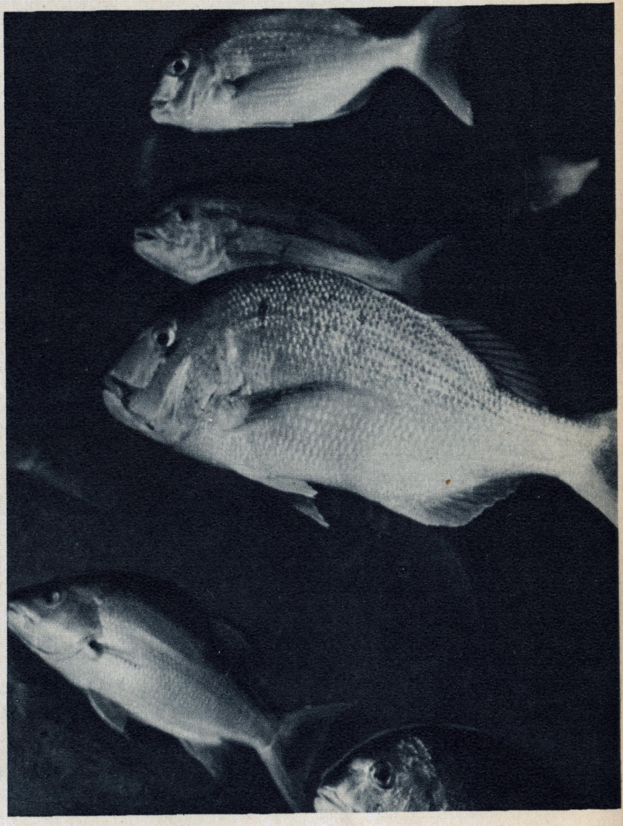

Яких тільки жителів моря ви не побачите в національному акваріумі!

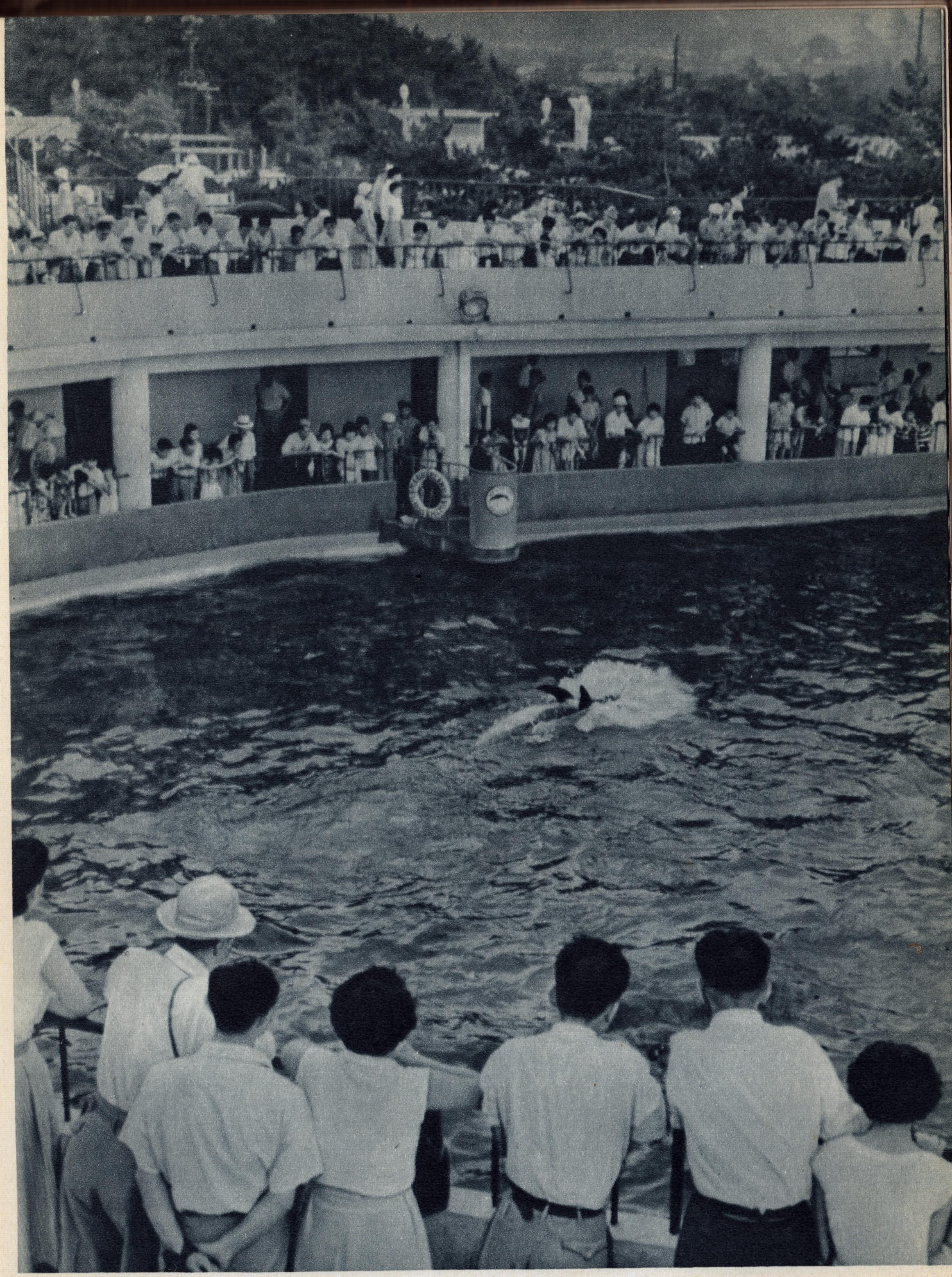

...навіть хижаків — акул

Ось що приносять з собою тайфуни

Вуличний продавець овочів

Базар у передмісті

Жити було важко. Разом з іншими студентами він ходив розвантажувати баржі, мив вікна, здавав у лікарню кров. Але іноді він зникав на кілька днів. Товариші знали, що він їздить у рідне село допомагати матері і молодшому братові. Тепер він був старшим у сім'ї.

Стояла тепла сонячна погода. Скориставшись штилем, Сіро і ще два молодих моряки вирішили вийти в море. Відійшовши на кілька миль від берега, друзі поставили сіті. Улов був хороший. Але несподівано небо затягло грозовими хмарами. Зникло сонце. Ламані стріли блискавок з гуркотом врізались у морську глибочінь. На рибаків обрушився десятибальний шторм. Раптом крізь завивання вітру вони почули шум потужних моторів. Над їх головами пролетів гідролітак американської військової авіації. В наступну мить вони побачили, як він сів на воду, і величезна хвиля накрила сталевого птаха.

Ризикуючи життям, рибаки підійшли до літака. П'ять американських льотчиків були врятовані. Але, допомагаючи їм перейти на моторний човен, впали в бурхливе море два товариші Сіро. Їх можна було врятувати, та льотчики, яким хвилину тому загрожувала смерть, вийняли зброю.

— Ми не можемо ризикувати своїм життям заради інших,— сказав один з них, звертаючись до Сіро.— Ти повинен негайно доставити нас на берег. У тебе буде багато грошей. Ми самі про це потурбуємось.

Рибаки загинули. Але не зійшли на берег і п'ять американських льотчиків. Сіро помстився за товаришів, він спрямував човен на рифи...

Я не знаю, чи була ця історія насправді, чи це легенда. Скоріш за все легенда, бо хто ж міг розповісти про неї, якщо учасники трагедії загинули у морській безодні? Але це не так важливо. Головне, що студенти вірили в те, про що розповідали, пишались вчинком свого товариша, і відчувалось: коли б з ними таке сталось,— вони діяли б так само.

Не легко живеться японській молоді. Але вона не втрачає марно часу. Вона бореться. Молодь обстоює свою свободу. Молодь вимагає. У цій країні існує Всеяпонська студентська федерація, яка нараховує у своїх рядах кілька сот тисяч чоловік. Ця федерація дуже впливова, користується підтримкою народу, бо захищає його інтереси.

Жодна маніфестація на захист миру і свободи, проти окупаційного режиму не обходиться без участі молоді. Ми бачили, як студенти і молодь, взявшись за руки, щільними рядами йшли вулицями японського міста. Вони співали пісні про дружбу і мир. Поліція нічого не могла зробити. Вона відступила. Так було і в Сунакаві, коли молодь підтримала справедливі вимоги жителів цього невеликого міста. Поліції не вдалося розігнати демонстрацію, але кілька чоловік було арештовано і кинуто в тюрму.

Звичайно, є в Японії представники й іншої молоді. Вони їздять на машинах найновіших випусків. На юнаках — вузенькі, коротенькі штанці, розмальовані сорочки; на дівчатах короткі, вище колін, плаття, оголені спини, викладені за останньою європейською модою зачіски. Цілі ночі проводять вони в розважальних закладах, звиваючись у «припадочному» танці. Це багаті нероби. Але народ їх зневажає.

НАЙСТАРІШИЙ ТЕАТР

Хто не чув про театр «Кабукі» — національну гордість японського народу, чиє своєрідне мистецтво відоме далеко за межами країни? Приміщення театру розташоване недалеко від центра Гінзи. Привітно горять біля входу різнокольорові ліхтарики. Граціозно загнуті кути величезного даху. У фойє, розглядаючи вишиті портрети акторів, їх одяг і маски, гуляють глядачі. Серед них є й американці. Раз у раз клацають затвори фотоапаратів. Це фотографуються янкі, а фоном для них служить публіка, яка приходить у цей старовинний театр у національних костюмах. Одіславши певну порцію «екзотики» своїм рідним, американці більше не приходять в «Кабукі». Не завдавши собі клопоту розібратись у своєрідній грі цієї знаменитої трупи, заокеанські цінителі мистецтва дають перевагу легковажним сценкам мюзік-холлів і шумним розвагам у кабаре.

У театрі багато умовностей. На сцені нема завіси. І перед очима публіки декорації переставляє службовець у чорному одязі. Вважається, що його не видно. Через увесь зал, прямо до рампи простягнувся довгий вузький поміст — «дорога квітів», по якій повз публіку актори проходять на сцену. Коли повільно і гордо, у складному гримі і старовинному одязі проходить улюблений актор, публіка супроводжує його схвальними вигуками.

Різкі звуки барабана і семісенів [1], шепіт суфлера сповіщають про те, що дія почалася.

...Ранньою весною пишно розквітає сакура. Спостерігаючи, як розпускається цвіт, поет пише оду, прославляючи красу. Та не дрімають злі сили. Вони викликають ураган. Під його натиском гнуться до землі гілки сакури. І тоді поет стає воїном. Він бере в руки меч, вступає в двобій з силами темряви. Вдячна сакура перетворюється на чудову дівчину, ім'я якої Аромат Весняної Прохолоди. Поет охоплений пристрастю. Але його десь чекає кохана. Дізнавшись про це, дівчина зникає, знову перетворившись на дерево. Час цвітіння минув. Голі гілки тремтять під холодним вітром.

Після невеликої перерви, протягом якої глядачі, не виходячи з зали, їли принесені з собою продукти, знову лунає протяжний звук семісена. На цей раз події переносять глядача у глибоку давнину — в далеку епоху феодалів і двірцевої знаті. Киплять пристрасті. У битві з драконами вмирає герой. Ченці співають хвалу богині Сонця — Аматерасу. Раптом на сцені виникає пожежа. Це разюче видовище. Здавалось, що язики полум'я ось-ось перекинуться в зал. Ніколи ще не доводилось бачити нічого подібного.

Все, що показували в цей день в театрі, не було драмою, зв'язаною єдиним сюжетом. Публіка побачила кілька невеликих п'єс класичного репертуару, що чергувалися з танцями. Герої спектаклю розмовляли співучим голосом, мова історичної драми була мало зрозумілою, і багато глядачів стежили за монологами акторів по лібретто. Їм допомагали музиканти,

[1] Семісен — національний струнний інструмент.

що супроводили спектакль: по ходу п'єси вони коментували події, що відбуваються на сцені, вихваляючи або осуджуючи дійових осіб.

Хоч мало зрозумілою була мова,— ясною була гра. Приваблювали майстерність акторського перевтілення, філігранна відточеність кожного жесту, кожного руху, чудово написані декорації. Все це примушувало забути про умовності дії. Запам'ятався поєдинок, а не бутафорські частини людського тіла, розкидані по сцені. Трагізм нещасливого кохання був зрозумілий не з коментарів музикантів і пояснювального тексту лібретто, а завдяки хвилюючій реалістичній грі акторів. Таке мистецтво буквально вражає.

Театром керує прославлений актор Ітікава Енносуке. Дуже хотілося поговорити з ним. Незабаром така нагода трапилась.

За японським звичаєм, ставши на коліна і низько кланяючись, хазяйка церемонно і урочисто вітає гостей. Скинувши на порозі взуття, входимо в кімнату. Її оздоблення нічим не відрізняється від сотень таких самих кімнат в інших японських квартирах: вона була порожня, якщо не рахувати татамі, розстелених на підлозі, бамбукових занавісок на вікнах, невеликого столика з вазою квітів і гобелена в японському стилі.

Всі розмістились навколо столика. Поруч з Ітікава Енносуке сиділа його дружина. Це було незвичайно і тільки підкреслювало прогресивні погляди чудового актора: за японськими звичаями, в своєму домі жінка не має права брати участь у розмові чоловіків. Вона повинна тільки служити їм.

— Чи сподобались вам наші спектаклі? — одразу ж поцікавився Енносуке-сан.

Залишалось висловити своє щире захоплення трупою театру. Щоб гостинний господар не сприйняв це як необхідну ввічливість, ми нагадали про те, що у свій час Москва захоплено приймала виступи його товариша по мистецтву Ітікава Садандзі.

— Це приємно, що в Росії зрозуміли наше складне мистецтво. Якщо бажаєте, я коротко розповім вам історію створення театру «Кабукі».

Енносуке-сан запитливо глянув на дружину, ніби прохаючи допомогти, якщо він щось пропустить, і, поправивши поли чорного кімоно, почав свою розповідь.

— Театр «Кабукі» виник ще в XVII столітті, коли Японія була феодальною державою, закритою для європейців. Його родоначальником є народний танець. Ви, мабуть, помітили, що наші танці сюжетні. То вони засобами хореографії воскрешають релігійні церемонії, то відтворюють різноманітні процеси праці. Правда, в часи абсолютної монархії багато сюжетів у танцях в основному будувались на вихвалянні священної влади мікадо. Але й тоді прогресивні діячі нашого національного мистецтва, показуючи в хореографічних картинках поєдинки, героїзм окремих осіб, прагнули не звеличувати самурайський дух, а показувати життя і прагнення народу.

Коли в театр прийшов танець, актори почали приділяти особливу увагу пластиці, точності кожного руху. Адже жест, як і діалог, повинен був тепер не тільки показувати, але й розповідати, розкривати сюжет. Чого ми досягли у мистецтві жеста, ви переконались самі.

— Чим пояснити, що у вашому театрі грають лише чоловіки?

— Був час, коли у нас виступали й жінки. Але уряд узрів у цьому богохульство, поганий смак. З того часу всі ролі, навіть жіночі, у нас виконують чоловіки. Тепер це вже традиція.

Стіни будиночка були розсунуті. Ми сиділи наче в альтанці. Але прохолода не відчувалась. Хазяйка люб'язно частувала нас, поставивши на стіл виноград і персики. Дружня розмова тривала за чашкою ароматного японського чаю.

Виявилось, що керівник театру «Кабукі» добре знайомий з радянським мистецтвом. Він розпитував про московські театри, окремих акторів, згадував про систему Станіславського.

— Знайомство з мистецтвом інших народів зміцнює взаємне довір'я і повагу,— сказав Ітікава Енносуке.— Я чув ваших музикантів: Ойстраха, Безродного, Оборіна. Своєю грою вони зачарували нашу країну. За всю свою історію трупа «Кабукі» тільки двічі виїздила за межі країни. У 1928 році вона відвідала Росію. Але це було давно. Мені вже багато років, і все ж я не втрачаю надії побувати в Москві. Я впевнений, що наші культурні зв'язки будуть міцніти.

На безхмарному небі яскраво світили опуклі зорі. Ми розпрощались і розійшлися друзями.

ЗІРКА ЕКРАНА

Подорожуючи по містах Японії, на кожному кроці зустрічаєшся з живою і неоновою рекламою, що пропонує познайомитись з творами національних кіностудій.

Молоде японське кіномистецтво, звичайно, не має такої багатої історії, як театр «Кабукі». Тим більш разючі успіхи кінопромисловості, що займає одне з перших місць у світі по кількості створюваних фільмів. В одному тільки Токіо 550 кінотеатрів. Кожного тижня вони вимагають нових фільмів. І кінофірми виконують це замовлення, випускаючи до 470 кінокартин на рік.

Президент однієї з популярних кінофірм «Дайей» — Масаїті Нагата прекрасно інформований про роботу кіностудій багатьох країн, про всі напрямки в сучасному кіно. Він вихваляє наші фільми, але ухилився відповісти прямо на запитання про те, як ставиться до продукції Голлівуда.

— Ми охоче надаємо екрани для фільмів багатьох країн.

Президент фірми «Дайей», звичайно, нічого не сказав про справжні причини провалу багатьох американських бойовиків. Не згадав він і про те, що коли в Японії демонструвався радянський фільм «Отелло», не можна було дістати квитки навіть увечері, коли вони набагато дорожчі.

Щоб ближче познайомитись, як працюють кіностудії Японії, необхідно побувати хоча б на одній з них, наприклад, у токійській кіностудії «Дайей».

Це величезне, з сучасним обладнанням кінопідприємство, на якому працює понад тисячу сімсот чоловік. Привертає увагу злагоджена, майже синхронна робота всіх його ланок. Одночасно знімались шість кінофільмів. Без

зайвої метушні переставлялись декорації, короткі і точні були розпорядження режисерів.

В одному з павільйонів яскраво горіли юпітери. Знімали фільм «Дівчина під голубим небом». У перерві підійшов режисер. Це була молода людина в синьому комбінезоні. Чорну зачіску прикривав такий самий темний берет.

— Масумура Ясудзо,— відрекомендувався він, сяючи широкою усмішкою.— Я ніколи не був у Росії, але з деяких фільмів добре розібрався, як і чим живе народ цієї країни. У цих фільмів головна якість полягає у тому, що вони правдиві. Мені самому близькі теми кохання, побуту, складних стосунків між людьми. Адже це саме життя.

Фільм «Дівчина під голубим небом» — це тільки друга самостійна робота молодого режисера.

— Я зовсім недавно працюю на студії. Мій перший фільм, «Поцілунок», вже пройшов на екранах. Адже повнометражний фільм у нас створюється трохи більше місяця. Звичайно, за такі короткі строки дуже важко створити високохудожній твір. Але ми до цього прагнемо. Я знаю, що студії СРСР — це творчі організації. У нас же — на першому місці комерція. Кожного тижня на екранах повинні з'являтися нові фільми, і ми намагаємося виконати цю вимогу. Студія, що працює в Токіо, випускає фільми тільки на сучасні сюжети. Наша студія в Кіото працює над історичними сценаріями.

Переходимо з павільйону в павільйон мимо юпітерів, мимо візків, на яких розмістились з апаратурою оператори, переступаємо через пожежні шланги, електрокабель, розкидані на підлозі декорації — і скрізь відчувається ділова атмосфера. В одному з павільйонів знімалась зірка японського кіно — Матіко Кіо.

— Це наша гордість,— сказав представник дирекції.— Ми прагнемо, щоб народ частіше бачив її на екрані.

— А чи є у неї зміна — молоді талановиті актори?

— Звичайно. При студії організовано акторський клас.

— Який період навчання: рік, два, п'ять років?

— Чому років? — дивується представник дирекції.— Всього шість місяців. Актор не повинен старіти. Інакше глядач втратить до нього всякий інтерес. Треба як можна частіше з'являтись на екрані, поки ти молодий не тільки духовно, але й фізично. Матіко Кіо, наприклад, знімається за рік в семи фільмах.

— А як же матеріально забезпечується у вас актор? Скільки, наприклад, за участь в одному фільмі одержує пані Матіко Кіо?

— Бачите,— сказав представник фірми,— ставка залежить від становища, яке займає актор. В усякому разі, шановна пані Кіо не має підстав скаржитись.

Але конкретну суму він все ж не назвав.

Оперативність японських кіностудій разюча. Проте, проглянувши ряд створених ними фільмів, залишаєшся незадоволеним: почувається поспішність, незавершеність, поверховість у розкритті образів. Це й зрозуміло.

Про яку глибоку творчу роботу над роллю може йти мова, якщо актор на рік знімається в семи фільмах? Справжня творчість, очевидно, ніколи не буде в злагоді з суто комерційним підходом до справи.

Говорячи про старовинну і багату культуру японського народу, не можна не згадати про майстрів пензля. У цій країні багато картинних галерей, музеїв, де зібрані чудові полотна національних художників. Можна багато говорити про вплив різних шкіл на їх живопис, але не можна заперечувати, що у японських художників є свої традиції, своя манера письма. Вони особливо сильні в гравюрі і пейзажних полотнах. У них свій погляд на сюжет, своя манера передачі почуттів. І в цьому їх не сплутаєш з жодним художником Заходу. Вони чудово володіють майстерністю світлотіні. В їх картинах багато ліризму, зовсім незвичайна перспектива — не площинне, а ніби випукле змалювання предмета.

Величезною популярністю користується в Японії і за рубежем серія панно, створена талановитими художниками, лауреатами Міжнародної премії миру подружжям Ірі Марукі і Тосіко Акамацу Марукі. Картини, написані ними в манері, близькій до письма старовинної японської гравюри, об'єднує одна тема. Цю тему яскраво розкриває назва серії — «Хіросіма».

Разюче враження справляє картина «Привиди». Закривавлені обличчя живих, обгорілі тіла мертвих. Застигнуті страшною руйнівною силою, люди кидаються, шукаючи виходу. Глядач ніби чує крики нещасних, ніби сам присутній при цій трагедії.

Але ось чорний тон на полотні змінюється яскраво-червоним. Це друга картина серії — «Вогонь». В картині «Вода» змучені жагою люди розшукують серед потерпілих своїх рідних. «Атомна пустеля», «Веселка», «Юнаки і дівчата», «Яйдзу» та інші картини з серії «Хіросіма» чудові не тільки своєю темою. Вони вражають виключною майстерністю виконання. І те, що намальовано в серії, і те, як це зроблено, нікого не може залишити байдужим.

Різницю між прогресивним, реалістичним мистецтвом подружжя Марукі та їх товаришів по творчості, різницю між мистецтвом, яке служить справі миру, і мистецтвом абстракціоністів все більше починають розуміти широкі кола японського народу. Боротьба за сферу впливу між цими напрямками в мистецтві не закінчена.

Хто переможе? Хочеться вірити, що верх візьме здоровий розум. Є в цій країні художні школи, де навчається талановита молодь, вихована не на куцих традиціях абстрактного мистецтва, а на класичній спадщині японських майстрів. Але, на жаль, багато хто з цих художників поки що не може вступити в боротьбу з захисниками ультрамодернізму. Вони безробітні. Блукаючи вулицями міста, вони за двісті-триста ієн напишуть ваш портрет. В залах музею і на виставках поки що нема їх картин.

Але хто може сумніватися в тому, що перемога буде за тими, хто своєю творчістю закликає людей до добра, світла і сонця?

ТРІУМФ ВЕЛИКОГО ТЕАТРУ

Серед нескінченного потоку реклами раптом з'явились скромні афіші компанії «Ато Фурендо Ассошіейшн», які сповіщали про приїзд балетної трупи Великого театру. З хвилюванням чекали діячі японського мистецтва гастролей радянських артистів. Але зустріч, влаштована на аеродромі Ханеда, перевершила всі сподівання. Незважаючи на пізній час, сотні людей, піднявши над головами величезні букети, чекали приземлення літака. Був тут і Акіма Дзін — голова Асоціації друзів мистецтва, і репортери найбільшої газети «Іоміурі», з чиєї ініціативи було послано запрошення в Москву, і актори відомих театрів. Але ще більше було рядових жителів японської столиці.

Останнє коло над аеродромом — і по трапу, встеленому квітами, сходять на Японську землю Лепешинська, Преображенський, Тихомирова, Касаткіна, Фарманянц, Ледях, Рождественський.

...Всі дні гастролей величезний зал театру «Кома», який вміщує близько чотирьох тисяч чоловік, був переповнений. Вздовж тротуару вишиковувались сотні автомашин, поліції важко було впоратися з цим потоком, що запрудив усі прилеглі до театру вулиці. І так само, як у нас в дні театральних прем'єр або гастролей відомих артистів, раз у раз чути запитання: «Чи нема зайвого квитка?» Але декому все це прийшлось не до душі. Ті, кому не сподобалось, що народ Японії схилив голову перед реалістичним радянським мистецтвом, буквально наступного дня після приїзду наших артистів зірвали радянський прапор з готелю, де вони зупинились. Жителі Токіо з обуренням говорили про хуліганську вихватку трьох американських льотчиків, і червоний прапор знову замайорів над під'їздом готелю. Були й інші спроби перешкодити виступам російського балету. Деякі з буржуазних газет на своїх перших сторінках сповіщали про концерти російської емігрантки балерини Олександри Данилової, називаючи її «зіркою російського балету». Але хто ж ангажував цю танцюристку перед самим приїздом Великого театру? Це ті, хто намагався будь-якими засобами зірвати виступи радянських акторів. Але що могло бути російського в цій примі, що покинула Росію ще в дитячому віці? Данилова виступала з інтерв'ю, в яких паплюжила радянську хореографічну школу. Вона пророкувала провал класичного балету в місті, жителі якого ніби звикли до легшої і примітивної техніки танцю. Але всі ці злісні вигадки були спростовані уже на першому концерті наших майстрів.

...По радіо оголошують перший номер. Гасне світло. Тонкий промінь юпітера освітлює тільки величезну сцену, що півколом виходить у зал. За диригентським пультом виростає струнка постать Рождественського. Лунають перші оплески — стримані, насторожені, вичікувальні. Ще мить, і зал заповнює музика Чайковського. «Лебедине озеро». Танцює Лепешинська. Партер затих. Увага глядача прикована до сцени. Але ось завмерли заключні акорди. Хвилинна тиша. І раптом ніби шквал проноситься над театром — гримлять оплески. А потім квіти, квіти, квіти.

З кожним новим номером атмосфера в залі все теплішає і привітнішає. А коли на сцену в чудовому японському вбранні вийшла балерина Касат-

кіна і виконала танець «Сакура», навіть знавці японського народного танцю були вражені. Того ж вечора, що робить честь оперативності японських репортерів, газети вийшли з великими заголовками: «Світ казкової краси», «Росіяни полонили серця глядачів», «Небачений успіх». Вулиці були запруджені публікою, що чекала виходу акторів. Ішов дощ. Але люди не розходились, піднявши над головами тисячі кольорових парасольок.

І перший, і всі наступні концерти наших артистів, наперекір прогнозам деяких реакційних газет, перетворились в тріумф радянського мистецтва.

ШУМ АСАКУСИ

Асакуса — один з найгомінкіших і людних районів японської столиці. З будь-якої точки міста сюди можна дістатися поїздом підземної залізниці. Метро залягає не глибоко, і, перебуваючи на вулиці, чуєш шум поїзда. Ескалаторів нема. Прямо з поверхні поспішають вниз східцями робітники, службовці, студенти, школярі в коротеньких, до колін, штанцях, з великими ранцями за плечима.

В довгому напівтемному коридорі душно. Навіть потужні вентилятори не приносять прохолоди. Пахне вогкістю. По сірих, заклеєних афішами стінах повзе грибок. На запльованій підлозі, серед клаптів брудного паперу і недокурків сигарет між лотками і рундуками, сидять і лежать люди: одні відпочивають, в інших просто нема квартири, а тут — хоч дах над головою. Як все це не схоже на московські, київські, ленінградські зали метрополітену з кафелем, бронзою і керамікою, з яскравим світлом люстр, чистим і прохолодним повітрям!

З гуркотом і брязкотом поїзд входить в тунель. Дрижать стіни. На поворотах старі вагони сильно розгойдуються. Здається, що ось-ось все розлетиться вщент.

Але ось і Асакуса. Якщо перед цим ви відвідали Гінзу, Маруноуті-стріт або район Канди, то враження запаморочливе — наче опинились в іншому світі. Квартали Асакуси нагадують шумливий, яскравий, ніколи не стихаючий ярмарок. Тут майже нема ні солідних особняків, ні шикарних універмагів. Казино, ресторанчики, кабаре, кінотеатри, циркові балаганчики, мюзік-холли, сотні, тисячі невеликих крамниць в хаотичному безладді розкинулись вздовж вузьких вуличок. Розсунувши стіни рундучків, товари «вилізли» прямо на брук. Свіжий аромат фруктів змішався з запахом сирої, вареної і в'яленої риби. Шкварчить на сковорідках підсмажене м'ясо. Цвірінчать цвіркуни, кидаються в колесі білі миші. Прямо під ногами прохожих, розпустивши свій пишний хвіст, величаво виступає павич. У відкритих рядах чудові вироби з бамбука, каменю і слонової кості. В крамничці ви завжди застанете господаря: адже торговельна точка — це водночас і квартира, в якій він живе з сім'єю.

Увагу привернув натовп біля одного з магазинів. Люди збуджені. І тільки продавець, піднявши над головою різноманітних фасонів сорочки, блузи, штани, понуро називає ціни. Він розпродає все дешево. Треба погасити податкові борги, інакше — загроза цілковитого зубожіння.

Тут не зустрінеш багатого покупця: його не приваблюють застарілі

Модниці із Нари

Японська кінозірка Матіка Кіо

Своєрідне і неповторне японське мистецтво — умовності трактування образів у театрі, відточеність кожного руху в танці, графічність і ілюстративність в манері багатьох майстрів пензля

Рекламують пісеньки із кінофільмів

Токійський національний музей японського мистецтва

Актор національного театру перед виходом на сцену

Приміщення театру «Кабукі»

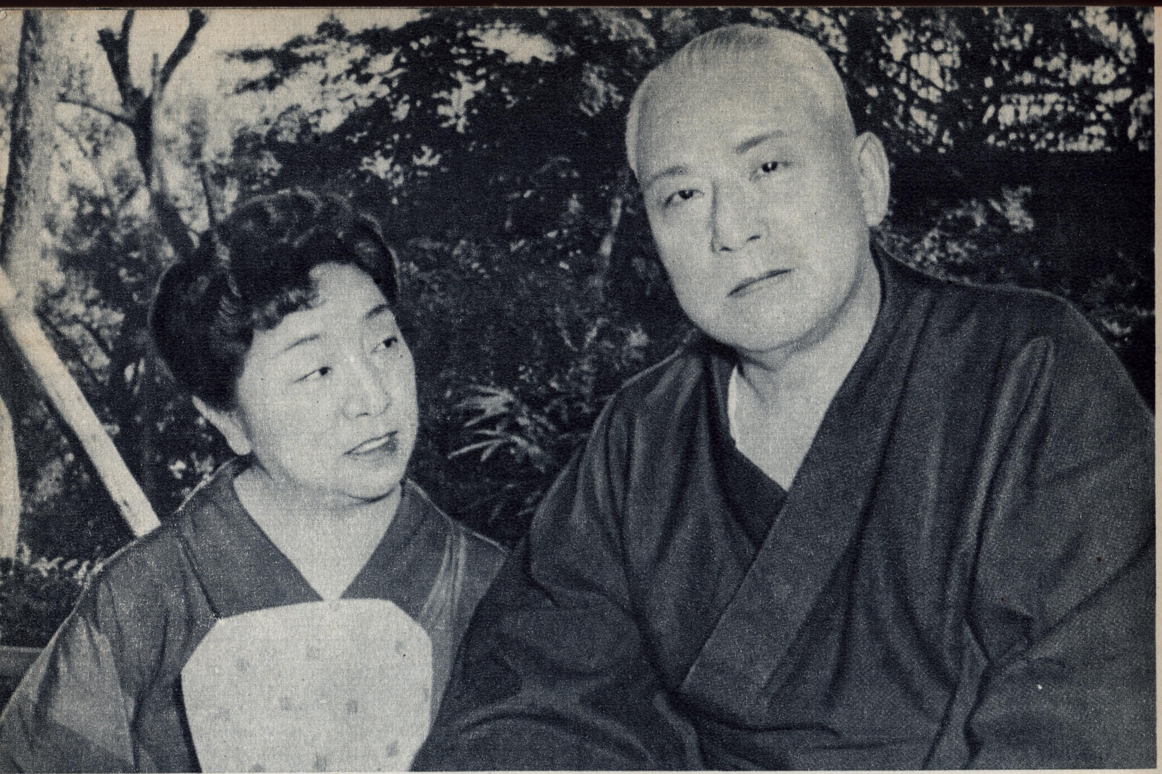

Талановитий актор театру «Кабукі» Ітікава Енносуке з дружиною

Прогресивні японські письменники

Скоро кінозйомка

Так зустрічали балетну трупу Великого театру

«Лебедине озеро» найбільше сподобалось глядачам

Автограф на згадку дає балерина Тихомирнова

Семісен — струнний національний інструмент

Перед початком спектаклю

І поліції є робота

Японські танцюристки

Буддійський служитель після відправи ▶

Мрії про щастя...

зразки товарів. Скуповуючи їх дешево на аукціонах, володарі крамничок заробляють на різниці між оптовою і роздрібною ціною. Вони знижують ціни, намагаючись конкурувати з багатими універмагами, але часто це закінчується крахом.

Контрасти на кожному кроці. Двоє інвалідів війни бриньчать на гітарах; віщун долі чаклує над якимись паличками; чоловік з корзиною за плечима тонким металевим прутиком підбирає клапті паперу. А ось і американці... В розмальованих пальмами і лев'ячими мордами сорочках на випуск вони гуляють з кокетливими японками. Де янкі познайомилися з ними? Може, ось у тому кабаре, над яким поряд з портретом напівоголеної жінки — крикливий напис: «Дивіться шоу».

Натовп біля вітрини. За нею кілька телевізорів — і всі працюють, починаючи з самого ранку. Мерехтять на екрані голі коліна артисток вар'єте. Їх змінює реклама, що вихваляє пасту і мило. Потім під завивання джазу сутенер з якогось другосортного голлівудського фільму душить жінку. І знову реклама. Рекламуються і тутешні перукарні, в яких, перше ніж підстригти, вам обов'язково вимиють голову. Серед зівак — японські стиляги. Довгі сорочки, розмальовані драконами, зовсім закривають коротенькі штанці. На головах — яскраві хустки. І враження таке, що на цих людях, крім сорочок і дерев'яних гета, нічого нема.

А це що за цирк? Чоловік, однією рукою керуючи велосипедом, другою підтримує піраміду з тарілок, чашок, каструль і чайників. Не дивуйтесь — звичайна картина: слуга ресторану везе замовлений кимось обід з десятидванадцяти страв. Не проливши жодної краплини, він маневрує серед людського потоку.

Недалеко від місць розваги, вздовж тротуару, сидять чистильники взуття. Біля одного з них в землю ввіткнута дивної форми жердина — хрестовина з колом, всередині якого підвішені паперові квіти в обгортці з целофану. Такі жердини можна побачити біля театру «Кабукі», коли там йде прем'єра нового спектаклю, або біля будинку, в якому народилась дитина. Квітами друзі вітають своїх товаришів з нагоди великих подій, що сталися в їх житті. І немає значення — чи відкрив він величезний магазин, чи завів таке маленьке діло, як ящик з набором гуталіну і щіток. Хороший, чисто японський звичай, який свідчить про повагу до людини. Як не зробити почин і не почистити у такого «іменинника» туфлі, якщо навіть до цього вони блищали мов дзеркало.

Продавці квітів! Якщо замружити очі, а потім раптом розплющити їх, здається, що кожний продавець тримає в руках веселку. Як би не поспішав японець, він обов'язково зупиниться, щоб якусь хвилинку помилуватись яскравими букетами. У цій країні особливе ставлення до запашних дарів природи, яке коротко можна охарактеризувати двома словами — культ квітів. В Кіото існує вища школа, де вчать мистецтва складання букетів і по закінченні її навіть видають дипломи.

Красі і витонченості квітки, покликаної оздобити життя людини, присвячували свої твори прославлені народні співці з давніх часів. В оді, написаній на честь імператора, в посланнях, адресованих численним божествам, не забували про квіти. На честь квітів влаштовувались пишні прийо-

ми і свята, ніжні пелюстки хризантеми і досі є невід'ємним компонентом державної емблеми країни, а художники і скульптори часто оздоблюють трони соратників Будди велетенськими квітами лотоса.

Японці милуються квітами навесні, влітку, восени і взимку, бо кліматичні умови дають можливість усі дванадцять місяців вирощувати декоративні рослини найхимерніших форм і відтінків. Нарциси прикрашають житло японців майже цілий рік. У вересні розквітають хризантеми — світло-блакитні, темно-вишневі, біло-рожеві. І тоді в містах країни влаштовуються виставки. На початку літа розпускаються піони. А навесні на голих гілках японської вишні з'являються рожеві, кремові, жовті квіти. Гілки сакури з'являються в багатих особняках і вбогих хижах, і люди годинами милуються цвітом священного дерева.

Ось чому біля квіткових магазинів Асакуси завжди людно. Але є в цьому гомінливому районі столиці місця, де панують тиша і спокій. Мова йде про чайні будиночки.

У багатьох країнах відома чайна церемонія. Але мало хто знає, що зародилась вона в Японії. Це урочиста і складна процедура, якої дівчата навчаються на курсах.

Дрібно потовчений яскраво-зелений чай заварюють в піалі, мішаючи його тонкою бамбуковою паличкою до того часу, поки він стане міцним і густим, як мед. Ніби попереджуючи, за скільки ковтків слід випити цей чай, жінки повільно і граціозно повертають на долоні піалу два з половиною рази. Перше ніж з низьким поклоном подати чашку гостю, вони вручають йому цукерку, яка своїм смаком нагадує мармелад. Цукерку слід з'їсти, тоді чай не буде здаватись таким гірким. А пити треба повільно і обов'язково при цьому вихваляти напій. Нічого нема вищого і дорожчого за цю похвалу для майстринь чайної церемонії.

Таким чаєм частують в спеціальних альтанках. Після важкої, виснажливої праці приємно відвідати чайний будиночок, щоб за піалою міцного зеленого напою, забувши повсякденні турботи, помріяти про квітучу сакуру або красу величезної Фудзіями. Чайний будиночок — це місце відпочинку і роздумів, душевних розмов і священної тиші, це традиція, що стала потребою.

В Токіо майже поруч з багатими кварталами живе біднота. Гуляючи по Асакусі і звернувши в одну з бокових вуличок, ви можете опинитись перед ящиком з сміттям, похилими будиночками. Над головою вітер гойдає вірьовки з білизною. По незабрукованих тротуарах бігають брудні, худі, бліді діти. Чути рипучий звук катеринки. Тут живуть адвокати, що працюють офіціантами, педагоги, що стали «живою рекламою», лікарі, що добилися місця швейцарів в готелях, ресторанах і універмагах на Гінзі. Тут живуть ті, хто щоденно заповнює цехи величезних підприємств і маленькі задушливі комірки приватних майстерень, і ті, хто місяцями не може знайти роботи. За офіціальними даними, в країні понад півмільйона безробітних. Насправді їх значно більше. Адже статистика не вносить в графу «безробітний» того, хто працював хоча б п'ять днів на місяць.

Робочі руки вивели Японію на перше місце в світі по суднобудуванню і виробництву кінофільмів; вони вражають світ виробами з фарфору, срібла, дерева, своїм ткацьким виробництвом та унікальними верстатами. Це вони добули країні дешеву електроенергію, створили колосальну рибну промисловість, чудові поліграфічні комбінати, заводи по виробництву вітамінів та фотоприладдя, спорудили чудові архітектурні ансамблі.

Але, дивлячись, як живуть творці великих багатств, згадуєш про те, що в цій країні жорстоко експлуатується дешева жіноча і дитяча праця, що Японія займає одне з перших місць у капіталістичному світі за кількістю безробітних, що тут самогубство через важкий матеріальний стан — явище майже звичайне.

ТИСЯЧІ ФОТОАМАТОРІВ

Старшому з них було років чотирнадцять. Наймолодший — ходив у третій клас. Жваві, веселі, допитливі, вони були схожі на всіх дітей у світі. Школярі були в коротеньких штанцях, формених кашкетиках, кожний тримав у руці парасольку. І всі співали пісню, яку ми вже чули у Токіо на конференції по забороні атомної і водневої зброї. Майже всі діти тримали в руках фотоапарати. Цікаво було спостерігати, як, оточивши басейн, в якому плавали золоті рибки, маленькі громадяни Японії з серйозним виглядом клацали затворами. Гуляючи потім кварталами Гінзи, Канди, Асакуси, мандруючи по містах і селах цієї країни, я був вражений розмахом, якого набуло фотоаматорство. Ідеш вулицею чи відпочиваєш у парку і бачиш, як сотні людей — молоді і літні, жінки й діти — фотографують. І навіть священик у храмі, помолившись, націлював об'єктив на байдуже, застигле в німій величі обличчя бронзового бога.

Якось, прийнявши люб'язне запрошення, ми відпочивали в домі нашого друга пана Хатанаки. Перед від'їздом з Камакури в Токіо його чотирнадцятирічна дочка вирішила нас сфотографувати на згадку в саду. Був вечір. Тільки що пройшов дощ, і хмари ще не розійшлись. Погода явно не сприяла зйомці. Я був упевнений, що у юної аматорки нічого не вийде. Але через кілька днів ми одержали маленький альбом, в якому серед інших, зроблених цією дівчинкою фото, була знята нею сценка в саду. Фото вдалося. Трохи пізніше в одному з сіл нас сфотографувала дівчинка, якій не було і дев'яти років.

Наперед прошу пробачення у читачів, якщо цей невеличкий розділ здасться їм спеціальним і дещо нудним. Але я, фотокореспондент, не можу не розповісти про близьку мені справу. Тішу себе надією, що серед читачів знайдеться чимало людей, які прочитають про це з цікавістю.

Чим же пояснити такий розмах фотоаматорства на Японських островах? Насамперед, очевидно, увагою, яку приділяють цій справі в країні. До послуг фотоаматорів безліч спеціальних журналів. Тільки в Токіо їх шість.

Перші фото! Багатьом знайоме почуття радості після вдало завершеної справи. Але почуття, які опановують фотолюбителя, коли він зробив перший вдалий знімок, можна порівняти хіба що тільки з радістю рибалки, який, зневірившись в успіху, раптом витяг величезну щуку. В Японії дуже важко з житловою площею і не кожний може влаштувати домашню фото-

лабораторію. Але й це не біда: в країні величезна кількість комерційних лабораторій. Сумлінно і надзвичайно швидко вони проявлять вашу плівку і зроблять контрольні відбитки.

У сотнях магазинів безліч фотоапаратів. Правда, найкращі з них (а значить, і найдорожчі) дуже нагадували відомі зразки західнонімецьких і шведських фотоапаратів. Наприклад, апарат «Мінольта-аутокорд» як дві краплини води був схожий на німецький «Роллейфлекс». Різниця між ними полягала лише в тому, що плівка подавалась тут не знизу вгору, а згори донизу. А апарат «Канон» дуже нагадував німецьку «лейку».

Газетні фоторепортери найчастіше користуються великими камерами типу «Спітграфік» і одноразовими лампами-спалахами, а також малоформатним апаратом типу «Канон» з світлосилою об'єктива 1 : 1,1 без застосування спалахів, але з допомогою спеціальних високочутливих плівок.

З радістю і сердечною гостинністю зустрічали мене японські колеги. Та це й зрозуміло: адже після пам'ятних зйомок на борту крейсера «Міссурі», на якому було підписано акт про капітуляцію Японії, я був першим професіональним радянським фотокореспондентом, що приїхав у Японію. В редакціях фотожурналів, які я відвідував, мене буквально засипали запитаннями. Їх цікавило все: наша апаратура і хімікалії, досягнення наших майстрів, методи організації і періодичність фотовиставок. Виявилось, однак, що вони досить добре обізнані: одержуючи наш журнал, вони перекладають статті, вивчаючи досвід радянських майстрів, уважно стежать за успіхами фотосправи в СРСР. Розмовляючи з паном Іссю Нагата з журналу «Камера Майніті», я переконався, що він тонкий знавець радянської художньої фотографії.

У чотирьох японських університетах існують спеціальні факультети фотографії, на яких викладають кваліфіковані спеціалісти і навіть професори.

Мені довелось не тільки розмовляти, але й працювати разом з японськими колегами. Пригадуються зйомки в день приїзду в Токіо балетної трупи Великого театру. На аеродромі Хенеда зібрались сотні фоторепортерів і кінооператорів. Але дивно, що, незважаючи на конкуренцію, вони не створювали ніякої метушні і штовханини. На важливі зйомки вони неодмінно приходять із зручними складними драбинками і, вилізши на них, не заважають товаришеві. У мене не було такої драбинки, і, побачивши це, кілька фотокореспондентів люб'язно запропонували свої.

Ввічливість набагато полегшує працю фотокореспондента. Варто було мені тільки з'явитись на вулиці з фотоапаратом, як японці, дізнавшись, що я з Росії, незважаючи на час, люб'язно показували мені всі визначні місця, докладно і точно розповідали їх історію.

І все ж багато моїх японських колег по професії незадоволені своєю долею.

— До нас іноді ставляться зневажливо,— розповіли вони.— Якось сталося так, що прем'єр-міністр, виступаючи в парламенті, був роздратований спалахами імпульсних ламп. Він наказав облити фотокореспондентів водою. У вас, мабуть, такого не буває.

У відповідь я навів їм тільки один приклад, розповівши, як ставився Володимир Ілліч до ветеранів російського фото Оцупа і Напельбаума.

Асакуса — торговельний центр столиці

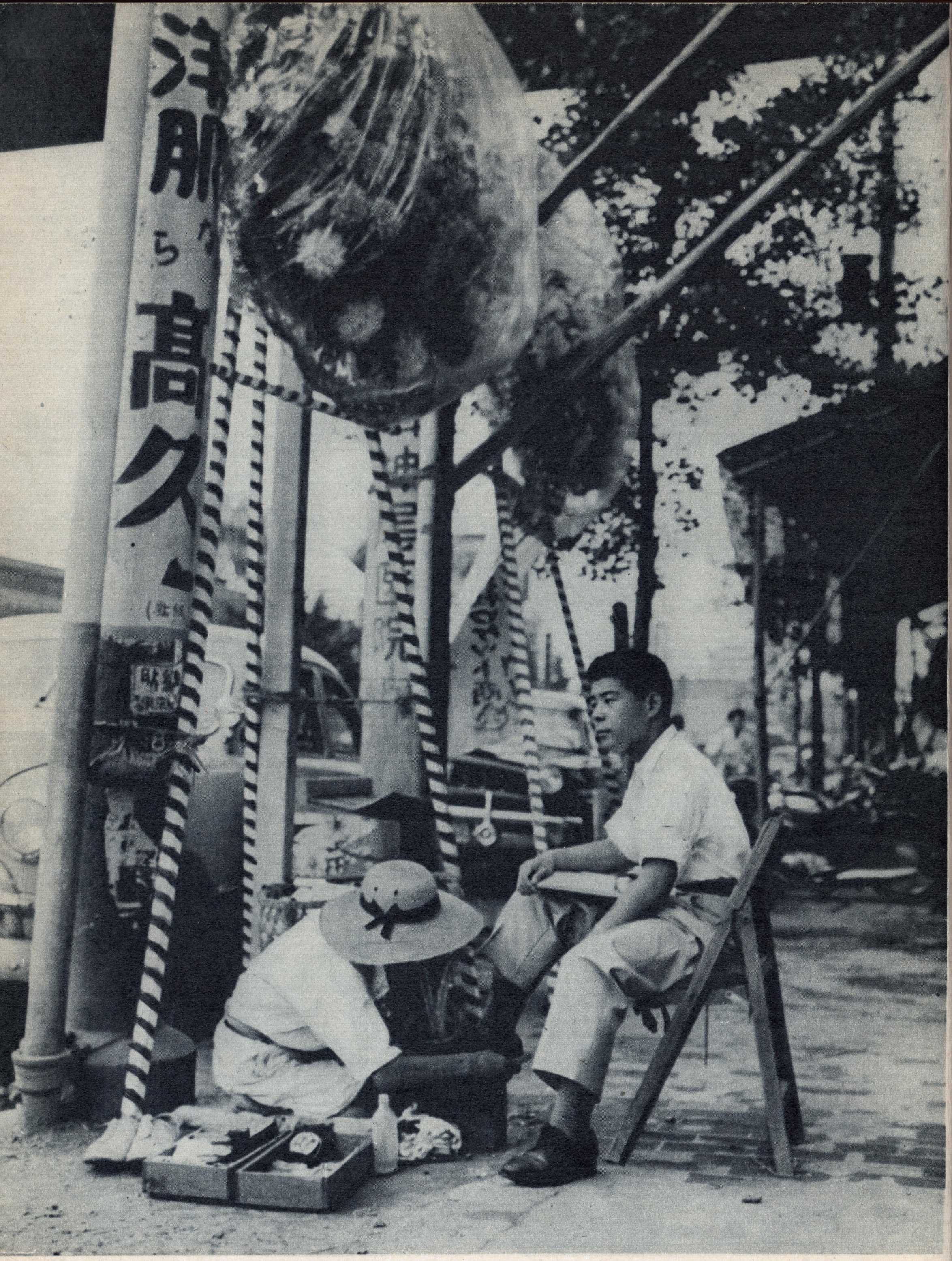

Цей японець придбав лише ящик для чищення взуття, а букет квітів на високих палицях — свідчення того, що друзі поздоровили його з «новою справою»

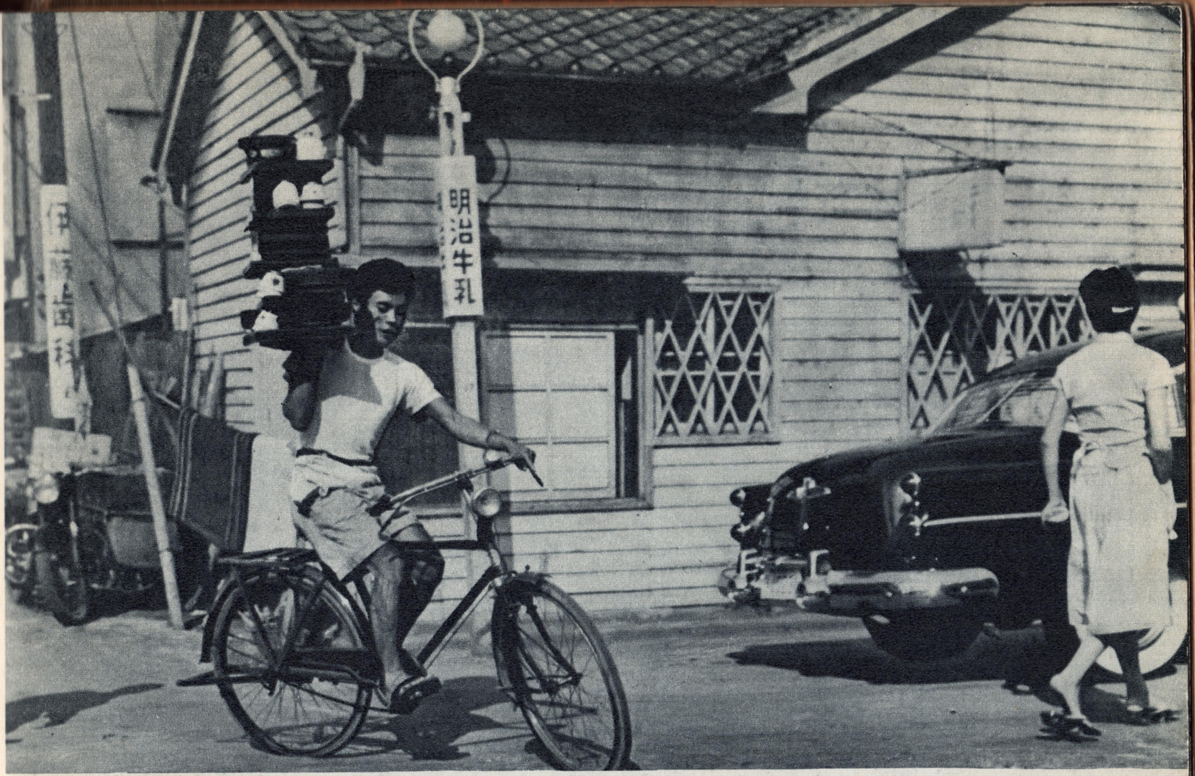

І жонглер позаздрить такому офіціантові

«Есть на Волге утёс» — співають японці в ресторані «На дне».

Так запрошують у китайський ресторан

«Міс Токіо» — переможниці конкурсу краси

Великий вибір

Важко змагатися рикші з сучасним автомобілем

Сходи в парку Уено

Рекламують все: від сірників до нічних кабаре

У торговельній частині міста

Японські монашки

Так вітають гостя в цій країні

Дівчина-манекен

Сищику, що слідкував за нами, не хотілось потрапити у фотооб'єктив

А газети пишуть, що в Японії немає жебраків

На даху одного з універмагів

Дитячий майданчик

Не кожен може придбати пральну машину

Розмови з японськими колегами принесли мені багато радості і задоволення. Але основний час я, звичайно, приділяв головному — роботі. На жаль, примхи погоди утруднювали зйомки, особливо на натурі. Чарівність японської природи полягає в тому, що цілий день вона ніби забарвлена в м'які напівтони. І яка особлива насолода спостерігати все це крізь прозору сітку дощу. Але те, що найкращі пейзажі цілими тижнями повиті тонкою водяною плівкою, дуже мало мене влаштовувало.

На кінець нашого перебування в Японії у мене зібрався чималий метраж використаної плівки. Але в душі не було почуття цілковитого задоволення — мені не вдавалось зняти всього, що хотілось потім показати радянським людям. І в цьому були винні не тільки низька хмарність та дощі, хоч вони, звичайно, значно псували красу і чарівність мальовничого пейзажу. Якщо серед моїх фото читач не побачить судноверфей, людини за верстатом, то в цьому винна аж ніяк не погода, а ті, хто зачиняв перед нами двері заводів і фабрик.

Ось чому замість робітника біля верстата мені довелось фотографувати поліцая «за роботою», що якраз і полягала в тому, щоб не допускати нас до робочих людей. І якщо японці з задоволенням позували, то цей охоронець закону, помітивши, що я навів на нього об'єктив, намагався закрити обличчя хусткою.

ДО ПОБАЧЕННЯ, ТОКІО!

Хмари, як і ніч, насуваються на цю країну раптово, навіть не попередивши про своє наближення...

Ще хвилину тому яскраво світило сонце і з високого узгір'я місто здавалося іграшковим. Кудись поспішали люди, ховаючись від сонячного проміння під оранжевими, червоними, блакитними парасольками. Потім вони зникали в мініатюрних будиночках, маленьких пагодах, іграшкових трамвайчиках. Карликові дерева в парку Уено мали вигляд декорації, створеної фантазією і пензлем талановитого художника.

Але через хвилину, наче за наказом чаклуна, грозові хмари вкрили небо. Вони стерли світлі фарби, сховали за сіткою дрібного дощу перспективу вулиць і площ. І місто з цікавої іграшки перетворилось на сумного велетня.

Дощ припинився так само швидко, так само несподівано, як і почався. І ви здивовано помічаєте, що на зміну дню прийшла ніч, чорна і густа, відкинувши з свого шляху м'які напівтони вечірніх сутінок. Наче хтось накинув темне покривало на яскраве сонячне світло. Раз, два — і все. І якщо ви ще не залишили узгір'я, вашим очам відкривається карнавальна строкатість не видимого, лише окресленого пунктирами вогнів міста. Та й справді: хіба не нагадують карнавальний похід тисячі різнокольорових ліхтариків, вогні тремтячих реклам, світло палаючих високо в небі величезних ієрогліфів?

Людина, що прожила в Японії більш-менш тривалий час, звикає до несподіваних переходів від дня до ночі. Її перестає дивувати екзотика. З усмішкою згадує вона, як у перші дні перебування в цій країні все зда-

валось незвичайним, дивним, так не схожим на те, що доводилось бачити раніш. Звикли і ми. Незвичайне стало звичайним.

В один з днів ми побували на невеликому підприємстві фірми «Саккайся», що виготовляє деталі для мініатюрних радіоприймачів. Японська промисловість випускає чимало унікальних виробів. Але те, що показав президент фірми, здивувало. На його долоні лежав напівпровідниковий радіоприймач, не більший за портсигар. Чуйність цього крихітного супера була досить пристойна.

У маленьких цехах над верстатами схилились робітники. Не відриваючись ні на секунду, не піднімаючи голови, вони займались своєю справою. Пан Табу Рюсабуро говорив:

— Молодій фірмі важко конкурувати з великими компаніями. Але ці радіоприймачі мають попит у Південній Америці, Канаді і навіть в США. Нам хотілося б бачити в числі покупців також Радянський Союз і Китай.

— Кому це нам?

— Господарям фірми. Ми могли б розширити виробництво. Це пряма вигода і для робітників. Адже їх середній заробіток становить зараз лише десять тисяч ієн.

— Середній? Значить, є й нижчий?

— У мене працює сто двадцять жінок. За ту саму роботу вони одержують на двадцять процентів менше від чоловіків.

Мені згадалась розмова з робітниками-арматурниками. Один з них, присівши навпочіпки і з'їдаючи незавидний обід, сказав:

— Нам живеться зараз важко. Шістсот ієн в день на сім'ю з п'яти чоловік. Сніданок коштує сто ієн. А треба ж ще обідати, вечеряти, одягатись. Кожна четверта людина в нашій країні живе в нужді і голоді. Але не це сьогодні головне. Ми переживем усе, лише б не повторилась трагедія Хіросіми. Я був лейтенантом у піхоті. Мій друг — сержант на військовому кораблі. Ми знаємо, що таке війна, і тому не хочемо, щоб вона повторилась.

Прощаючись, вони не поклонились, як це прийнято в Японії, а міцно, по-робітничому потиснули руки. І якщо з часом забувається солоденько-сухувата усмішка пана Рюсабуро, то потиск рук двох токійських робітників запам'ятався назавжди.

Гуляючи по Токіо, ми звернули увагу на одну вивіску. На ній було виведено: «Ресторан «На дне». Цікавість примусила нас переступити поріг, і ми потрапили... в кубло, штучно створене японськими художниками. При вході нам вручили дві книжки з текстами старовинних і сучасних російських пісень. Слова «Катюши», «Дубинушки», «Утёса» були великими літерами написані на стінах і шторах. Звичайно, ми не зустріли тут ні Барона, ні Кліща, ні Сатіна. Між грубими, збитими з нетесаних дощок столиками шастали офіціанти, одягнені у вишиті косоворотки і широкі шаровари, заправлені в начищені чоботи. Баяніст розтягнув міхи гармонії, і молодь, заглядаючи в книжечки, по-японськи, з протягом підспівувала йому: «Эх, дубинушка, ухнем».

Це була комерція, побудована на кон'юнктурі. Ресторани з російськими назвами,— а їх у Токіо понад триста,— приносили хазяям непоганий прибуток. Комерсанти міркували просто: за останні роки все російське стало

популярним, значить, навіть вивіска може привабити відвідувача. Так з'явились у Токіо ресторани «Березка», «Волга», «Тройка», «Катюша» і «На дне».

Але ми переконались, що багато жителів Токіо, далеких від комерції, зовсім з іншої причини цікавляться всім російським. Щирі почуття дружби і симпатії до великої країни соціалізму підігрівають їх прагнення якомога більше дізнатись про радянських людей.

Це було незадовго до від'їзду. Члени товариства «Японія—СРСР» влаштували прийом, на якому були присутні відомі письменники, художники, політичні та громадські діячі.

Пан Хатанака, який кілька разів побував у нашій країні, показує листівки з видами Москви і Києва. Пан Найто, що відвідав СРСР ще в 1923 році, з гордістю показує всім фотографію, на якій він стоїть поруч з Маяковським і Ейзенштейном.

— Це великі гуманісти. Наш народ добре знає і любить їх світлу і життєстверджуючу творчість,— говорить Найто-сан.— Коли ми фотографувалися, в Москві був сонячний день. І сьогодні яскраво світить сонце. Треба, щоб ніщо не затіняло наших відносин.

Ніколи не думалось, що в далекій Японії стільки перекладачів з російської мови. Це вони познайомили свій народ з творами Толстого і Чехова, Горького і Фадєєва, Маяковського і Фурманова.

— Як живе Маресьєв? Які нові спектаклі радянських авторів готує МХАТ? Чи вийшла повна збірка творів Павленка? Як виглядає пам'ятник Пушкіну в Ленінграді?

Все цікавило їх.

Серед них є і перекладачі творів А. С. Макаренка. Дізнавшись, що я був вихованцем цього чудового педагога, вони жваво цікавляться сьогоднішньою долею героїв «Педагогічної поеми».

Як про близьких і дорогих серцю людей, розпитують вони про долю Василя Шапошникова, Нюсі Красникової, Наума Каплуновського. Непідробну радість і щире хвилювання бачу на обличчях цих людей, коли вони дізнаються, що Каплуновський став кваліфікованим інженером, Болтунов — інструктором по авіаспорту, Камишанський — художником, Шишньов — лікарем, Клеточкіна — актрисою.

— А де зараз колишній голова Ради бригадирів Олексій Зирянський? — запитує хтось. І, дізнавшись, що він зараз кращий майстер на заводі, вигукує:

— О, це прекрасно. Всі, хто прочитав у нас книги Макаренка, обов'язково повинні знати про дальшу долю комунарів.

Я бачу сльози на очах людей, коли вони дізнаються, що колишні вихованці колонії льотчики Іван Шапошников та Іван Ткачов загинули в роки війни.

— Вони загинули за те, щоб мир і щастя були вічними супутниками землі, щоб і наші японські діти не знали горя,— говорить на прощання один з учасників прийому.

За день до від'їзду прогулююсь тихими кварталами Канда, ховаючись від сонця під навісами з тонкого бамбука. Фотографую будинок університету і книжкові крамниці, оточені схожим на віяла листям вічнозелених

дерев гінго. Ходжу садами, любуюсь піонами, хризантемами, лілеями, десятками, сотнями інших квітів. Котрий раз піднімаюсь по високих гранітних сходах, заходжу в парк Уено. Заходжу в один з храмів і фотографую богомоління. Ударивши двічі у гонг і попередивши таким чином бога про свою присутність, японець кинув у дерев'яний ящик кілька монет і, опустившись колінами на колоду, застиг у мовчанці. Минала хвилина, друга — і віруючий, обтрусивши з колін священний пил, зникав, натискуючи на педалі велосипеда.

Потім тиша храмів змінилась солідною мовчанкою Маруноуті-стріт. Над під'їздами — вивіски банків, агентств, страхових компаній. Поряд з японськими ієрогліфами — чітка англійська в'язь: «Чейз-нейшнл бенк оф Нью-Йорк», «Бенк оф Америка», «Нейшнл Сіті бенк оф Нью-Йорк».

...Ранок. Машина петляє по дорозі, яку ми вже проїхали в день приїзду до столиці Японії. За рулем — Сайто, поряд з ним — перекладачка Зоя. Сумно розлучатись з цими простими і чесними людьми.

Будинок аеропорту Ханеда. На злітній доріжці стоїть чотиримоторний літак. І як тоді, в день приїзду, гудуть моторами бензозаправні машини, проїздять вантажні візки, люди зустрічаються, проводжають одне одного, а оддалік шумить місто — місто контрастів, де убогість межує з розкішшю, де живе працьовитий і гостинний народ.

Висунувшись з-за колони, «старі знайомі» — сищики клацають затворами фотоапаратів. Вони повинні закінчити почату місяць тому «справу».

Зоя по трапу підіймається з нами в літак. Останні слова прощання — і ми не помічаємо, як зачинилися двері і загули потужні мотори. Треба було бачити розгубленість поліцаїв. Мов миші, забігали вони біля літака. Знову відчинились двері. Зоя зійшла на бетонну доріжку аеродрому, і ми вже з повітря бачимо, як привітно махає вона рукою.

Крутий розворот. І ось під крилами повітряного експреса — перекинуті через Суміду мости, вузька стрічка Гінзи, схожі на жуків автомашини біля вокзалу «Токіо-екі», димуючі труби заводів Йокогами. А вдалині вже видно білу шапку величної Фудзі. В передранковій імлі вона гордо підняла свою вершину назустріч Сонцю. Прощай, Японіє! До скорої зустрічі, дорога Батьківщино!

БОРОТЬБА ТРИВАЄ

Коли ця книга була вже написана, авторові знову довелось побувати в Японії. У блокноті з'явились нові записи. Вони й послужили матеріалом для цього невеликого розділу, який хронологічно не зв'язаний з попередніми. Але події, свідком яких я став, настільки значні, що вважаю за неможливе мовчати про них. Про ці події і розповідається нижче...

...Світ дізнався з газет про величезне стихійне лихо: почавши свій руйнівний шлях від берегів Чілі, величезні океанські хвилі-цунамі з велетенською силою обрушились на приморські міста Японії. І коли в один з цих днів я вийшов з готелю, мені здалось, що цунамі досягли Токіо. Але на цей раз не океанські хвилі, а багатомільйонний людський потік затопив вулиці і парки величезного міста.

На Гінзі

Рисові коржики печуть просто на вулиці

На будь-який поверх універмагу ви підніметесь ескалатором

Господар крамнички за безцінь розпродає товари — треба негайно сплатити податок

Цвіте священна сакура

Центральна частина Токіо

У дитячому магазині

Токіо, Асакуса

В одну людську силу

Вулиця Конвалій

Токіо, одна з головних вулиць

Канали — водні артерії країни

Вибір великий, але ціни...

Спробуй розберись у цій розмальованій крикливій продукції

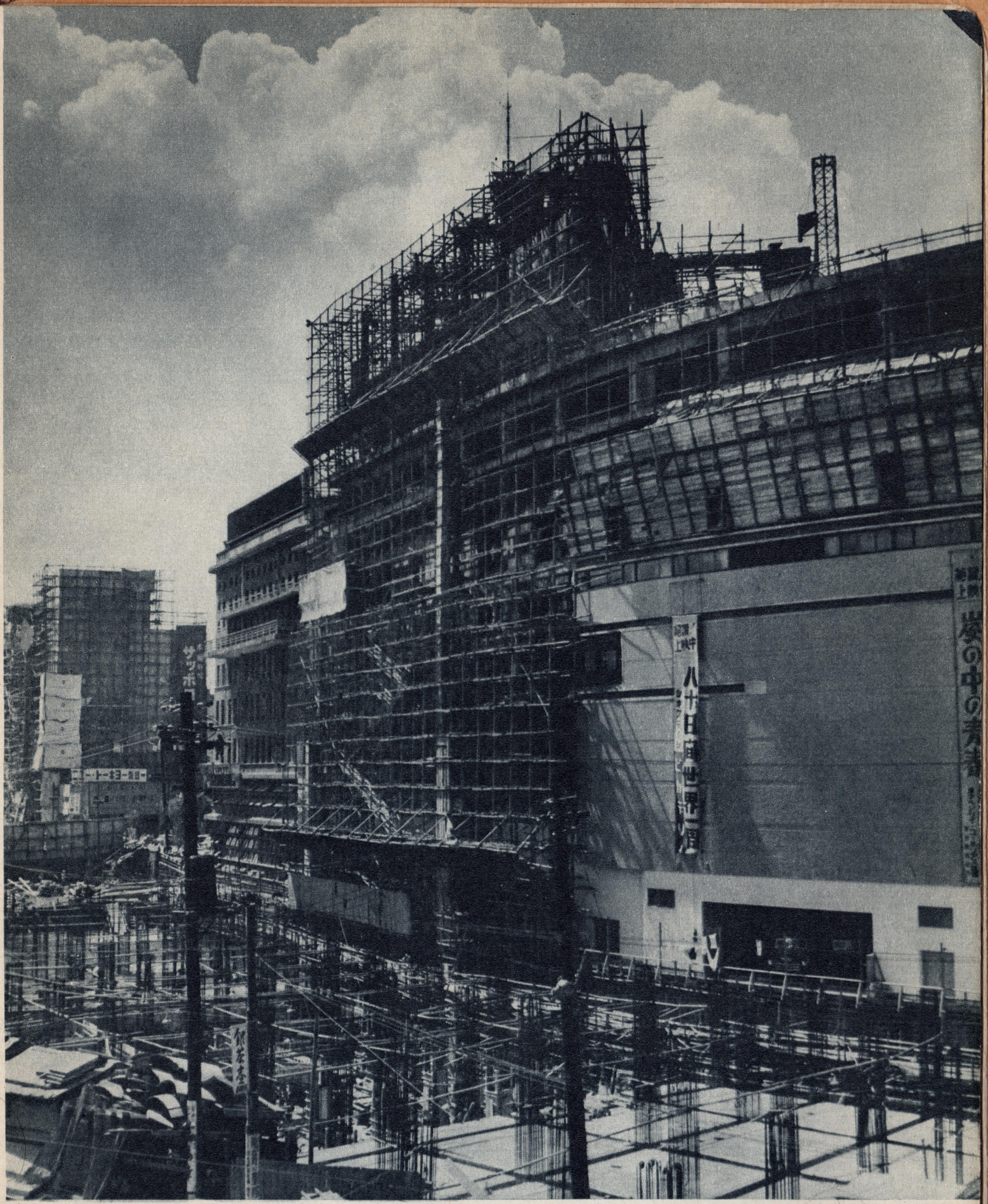

На будівництві видавництва «Асахі»

Що нового в газетах?

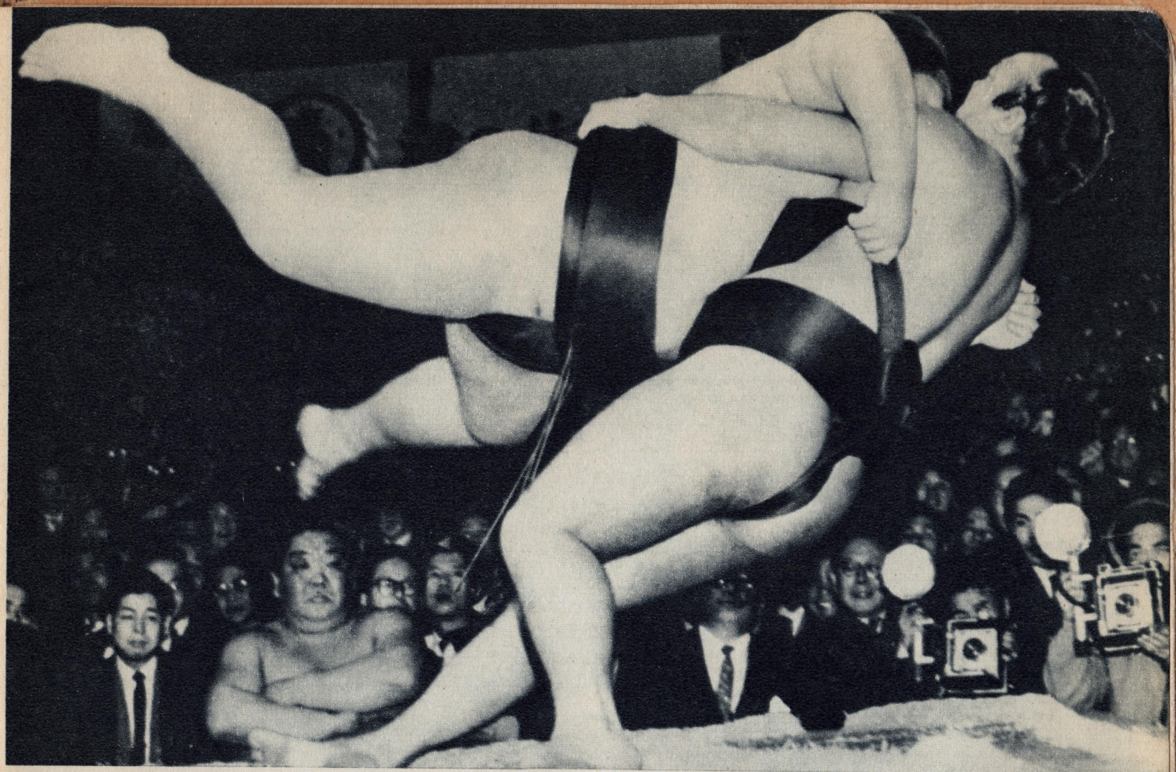

Японська національна боротьба «Сумо»

Відпочити можна і на вулиці, але безробітному доводиться це робити досить часто, звичайно, не з своєї волі

Кажуть, що в Токіо більше мільйона автомашин

Ледве пробиваюсь до будинку телеграфу. Але термінова телеграма залишилась у мене в кишені — страйкували працівники пошт і телеграфів. Я спустився у метро, але так і не доїхав до району Асакуси — страйкували транспортники. Відчувши голод, я зайшов у невелике кафе біля парку Уено, але мені не вдалось випити навіть чашки гарячої кави — страйкували офіціанти. А коли я спробував зупинити таксомотор, щоб повернутись у готель, водій виразно показав мені білу пов'язку — знак того, що й шофери страйкують.

Місто було паралізоване. Здавалось, що люди вийшли з усіх будинків, щоб єдиним бурхливим потоком рушити до парламенту, і тисячі поліцаїв не змогли стримати цунамі народного гніву.

Того ж дня газети сповіщали, що в Японії почався «п'ятнадцятий вал загального страйку, який за своїм розмахом не мав рівних в історії політичного життя країни». Що ж передувало п'ятнадцятому валу?

Розповім коротко про події, початок яких збігся з настанням 1960 року — року, який буржуазні газети назвали «порою плодючої криси». А криса в цій країні — символ зростаючих прибутків.

19 січня прем'єр-міністр Кісі підписав у Вашінгтоні так званий договір безпеки. Одним розчерком пера людина, наділена довір'ям і владою, зрадила інтереси своєї країни і, по суті, на багато років віддала її територію зайдам з Техасу і Небраски під військові бази. Сто тисяч чоловік заявили від імені мільйонів, що вони не схвалюють політики уряду і не довіряють йому.

У лютому, березні і квітні не припинялись страйки в усіх куточках країни. Народ розумів, що урядові кола Японії намагаються нав'язати країні політику озброєнь, підготовки агресивної війни з використанням території країни під американські бази. П'ять мільйонів чоловік припинили роботу і вийшли на вулиці.

І ось у цій обстановці киплячого казана в стінах парламенту реакція вдалась до неймовірного беззаконня: п'ятсот поліцаїв почали розправу з депутатами опозиції. «Договір безпеки» був проштампований.

І тоді припинили роботу шість мільйонів чоловік: шахтарі піднялись на-гора, металурги погасили вогні в домнах, залізничники не вивели з депо локомотиви, торговельні працівники не підняли жалюзі на дверях магазинів і кафе, студенти залишили аудиторії. Танки і броньовики оберігали резиденцію прем'єра і будинок американського посольства.

Щоб підтримати владу Кісі, яка похитнулась, Ейзенхауер оголосив про свій візит на Японські острови. Та народ по-своєму розцінив цей «дружній» крок американського президента. Японці влаштували таку бурю, що Кісі не наважився гарантувати своєму заокеанському покровителеві безпеку. Надісланий для з'ясування обстановки пресс-секретар президента змушений був тікати з Токіо на вертольоті. Ейзенхауер в Японії так і не з'явився.

Уряд Кісі вийшов у відставку. Його наступник Ікеда вирішив проводити політику, яку в Японії дотепно визначали як політику «оксамитової кошачої лапи». Це був хід хамелеона. Клянучись прислухатися до голосу народу, новий кабінет готувався до нового наступу на інтереси і права

японців, не зупиняючись перед кривавим терором проти діячів демократичного руху.

12 жовтня в Токіо, в залі Хібія, під час передвиборного мітингу було вбито голову Соціалістичної партії Японії Інедзіро Асануму. Годованець погромної організації вибіг на трибуну, вдарив оратора ножем у груди. Боячись викриття, ті, хто підіслав убивцю, прибрали його, інсценувавши самогубство: труп не міг назвати тих, хто благословив фанатика на підлий крок. Та народ і так знав, що на чолі змовників стоїть «вовк в овечій шкурі», як образно назвав Асанума прем'єра Ікеду та його кабінет.

І знову сотні тисяч людей вийшли на вулиці столиці. Грізний натовп, обурений новим кривавим злочином реакції, побачив я на вулицях Токіо під час свого другого відвідання Японії.

В столицю прийшли селяни з сусідніх префектур. У руках вони тримали традиційні знамена з рогожі. Поряд з ними йшли в білих і жовтих касках шахтарі, що прибули з гірничих районів. Їх не могли зупинити ні бронемашини, ні тисячі поліцаїв у синіх касках і сірих комбінезонах з дубинками та автоматами в руках.

Почавши свій грізний похід десь у робітничих кварталах Сендзю, колони, обростаючи все новими людьми, перетворювались біля стін парламенту в бурхливе море.

Я йшов за ними і впізнавав знайомі вулиці, парки, будинки. Зовні майже ніщо не змінилось у Токіо. Змінилися люди, що живуть у цьому величезному місті, у цій країні. Я пригадав свій перший приїзд у Японію і мітинг трудящих на американській базі в Сунакаві. Сьогоднішній похід до парламенту був наче продовженням того мітингу. Але в ньому брали участь не тисячі, а мільйони людей, змітаючи на своєму шляху поліцейські кордони, бронемашини, танки та колючі загорожі.

Це був ще один рішучий крок у боротьбі японців проти реакційних сил, проти американських баз на японській території, проти атомного озброєння.

Киплячий казан — такою і запам' яталась мені столиця Японії в ті дні.

ЗМІСТ

Стор.

Передмова . . . 5
I. Через Європу і Азію . . . 7
Перед польотом . . . 7
Політ розпочався . . . 8
На берегах Сени . . . 10
У Марселя Кашена . . . 11
Політ триває . . . 14
II. Земля священної Фудзіями . . . 17
Ось воно, Токіо . . . 17
На площі, Политій Кров'ю . . . 20
Гінза . . . 22
Червоні прапори над Сунакавою . . . 26
У променях південного сонця . . . 29
Фудзі належить тільки японцям . . . 31
У старовинній столиці . . . 32
У місті майстрів нісідзін . . . 34
Людина без батьківщини . . . 36
Морські ворота . . . 37
Тайфун . . . 40
У подвійній кабалі . . . 41
Народжені морем . . . 44
На батьківщину! . . . 47
Украдена юність . . . 50
Найстаріший театр . . . 54
Зірка екрана . . . 56
Тріумф Великого театру . . . 59
Шум Асакуси . . . 60
Тисячі фотоаматорів . . . 63
До побачення, Токіо! . . . 65
Боротьба триває . . . 68

Редактор *Г. С. Стадниченко*
Художник *А. Ф. Пономаренко*
Художній редактор *О. Ф. Кузьменко*
Технічний редактор *К. Ф. Контар*
Коректор *Р. Ф. Холявіна*

НИКОЛАЙ ФЕДОРОВИЧ КОЗЛОВСКИЙ
В ОБЪЕКТИВЕ ЯПОНИЯ
(На украинском языке)

*

БФ 36167. Здано на виробн. 24.X 1961 р. Підписано до друку 27.VII 1962 р. Формат 70 × 92¹/₁₆. Пап. арк. 7,875 (в т. ч. 0,625 вклейок). Фізичн. друк. арк. 15,75 (в т. ч. 1,25 вклейок). Умовн. друк. арк. 18,42 (в т. ч. 1,4 вклейок). Обл.-вид. арк. 27,81. Зам. 700. Тираж 12 000. Ціна 2 крб. 98 коп.

*

Фабрика кольорового друку Головполіграфвидаву Міністерства культури УРСР
Київ, вул. О. Довженка, 3.